
শকুন্তলা

শ্রী ১০০০ চন্দ্র হাজারিকা

অসমীয়া সাহিত্য মন্দিৰ

গুৱাহাটী—খিলং

অসমৰ খ্যাতনামা লিখক আৰু নাট্যকাৰ

শ্রীযুত অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ

শকুন্তলা

নৰকাস্তুৰ

সন্দ ছুলাল

বেউলা

কস্মিনী হৰণ

শ্রীৰামচন্দ্ৰ

ছত্ৰপতি শিনাজী

কুকক্ষেত্ৰ

অসমীয়া সাহিত্যৰে পাৰিজাত

২০১৭

গম্ভায়নী

প্ৰকাশৰ বাবে হাতত লৈছে

প ব নৈ শ ক

চপলা নক ইল

অসমৰ বৃহত্তম পুস্তক প্ৰতিষ্ঠান

খিলং

—ঃ অৰ্পণ :—

কমলা মাৰিত্ৰা হাকনিকা

প্ৰিয়ভাস্ত্ৰঃ—

ইন্দু-কামনৰ পৰা পোহৰি এদিন

পাৰিজাত আনি —

সজালে ম'লাই তিৰা দাবকাপতিয়ে

অদম্বৰ বাণী

যদিবা ম তাজানিৰ নাথায় উৎসাহ

কৃষ্ণ ম'লায়,

তথাপিহা — কবি মতি, ক'ৰা আহৰণ

দোন্দৰা-সুখমা ।

এ'পাতি পাৰিজাত মহা-বতৰ

নন্দন বনৰ

শিফালো . . . মতি লাভি . . . বাপা

প্ৰেমসী পানৰ ।

১২।১২।৩৯

গুৱাহাটী

চৰিত্ৰ

শূদ্ৰধাৰ

দেৱপিতা মাৰীচ

ইন্দ্ৰ সাৰথি মাতলি

মহৰ্ষি কণ্ণ

কণ্ণ-শিষ্য শাক্ত-ৰব *

কণ্ণ-শিষ্য শাৰদ্বত

কণ্ণ-শিষ্য বৈথানস

কণ্ণ-শিষ্য নাৰদ

শিষ্য গাণৱ

ৰজা দ্ৰব্যস্ত *

ৰাজপুত্ৰ সৰ্বদমন

পুৰোহিত সৌমৰাও উপাধ্যায়

বিদূৰক মাধব্য

কণ্ণ কৌ বাতায়ন

সেনাপতি

সাৰথি

নগৰপাল

হুজুন গ্ৰহৰী

জালোৱা আদি—

নটী

দেৱমাতা অদিতি

কণ্ণভগ্নী গৌতমী

লকুন্তলা *

অনশূয়া *

প্ৰহৰ্ষদা

অপ্সৰা সাহুৰমতী

কাৰেস্তৰ 'লগিৰী :—

(১) পৰভুক্তিকা

(২) মধুক'ৰিকা

(৩) চতুৰিকা

তই তাপসী

প্ৰাহৰী বোৱতা

মহৰী সেনা আদি—

ডাঙৰ ভাণ

শকুন্তলা

প্রস্তাবনা

নান্দী

যা সৃষ্টি: স্রষ্টব্যাক্তা রহতি বিমুক্তং যা হরির্ধাত হোত্রী
যে হে কালঃ বিশ্বতঃ ক্রতীঃ পিতৃপিতৃণাং যো স্থিতা ভ্রাপা বিশ্বম ।
যামাতঃ সর্ববীজপ্রকৃতিবিত্তি যযা প্রাণিনঃ প্রাণবন্তঃ
প্রজাক্ষাতিঃ প্রপন্নস্তম্ভাভবরত বস্তাভবষ্টাভিবীশঃ ॥

সুত্রপাঠ । পল্লব নাট প্রযোজন—

(নেপথ্যে চাই অথবা নটী দুইনামা'তনা ।

শেষ করি বৈশ্বভূষা অঙ্গপ্রসাদন

আঠা লীঘে, বজ্রমঞ্চ কদা স্থশোভন ।

। সুসজ্জিতা নটীর প্রবেশ ।

নটী । আয়া ।

'নবেদন করিছে' সন্ধান

কিনো হেতু করিলা আত্মান ?

সুত্র । ভদ্রে !

সমাগত সুধীজন সভাত আমাদ

সকলোরে করিছে অপেক্ষা ।

কালিদাস বিবচিত্ত

অজ্ঞান শকুন্তলা নাট

এব লগ্নে আজি অভিনয় ।

অভিনেতা অভিনেত্রী জনাবা সন্মানে
 দক্ষতা যোগ্যতা লই অতি সার্বধানে
 নিজ নিজ ভূমিকাত অরতীর্ণ হই
 সমাগত এই সকলোবে
 করিব লাগিব আজি হৃদয় বঞ্জন ।

নটী । প্রয়োগ-কৌশল যাব অতি অভুলন
 নটরাজ তুমি সুএধাব,
 ভালদবে অভিনয় করিলে চালনা
 কোনো ত্রুটি অদৃশ্যে নহয় ।

সূত্র (মিচিকিয়াই ঠাঠি) শুনা ভঞ্জে !

হযো যদি অভিনেতা অতিকৈ নিপুণ
 অভিনয় হোৱাৰ আগতে
 নোৱাৰে কৰিব গৰু নিজ যোগ্যতাৰ
 ফলাফল কাৰ্য্যৰ অন্তত ।

নটী (সবিনয়ে) সেই কথা অতি সঁচা জানিছো নিশ্চয় ।

কি আদেশ এবে মই কৰিম পালন ?

সূত্র । সমুখত পণ্ডিতমণ্ডলী
 শ্রুতি-স্মৃতি নিমিত্তে সন্মানে
 কৰা তেনে উচিত বিধান ।

নটী । কোন ঋতু শ্রুতি চন্দ্র কৰিম বন্দনা ?

সূত্র । মধুময় বসন্ত অক্ষত
 উপভোগ্য গ্রীষ্ম ঋতু অতি বসন্তীয়
 ধৰণীৰ মোহন অতিথি ।
 এই গ্রীষ্ম ঋতুবেহ

- সেইদৰে স্পোতিতা সউ শকুন্তলা
বাকলি বসন অজব ভূষণ
বিলায় লাগিলা যেনে চাক চক্ৰকলা !
- শকু । চোৱা সখি ! সউ সৰু বকুল পুলিটি
সক সক ঠালবোৰ লবে কেনেকহ !
মোকেই মাতিছে যেন আঙুলি লৰাই
যান্তি সখি ! কৰোঁ গঠ অলপ আদৰ । (যাঁৱ খোজে)
- প্ৰিয় । সখী শকুন্তলা ! ববোচোন ক্ষন্তেক হবাত ।
- শকু । কিয় সখি !
- প্ৰিয় । কাষত থাকিলে তুমি সউ স্নানজুপি
লতা-সহচৰ যেন হয় অনুমান ।
- শকু । এনেকুৱা বাংলা হোৱাৰ কাৰণে
পালা তুমি প্ৰিয়তমা নাম ।
- দুষ্য (দগত) প্ৰিয়তমা কইছে সঁচাকৈ—
নৱ কিশলয় বাগ দীপ্ত অধবত
কুমলীয়া কাত ছটি তৰুশাখা প্ৰায়
ফুল শকুন্তলা বাৰ ব্যাপ্ত শবীৰত
নৱ যৌৱনৰ ফুলে সোৱভ বিলায় ।
- অন । পাছবিলা নেকি সখি, আদৰতে তুমি
বনচোত্ৰনা নাম থই মাটি ছিলা বাক
সহকাৰ সৰু যাঁৱ মধুৰ মিলন
নৱবধু সউ জুপি নৱমলিকাক ?
- শকু । অনন্তৰ ! সেয়ে যদি সঁচা হয়
নিজকেই পাইবিন মই ।
ঠিক সময়তে এই তৰু লাভকাই
লাভিব পাইছে আজি যৌৱনৰ স্তব ।

ফুলৰ অঁকলি লই কোঁচত ভৰাই
নৱমল্লিকাটো গোৰ লজিছে যৌৱন
সেইদৰে পত্ৰ পুষ্প ফুল
সমপিচ্ছ সহকাৰে যৌৱন তৌখৰ ।
উপভোগ কাৰছে উভয়ে
যৌৱনৰ মিলন-ম'দৰা ।

প্ৰিয় । সখী অননুযা ।

কিবা শকুন্তলা বন-বাগ্নাক
দেখুৱায় সন্মান আদৰ
পাৰিছান কৰিব দাৰণা ?

অন । কোঁচ স'ত বুজা নাহ ম'

প্ৰিয় । যেন কাৰে যাগা পতি

লবিব পাৰিছ সেহ বন-বাগ্নাক
তেনেভাবে সদা শকুন্তলা
মনে মনে কৰিছে কামনা
যৌৱন-নকুল মাজে নোহন অতিথি ।

শকু । তত্ৰ । নিজে যেনে, আনকে দেখিছে তান (ফুলত পান দিহে)

দ্বয়া (সগত) বাপকৰী শকুন্তলা মহাম কথৰ

অসবৰী শকুন্তলা তনয়

বোবকৰী কিয় ?

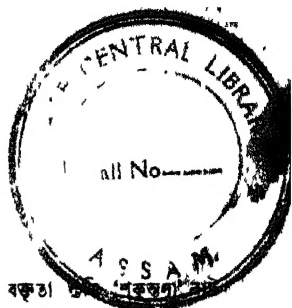
সেয়ে হব বুজিছোঁ নিশ্চয়

নহলেনে কিব বাক পলিএ মনত

শকুন্তলা আশ্ৰয় জন্মিল হঠাত ।

নিশ্চয়েই হব এং তাপসকুৰী

অজিবি যো । এবাৰ

নিবেদন

কলেজীয়া জীৱনত সুবিজ্ঞ অধ্যাপকৰ বক্তৃতা শুনি 'শকুন্তলা'ৰ পঢ়াৰ সৌভাগ্য আমাৰ হোৱা নাছিল। কিন্তু মনৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰি আঁতঃ ১৯৬ বছৰ পূৰ্বে সুবিজ্ঞ জনৰ সম্পাদিত পুথিৰ টিকা-টিপ্পনি চাই মচাকাৰিৰ জগৎবিখ্যাত ৰচনা শকুন্তলাৰ কাষ চাপিবলৈ চেল্লা কৰিছিলো। লগৰে আহৰো বাগি গড়াবো যাত্ৰা হওক বুলি আমাৰ নাট্যঘৰৰ উপাধ্যায় কৰি 'শকুন্তলা'ৰ এটি নতুন অসমীয়া ৰূপান্তৰ উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো। তাবিছলো যোগ বিয়োগ কৰি অল্প সময়তে অভিনয় কৰিব পৰাকৈ এক সংস্কৰণ এটি বস্তুত কৰিম। কিন্তু নাটৰ ভিতৰত পকা শাব-ছন্দ-অলঙ্কাৰ আদিৰ বমক-ভমক উপহাসত প্ৰৱেশ কৰি ভাৰতীয় নন্দন-কাননৰ পাৰিজাতপাণ্ডিৰ অক্ষত কৰাটো আভ্যন্তৰীণ গতিত কাম হ'ব বুলি বোধ পাবলৈ। নাট্যঘৰৰ অভিনয়ৰ বাবে সাম্প্ৰতিক হ'বে বচোৱা টুটোৱাৰ ভাৰ নাট্যমঞ্চৰ গুৱিয়ালসকললৈকে এৰা হল। গতোক নাট্যমঞ্চৰ শুকীয়া সুবিধা অনুবিধা আৰু অভিনেতা-সকলৰ ব্যক্তিগত কৰ্তি-অভিকৰ্তিৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিহে এটা কাম কৰাটো শোভন হ'ব। পটু বৈসমায়েক হলে পুথিখান পঢ়িবৰ সময়ত মূলৰ সকলো কথাকেই পঢ়ি ভাল পাব। সেইকাৰণে আমি পৰাপক্ষত মূলৰ কোনো কথাকেই বাদ দিয়া নাই। অৱশ্যে জ্ঞানি শুভাৱা কৰিবলৈ আৰু নাটকীয় ভঙ্গী এটাৰলৈ ঠায়ে ঠায়ে দুই এটি কথা কম-বেছি বা সামান্য আগ পাচ বা সলনি কৰি দিয়া হৈছে অতি জৰুৰী ভাৱে। সংস্কৃতত ভাল অধিকাৰ নথকা আমি এনে এটা দুঃসাহসিক কাম হাতত লৈছো যদিও আমাৰ বুজাৰ সোৱত চানেকি কাকত শুধৰোৱাৰ দোষত

অন্য তান বহু কাৰণত ভালমান ভুলভাৱে বৈ যোৱাটো স্বাভাৱিক।
পৃথিৱীৰ দি কিবা গুণ প্ৰকাশ পায় তেন্তে তাৰ প্ৰশংসাৰ ভাগ
নহাকবিহীন প্ৰাপ্য আৰু তাৰ অস্পষ্টতা, ভাষাৰ কৰ্কশতা আদি সকলো
দেখি এই অনুবাদক। সহানুভূতিশীল পাঠক পাঠিকাসকলে এই পৃথিত
থকা ভুলভাৱে আমাক বহুভাৱে দেখুৱাই দিলে শিছেৰ তাত্ত্বগত
সহবোধ আনন্দেৰে শুধৰাই দিয়া হ'ব। অজানতা বহু অৱস্থাত বদনচক্ৰ
সম্মুখীন পৃথিৱীৰ বচনাবলীত এবাৰ তাও ফুৰাই নাটকীয় ভঙ্গী
কৰাই তোলাত আমাক সহায় কৰিছে।

পৰিশ্ৰমত আনন্দৰ সৈতে কৰাও—একো শ্ৰীমত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ
৩০-বোৰাই আমাৰ বিশেষ অনুবাদত বেলেগতৰ বহুমূলীয়া সময়ৰ মাজতে
১৫ ডিলিগে পৃথিৱীৰ চকু ফুৰাই এখনি চমু পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ ভূমিকা লিখি
দেখিছে। সেই ভূমিকাৰ অলঙ্কাৰেৰে অসম্ভৱতা শকুন্তলাক আৰ্মি বাইজৰ
আপোনা উলিয়াওৱা সমৰ্থ হলো। সন্দিকৈদেৱৰ এই মহাত্মকৰতা আৰ্মি
বিৰূপাক্ষৰ সজ্ঞাৰে গুৰুৱিম। ১৩। সংস্কৃত বচনানুকূল আৰু
বৰ্ণনাত সন্দিকৈ মাতৃভাষাত বচনা পঢ়ি লাগ পায় সেউসকলে
ক'ব পাৰে নিম্নমৰ চকুৰে চালে আমাৰ শম পাঠক হ'ব।

২০ ৭।১০

১২/১০/১৩

১৩/১০

বনো

শ্ৰীমতুল হাজৰিকা

উপহাৰ-পিঠি

চিনস্বৰূপে

এই

“শকুন্তলা” খনি

উপহাৰ দিয়া হল।

দ্বিতীয় তাণ্ডবৰ কথা

আমাৰ প্ৰায় আটাইবিলাক নাটেই ছপাৰ বাহিৰত। কঠাতে বন্ধুৰ শ্ৰীযুত বিভূভূষণ চৌধুৰীদেৱে তাৰে ভিতৰৰ এই নাটখনি ছপাবলৈ প্ৰস্তাৱ দিয়াত আমি ল'ৰালবিকৈ বিশেষ একো সালসলনি নকৰাকৈ 'শকুন্তলা'ৰ দ্বিতীয় তাণ্ডবৰ বাইজৰ আগত নিবেদিতলৈ সমৰ্থ হলো। চানেকি-কাকত নিজে শুখৰাৰ সুবিধা নোহোৱাত নাটখনি সজোৱা-মেলাত অলপ বেমেজালি বৈ গল আৰু ভুলৰ হাত সাৰিব পৰাও নগল। সি যি নহওক যি সকলৰ সহায়-সহায়ুতাতৰ কাৰণে আমি পুনঃ পুনঃ সেৱাৰ শৰাই লৈ মাতৃৰ চৰণ তলত থিয় দিব পাৰিছো। সেই সজ্জনসকল অগমীয়া বাইজলৈ তুনাই আমাৰ এই নাটখনি মূৰ দোৱাই আগবঢ়ালো।

১৪।৪।৪৭

গুৱাহাটী

বিনোদ—

শ্ৰীঅতুল হাজৰিকা।

মহাকাবি কালিদাসৰ

অমৰ নাট

শকুন্তলা

অমিত্ৰাক্ষৰ চন্দ্ৰত

অসমীয়া বঙ্গমঞ্চৰ উপযোগী কৰি

কপাস্থৰিত

বচোতা

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা এম এ, বি-এল, বি-টি

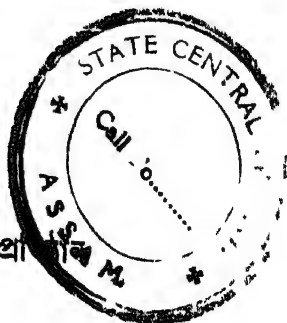
অধ্যাপক, কটন কলেজ

গুৱাহাটী

চপলা বুক ষ্টল

অসমৰ বৃহত্তম পুস্তক প্ৰাণালয়

খিলং

—প্রকাশক—

শ্রীবিভূষণ চৌধুরী
অসমীয়া সাহিত্য মন্দিৰ
গুৱাহাটী—খিলং

১ম ভাণ্ডৰণ (১৯৪০ চন) . ১০০০০

২য় ভাণ্ডৰণ (১৯৪৮ চন) ... ২০০০০

বেচ—২৫০ টকা

ছপা কৰোতা
শ্রীপ্রকাশচন্দ্র সবকাৰ
কাভ্যাম্বলী মেছিন প্রেছ
৩০।১ শিৱনাৰায়ণ দাস লেন,
কলিকতা

ভূমিকা

লিখক—শ্রীযুক্তকৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ

এম-এ (অক্সফোর্ড, বালিকতা)

ভাইচ-চেন্সেলাৰ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

অসমীয়া ভাষাত শকুন্তলা নাটকৰ এয়াটুকুৰা ভাঙনি
হৈ গৈছে। সুকলি শ্রীযুক্ত অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাদেৱে
উপযোগী কৰি আৰু এটি নতুন ভাঙনি আগবঢ়াইছে। এই
ভাঙনিৰ কোনো পাতনিৰ আৱশ্যক নাথাকিলেও হাজৰিকাদেৱৰ
আগ্ৰহ অনুসৰি মূল শকুন্তলা নাটকৰ বিষয়ে দুটা-এটা কথা
কোৱা হ'ল।

কালিদাসৰ শকুন্তলা নাটক বিশ্বসাহিত্যত কিয়, ইমান
বিখ্যাত তাক সতকাই কোৱা টান। ইয়াৰ অনিৰ্বচনীয়তা
গুণেই আকৰ্ষণৰ প্ৰধান কাৰণ। অৱশ্যে ওপৰে ওপৰে কব
পাৰি যে সাধাৰণ সজুলিকে কালিদাসে অপকণ ৰূপে
সজাইছে। 'ক্লেশঃ কলেন হি পুনৰ্ণবতাং বিধন্তে' দুখ-কষ্ট সকল
হৈ জীৱনৰ নবীনত্ব সাধন কৰে, এই মৰ্মে কালিদাসৰ এটা
নিজৰ কথা আছে। এই কথা শকুন্তলা নাটকত খাটে।
পৰবৰ্ত্তী যুগৰ গ্ৰীক-সাহিত্যৰ গল্প-উপন্যাসবিলাকতো দেখা
যায় অনেক দুখ-ভোগৰ পিছতহে নায়ক-নায়িকাৰ মিলন
হৈছে। কিন্তু এই ৰচনাবিলাকত প্ৰণয়ৰ প্ৰতিবন্ধক প্ৰায়েই
ৰাজিৰা ঘটনা-চক্ৰৰ পৰা হোৱা দেখা যায়। সংস্কৃত কবিসকলে
এই ক্ষেত্ৰত আন্তৰিক পৰিশুদ্ধিৰ ওপৰতহে বেছি ভৰ দিছিল।

পার্বতীৰ তপস্যা, শকুন্তলাৰ সামাজিক লাঞ্ছনা, কাদম্বৰীৰ শব্দবক্ষা আদি এই আঞ্চলিক পৰিশুদ্ধিৰ একোটা স্তৰ মাথোন। অৱশ্যে কালিদাসৰ কল্পনা-বৈচিত্ৰ্যৰ গুণত শকুন্তলাৰ অগ্নিপৰীক্ষা অধিক প্ৰবল আৰু চিত্তোন্মাত্মী হৈছে। অকল এয়ে নহয়—কুমাৰসম্ভৱত কালিদাস পোনতে পাৰ্বতীৰ ৰূপ-যৌৱনৰ উচ্কাস, তাৰ পিছত কাম-ভাস্কৰ ৰূপক আৰু শেষত পাৰ্বতীৰ কঠোৰ তপস্যাৰ চিত্ৰ আঁকি যি নৈতিক শাসনৰ ক্ৰম দেখুৱাইছে তাৰেই পুনৰাভিনয় শকুন্তলা নাটকতো কৰিছে। পোনতে মূৰ্খ-কন্ধ্যাৰ যোন-উচ্ছ্বাসলতা পিছত শিৱৰ নয়নাগ্নি তকৈও ভয়ঙ্কৰ সামাজিক বিবেক ৰূপী দুৰ্বাসাৰ অভিষাপ আৰু শেষত এক বেণীধাৰিণী পৰিত্যক্তা শকুন্তলাৰ চিত্ৰ, তপস্যাৰতা পাৰ্বতীৰ চিত্ৰতকৈয়ো অনেক গুণে ৰূপক টক্কৰাল আবেগৰ উপশম আৰু আঞ্চলিক পৰিশুদ্ধিৰ পিছত কালিদাসে প্ৰণয়ৰ চৰম পৰিণতি দেখুৱাইছে।

আন ফালৰ পৰা চালে শকুন্তলা সাহিত্যৰ ঊৎসাহিত নাটিকা নাৰীৰ অন্ত্যায়-সহিষ্ণুতাৰ আন এটা উদাহৰণ। এই ফালৰ পৰা চালে ছকসপীয়েৰৰ ‘জাবকালিৰ সাধু’ নাটকৰ নাটিকা হাৰমিয়নৰ লগত শকুন্তলাৰ অলপ সাদৃশ্য দেখা যায়। দুয়ো এটা ঘোৰ অন্ত্যায়ৰ হেঁচাত অসৌম্য লাঞ্ছনা ভুগিছে আৰু শেষত দুইৰো অমৃতপুত্ৰ স্বামীৰ লগত আকৌ মিলন হৈছে। দুয়ো নাটকেতে এই পুনর্মিলনৰ দৃশ্য অতি ৰূপক আৰু গম্ভীৰ। ছকসপীয়েৰৰ নাটকত এই দৃশ্যত এজনে হৈছে—

.... Do not shun her
Until you see her do again, for then
You kill her double

এই উক্তিযে যেন ভাৰমিয়নৰ নিষ্ঠুৰ শোকৰ কাহিনী আকৌ জগাট তুলিছে। শকুন্তলা নাটকতো শিশু-সন্তানে যেতিয়া মাকক ‘এওঁ কোন আই?’ বুলি হৃদয়ন্তৰ কথা শুধিছে তেতিয়া শকুন্তলাই মাত্ৰ উত্তৰ দিছে—‘সোধ তোৰ ভাগ্যক সোধাই!’ এই এবাৰ কথাতে শকুন্তলাৰ নিজৰ দুখ-কুৰ্ত্তাগ্যৰ সকলো কাহিনী নিহিত হই আছে। বাক্তৱতে শকুন্তলা নাটকত এটা নিকট কান্দোনৰ শব্দ আদিব পৰা অন্তলৈকে বিলীন হৈ আছে।

আশ্ৰমৰ পৰা পতি-গৃহলৈ যাবৰ সময়ত শকুন্তলাৰ বিদায় দৃশ্য কালিদাসৰ এটা বিখ্যাত সৃষ্টি। এই দৃশ্যৰ লগত কালিদাসে তেওঁৰ দেশবাসীৰ ঘৰুৱা জীৱনৰ কত শোক-সুখনিয়া জড়িত কৰি গৈছে তাক ভুক্তভোগীৰ বাহিৰে আনে উপলব্ধি কৰা টান।

আগবাৰী শুৱনি কাকিনী ভামোল

পাছবাৰী শুৱনি পান,

ঘৰঘৰ শুৱনী জীয়াৰী ছোৱালী

উলিখাট দিবলৈ টান।

আদি অসমীয়া বনগীত একোটাতে ভাৰতীয় ঘৰুৱা জীৱনৰ এই ককণ যুতুৰ্ভটো ফৰকাল হৈ উঠিছে। মাঘ কবিয়ে পৰ্বত বৰ্ণাওতে লিখিছে—পৰ্বতৰ-জীয়াৰী জুৰি নৈবিলাক স্বামীৰ (অৰ্থাৎ সাগৰৰ) উদ্দেশে গৈছেগৈ; চৰাইবিলাকৰ ককণ চিঞৰ যেন শোকাভূৰ পৰ্বতৰ কন্দোনৰ ধ্বনি। কুমাৰদাস ক্ৰীতৰ্ব আদি অগ্ৰাণ্ণ মহাকবিয়েও এই ককণ দৃশ্যৰ আভাস দিছে, কিন্তু কালিদাসৰ অমৰ লেখনীয়েহে ইয়াক চিৰস্তুন কৰি ৰাখিছে।

শকুন্তলাৰ বিদায়-দৃশ্যত প্ৰকৃতিৰ কোমল কোলাৰ পৰা
মুনি-কন্যাৰ বিচ্ছেদৰ চিত্ৰও বৰ কৰণ। ফুলৰ বাণী কবি আন
কৰিয়েও নাযিকাক সজাইছে। গ্ৰীক-কবি মেলেয়াগাৰৰ ফুল
বৰ্ণনা আৰু লগতে 'ফুলৰ মাজত প্ৰস্ফুটিত ফুল, লাক্ষনাৰ মধুৰ
গোলাপ' ইত্যাদি নাযিকাৰ বৰ্ণনা নিশ্চয় সুন্দৰ। কিন্তু আশ্ৰমৰ
স্নেহ-সুশীতল বুকৰ পৰা আতৰি যাওঁতে লতাতগিনী, মাউৰা
হৰিণা-পোৱালী আদিৰ পৰা শকুন্তলাই কান্দি কান্দি বিদায়
লোৱা চিত্ৰৰ তুলনা সাহিত্যত সচৰাচৰ পোৱা নাযায়। সংস্কৃত
সাহিত্যত কাদম্বৰীৰ উত্তৰ ভাগত ইয়াৰ এটা ক্ষীণ অনুকৰণ
দেখা যায়। চন্দ্ৰাপীডৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পাই কাদম্বৰী যেতিয়া
মৃত্যুৰ উদ্দেশে ঘৰ এৰি যায় তেতিয়া তেওঁৰো প্ৰধান চিন্তা আৰু
উদ্বেগ হৈছিল নিজ হাতে ৰোৱা আমপুলি মাধৱীলতা, চকোৰ
পোৱালী, পোহনীয়া মৃগশিশু আদিৰ কথা ভাবি। কিন্তু কাদম্বৰীৰ
চন্দ্ৰাপীড এবাৰ মৰিও আকৌ জীছিল। তথাপি কিন্তু শকুন্তলাৰ
কাৰণে ভীষ্মই থাকিও মৰাৰ নিচিনা হৈছিল। এই কাৰণে
শকুন্তলাৰ এটা ছমুনিয়াও অনেক নাযিকাৰ কান্দোনতকৈ বেছি
মন্ত্ৰস্পৰ্শী।

কালিদাসৰ অমৰ নাটকৰ এই নতুন ৰূপান্তৰ ৰচনা কৰি কবি
হাজৰিকাদেও আমাৰ ধন্যবাদৰ পাত্ৰ হৈছে। ৰচনাৰ সবলতাৰ
কাৰণে আশা কৰো এই অনুবাদ নাট্যমোদী আৰু ৰসগ্ৰাহীৰ
প্ৰিয় হব।

(খ) ঐক্যকান্ত সন্দিকৈ

সেইবাবে আঁতি গুৰি লবই লাগিব।

শকু। উঃ! নহমল্লিকাব পৰা উৰি গুচি আঁচি

লোলুপ এমৰ সউ

মুগৰ আগত মোৰ উৰে কেনেকুই।

‘ক’ষে মোক কৰিছে আমনি।

(কুন্তিম (ফাখোৰ ভোমৰা খোলাৰ ভঙ্গী)

ভূম্য (অগত) আহা!

ভ্ৰমৰ পীড়ন এহ কেনে মনোৰম

কি সুন্দৰ ভঙ্গী বিৰাটৰ।

ভ্ৰমৰ ধিফালে যায়

সেইফালে ঘূৰি চাটে

অনিচ্ছাবে চাকবালা,

ক্ৰভঙ্গী ক’ৰাছ পেলা

চাওঁ মানে চাবলৈ আঁক মন যাঃ।

তে মধুপ।

ঘনে ঘনে কৰিালি চুধন

শকুন্তলাৰ সূচকল ক’ল্ল • নয়ন

কাণৰ কাষত তত কৰি বিচৰণ

ভুলি তাত মধুৰ গুঞ্জন

বচস্তৰ আলাপন কৰিছ সঘন

কৰিছে যেতিয়া বালা হস্ত সঞ্চালন

পান কৰি স্নমধুৰ সুধা অধৰৰ

হলি তই আনন্দমগন

অত ধন্ত কৰিালি জীৱন।

শকু। সখি। সখি ! বক্ষা কৰ', বক্ষা কৰ'
 দ্ৰুত ভ্রমবে মোক ক'বছে পীড়ন
 যিফালেই ঘূ'ৰ চাওঁ
 সেইফালে দেখাপাওঁ
 এৰি যে নিদিয় লগ
 নাচিছে মদন।

প্ৰিয়। নোৱাৰোঁ কাৰিব বক্ষা,
 তেনে সাধ্য নাই যে আমাৰ।
 তপোবন বক্ষাকলা দ্ৰুত বজাক
 মাতা সখি, আচক ভুৱণে
 জ্ঞাননাশ কৰক তেমাৰ।

দ্ৰুত। (গত) আত্মপ্ৰকাশৰ এয়ে—উপযুক্ত মিলিছে সময় !

(সংসৰক) ভয় নাই, ভয় নাই।

(অৰ্দ্ধস্বৰ)। বক্ষা এলি পৰিচয় নকৰোঁ প্ৰকাশ

অতিথি বলিয়ে দিওঁ চিনাকি নিজৰ।

শকু। একোভেত লগ মোৰ নে'বছে ভ্রমবে
 যাওঁ আই সখি, এৰি এই ঠাই।

দ্ৰুত। আগলৈ আহি। দুইজনক দণ্ডাতা প্ৰচণ্ডবিক্ৰম

পুৰবংশী নৃপতিৰ থাকোঁতে শাসন

কাৰ সাধা কোন দুৰাচাৰে

তাপসনালাক কৰে অবধা পীড়ন।

অন। আশী।

লিখেশ ব্যৰ হেতু নাই তেনেকুৱা

আতি এটা দৰম্ম নমৰ

ক'বছে আমনি এই সখীক আমাৰ।

দুষ্য । শকুন্তলাৰ ওচৰলৈ গ) ভৱে ! হঠাৎনে বুদ্ধি তপস্কাৰ ?

শকু (তলমূৰ কৰি লাগিবুৱাৰী ভাৱে ব)

অন । তোমাৰ নিচিনা দেৱ ।

লভি আজি বিশিষ্ট অৰ্হিতি

বুদ্ধি হব তপস্কা নিশ্চয় ।

যোৱা সখী শকুন্তলা ।

ফল আৰু অৰ্ঘ্য - কৰ্ত্তব্য

আনাগহ কুটিবৰ পৰা ।

জল আছে ঘটত আমাৰ

ইয়াৰেই হব পানাদানক ।

দুষ্য । এনেকুৱা মিঠা সম্ভাষণ

হয়াকে আতিথ্য বুলি কৰিলোঁ প্ৰহৰ ।

নালাগে কৰিব কষ্ট

ষাবলই নাই প্ৰয়োজন ।

প্ৰিয় । সেয়ে হলে দেৱ ।

সউ স্নানতল চাব

সপ্তপৰ্ণ তুমল বোদিকাত বঠি

কৰা হুমি শ্ৰাৱ-অৱসান ।

বজা । তোমালোকো পৰিশ্ৰান্ত মোৰ নিচিনাই

বঠো আহাঁ সকলোটি তেনে ।

অন । সেয়ে হব—নিশ্চয় বঠিম ।

আহাঁ সখী শকুন্তলা ।

অতিথিৰ উপাসনা কৰ্ত্তব্য আমাৰ ।

শকু (বগত) দেখা মাতে এহ স্নপুৰুষ

তপোবন বিকল্প ভাবনা

কিনো হেতু চল মোৰ 'হয়াত উদয ?

আশমত বাগ-যজ্ঞ চলিছে কিদবে

তাকে চাবলই বলি—এই ধর্ম্মাচরণ মই করিছো প্রবেশ ।

অন (মিচিকিয়াই ঠাচি) সনাথ যেতিয়া ভোনে

আশ্রমের ধর্ম্মাচারী তাপসসকল

থকিব নির্জয় মনে গ্রীষ্মের পর।

শকু (মনত শূন্নার গাব টুঙ্গ হোৱা ক লালব চন

প্রিয় (চমাস্ত আক শকুন্তলাব অশ্ববাগব দাব লম্বা করি)

সখী শকুন্তলা । 'পত্নী কথ - আশ্রমের গৰাকি আমার

থকা হলে উপস্থিত হই সময়ত ।

শকু (কৃত্তিম পড়ে) কি চলছেতো ?

প্রিয় । কৌরব-সকল দান করি অতিথক

মাগিলেছেতো তেঁর কৃত্তার্থ নিভাক ।

শকু (কৃত্তিম থক) গুচি যোৱা কোনাগোক ।

তেনে কথা কবলই কোনাবা মাতিছে ? শকুন্তলা লাজলগা কথা ।

প্রিয় । মুখ • বদিত লাকি--অনন্দ , কিমান মনত ।

(পাশ্চাত্য আক অনন্দ হাত মুগত কাপোব লৈ হাঁহে ।)

দুষ্য । তোম লোকের সখীর বিষয় মনে বাকি তুমিবার পাৰোনে সুধিব ?

অন । আগা । সেফা ব অত্মমি • নালান অ'নার

ভাবিম মাগোন অ'মি, অতুগ্রহ প্রিয় ।

দুষ্য । আজীৱন ব্রহ্মচারী কথ গুরুদেব

—তোমাসার এই সখী মহিষি পাঠগা ।

কিদবে সম্ভব হল এনে অসম্ভব ?

অন । 'চাটিকয়ে বসন্তের কথা শুনা দেব অপূর্ণ কাঁচিনী—

অতকে প্রতাপশালী—কাঁশব গোএব আছে বাকিষি এজন

দুষ্য । ভগদান বিশ্বামিত্র ?

অন। তেবেঁই জনক এঁই—আদৰিণী সখীৰ আশাৰ।

সিঁজনাব পৰিতাণা তনযাই মাথোঁ।

লালিতাপালিতা হই মহৰ্ষি কথৰ—আশ্রমৰ বচায় জেউতি।

দুষা। কিনো হেতু পৰিত্যাগ কৰিলে ৰাজ্যি ?

মহৰ্ষি কথই বাকু পালে। কিনো দৰে ?

অন। কৰিছিল বিশ্বামিত্ৰে তপস্কা কঠোৰ

ইন্দ্ৰ লাগল ভয় তাকে দেখা পাই।

সেই নিমিত্তেই মাথোঁ—অপেশ্বৰ। নকাক মাতি দেউৰাজে

মহৰ্ষিৰ তপোভঙ্গ হেতু—পুনাহ কঠোৰ আশ্র কৰিল নিয়োগ।

দুষা। চিৰকালে ভীক দেৱশাই

ভয়ৰ চকুৰে চায় তপস্কা আনৰ। তাৰ পিছে ?

অন। মধুৰ বসন্ত কাল দেখি সমুখত

নন্দনৰ মাখিকাল মৰ্ত্ত্য-ভূৱনত

আক সেই মোহিনী অপৰা—

লাজল আক কব নোৱাৰিলে।)

দুষা। বুজিলোঁ সকলো মহ।

মহৰ্ষিৰ বৈৰসন্ত পক্ষৰ সন্তত—কন্যাপাল সখীৰ মোমাৰ ?

অন। নাহি তাৰ অসখা অকণো।

দুষা। তেনেকুৱা হবই লাগিব। এনে তেন পুণ্যপ্রভা তাপসৰমণী

নোৱাৰে সম্ভৱ হব মনুষ্য গৃহত,

এনে তেন স্বৰ্গজ্যোতি বিম্ববিমোহিনী

নোৱাৰ উদয় হব প্ৰবাস ক্ষণ।

শকু (বিনয় প্ৰবৃত্ত তলনৰ)

দুষা (স্বগত) মনোৰথ পূৰ্ণ হোৱা নোহে অসম্ভৱ।

সখীসকলৰ স্তূৰি বিজ্ঞপ বচন

সন্দেহৰ ভাৰ পুহু ওপজে মনত।

সঁচাকৈয়ে শকুন্তলা দুঃখিত ব'লন

হৃদয় শাতল হ'ব

কৰিব পাৰিলে মই বুকুত ধাবল।

প্ৰিয় (মিচিকিয়াই হাঁচি শকুন্তলাৰ কালে দাঙ)

সখী শকুন্তলা! আক যেন কিবা প্ৰশ্ন স্বধিব আগাটে

ভেনেকুৱা চয় অনুমান।

শকু (আত্মলৈ পিঠাৰদাক হুংগনা কৰ

দয়া। সত্য অনুমান।

সজ কথা স্বনিবদ বাবে

জুচা নাহ এ'তয়াৰ মনৰ অপাত

আক পশু খেজিছে মনত

প্ৰিয়। ইচ্ছাম'ত কৰ' প্ৰশ্ন দিম সমিধান

তাপস তনয়া আঁমি

বাধা নাহ কোনো প্ৰশ্ন সোধাৰ কাৰণে।

দয়া। সোধা' পশু সোধাসাৰ সখাৰ বিষয়ে।

স'পাত নিমিলিব যত দিনলট

সিদিন পৰাম্ব ৰেষ্ঠ

পানিবনে সুকঠোৰ বন্ধাখা ব্ৰত ?

কিছা—অনুকপ নিজ নয়নৰ

মৃগাঙ্গনা নয়নকে চাই

তাকেই লগত লই এট আশ্ৰমত

কটাবনে গোটেই জীৱন ?

প্ৰিয়। সেট কথা কও কেনেকই ?

হিৰোতাতো নহয় স্বাধীন।

ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম সকলোতে পৰব তলত।

হৃচ্ছামতে যোগ্য পৰি বাছি লবলঃ
নেদেখোঁ উপায় আমি নাই অধিকার ।
পিতা কষে মনে মনে সম্বল করিছে—
অনুরূপ বোগ্য বর মিলিব বেতিয়া
সম্প্রদান করিব সহীক ।

দ্রুপা (স্বগত) হৃদয় হৃদয় !
অগ্নি বুলি যাক মই করিছিলো দম
নোহে অগ্নি—স্পন্দনযোগ্য মহাবল দেয় ।

শকু সখী অনুরূপ ।
বাউঁ মহ নাথাকো হুয়াত ।

অন । কিয় সাথি ?
শকু । যতবেই আছিছে মুখ —
তাকে মাথায় সখী প্রিয় জন
বলকিচ্চ পাপলাদ দাদ
এইবোব সকলো কথাকে
গোপন পেটীক মঃ
বল্যচোন কত দিম গঃ ।

প্রিয় । কোরা গহ আলোব পদ ।
কিছু সাথি ! অকলত আশাথক এব
নকরি শুশ্রূষা তুমি গুচি যোব যদি
ভাবিচান । কেতিয়াও নহব উচিঃ ।

শকু (ঘরে ধাব দৃশ্যে) ১০০ ১১ ।

দ্রুপা (স্বগত) ১০০ ১২ । হৃদয় হৃদয় !
ধরিবব হৃচ্ছা পায় নোবোবেঁ ধরিব ।
ভেনেকুবা নাহ অধিকার
—সেহদেগি ম নাহব করিণোঁ সহবঃ

কামৌজন মনোবৃত্ত কাগাত প্রকাশ
— মনে মোৰ লবি গই এক মুহূৰ্ত্তে
তাপসতন্ত্ৰাৰ কৰ তুলিলে হাতত
কিন্তু ভায় পিছ মুহূৰ্ত্তে
ধৈৰ্য্যৰ — সহায় লই
মনোবেগ কৰি সৰবৰ
ঘূৰি আঁঠি সন্তানত ল'ভিলোঁ থিতাপি ।

শকু

(ঘনি আঁহি পিছদাৰ ,

ঘোৱা মোৰ নৱ্য উচিঃ কিয় ?

'প্ৰা' ।

নিজকেই স্তম্ভি নালে পাবা সন্নিধান ।

মোৰ পৰা ধাৰে যে নিছিলো—

কুলৰ স্তম্ভিত দিব পানী হেৰুও

ঐতিহ্য কৰা নাহি মোৰ বংশোদ্ভি ।

নিদিষ্টা সহজে আঁৰ

পাবা যদি ঘোৱা ধাৰ মা'ৰ ।

(হাতলৈ ধাৰ টান বাথে ।)

দুষা ।

ভয়ে 'শ্ৰমস্বৰ' । ঘোৱা'চনি বাক

সিঁচাতে সিঁচাতে পানী গছৰ স্তম্ভিঃ

শকুন্তলা অৱশ্যে 'বমান' ।

লেউসেই কান্ধ দুটি হৈ অৱশ্যে

হাত দুখনিও চোৱা

কৰ ফটি বঙা পৰি গল ।

লালকাল মুখখনি হিঁতছে ঘানত

শিৰীষ পুষ্পৰ প্ৰায়

কান দুখনিও হল লেঢ়কা হেনেই ।

এথা হেৰে ধৰি বাথে

মূলক পৰি থোজ পুনীয়া থোপাটি ।

ভুলে । সেটাবোঁ আঁক
নোবাবে অধিক শয় কবিব সখিয়া ।
লোভা এই আশুটি মোর,
ঋণমুক্তা কবিলোঁ ময়েই ।

(আগলিৰ পৰা আশুটি খুলি দিয়ে ।)

সখীসকল (হঠাৎ নাম লিখা আশুটি দেখি বিস্ময়ত ইজনীয়ে সিজনীল চাহ)

ভূষা । বজাৰত দান ই আশুটি ।
নকৰিবা আশঙ্কা অলপো—
ভাবি লবা মোকে বাস্তবকষ বুলি ।

প্ৰিয় । তপোবনবাসিনী আমি যে—
অলঙ্কাৰ নাই পয়োজ্ঞান ।

লোভা দেৱ ।
আঙুলিতে আঙুটিটি থাকক তোমাৰ
মধুৰ বচন দানে
ঋণমুক্তা কবিলোঁ সখীক ।

সখী শকুন্তলা ।
ভাগদৰে মনত বাধিবা
বজা বা বাজৰি যিহেঁত নহক এওঁ
কবিলে তোমাৰ হই ঋণ-পৰিণোম
অনায়াসে যাব পাৰা এণে ।

শকু (স্বগত) থাকলহেঁতেন যদি শক্তি যাবলই ।

(পুনৰাশু) যাওঁ এ নাসাওঁ য়

সেই কণ তোমাক কোলত ৷

ভূষা (স্বগত) নোবোৰোঁ বুজিব নাব তপসীবাল্যৰ ।

জন্মিছেনে অক্লৰাগ মোৰ নিচিনাই
উঠিছেনে এক দৰে প্ৰাণত স্পন্দন ?

মুখেৰে নকয় কথা
 চকুনাথ খীতিৰ আলাপ
 কিন্তু অতি মনোযোগে
 কাণ পাতি শুনে মোৰ প্ৰতি কথাকেই।
 নোথোজে আগত মোৰ বৰ বেছি পৰ
 কিন্তু পুত্ৰ
 দৃষ্টি নাহ আন কোনো ফালে।

নেপথ্যত আঁৰি। সাৱধান! সাৱধান! তাপসসকল!

আজন্মৰ ওচৰতে দুৰ্য্যস নৃপতি
 মৃগয়াৰ কাৰণে সন্ধান।
 বথ দেখি ভয় পাই বন-চক্ৰী সউ
 তপোবন পদাৰ্পণ কৰি
 দশোদিশে জন্মায় বিঘিনি
 মৃগকুল পলায় লয়বি।

দুৰ্য্য (পগত) ধিক মোৰ জীৱনত!

তাপসৰ ওচৰত ময়ে অপৰাধী।
 মোকেই বিচাৰি আঁহি অচুচৰবোৰে
 কৰিছে অশান্তি সৃষ্টি শাস্তিৰ পুৰিত।

অন। আৰ্য্য! অহুমতি কৰিলে প্ৰদান
 যাওঁ আমি কুটিৰ ফালে।
 বনৰীয়া চাতী আঁহি ওপজালে ভয়।

দুৰ্য্য (সবিনয়ে) ঘোঁৰা বাক ভোমালোক।

ময়ো যাওঁ - চাওঁ চেষ্টা কৰি
 আজন্মৰ বাতে একো নিমিলে বিঘিনি।

(সকলো বাৰলৈ সাজু হয়।)

প্রিয় । আৰ্থা ।

নহল অলপে' কৰা অতিথি শুশ্রূষা ।

লাজেই লাগিছে কব

পাম জানো দৰ্শন চুনাই

তুষা । তেনে কথা কি কোৱা বালা ?

তাপসকল্পৰ এট দৰ্শন লাভেই

অতিশয় যোগ্য অভিৰ্থনা ।

শকু (কিছু দৰ গম্ভীৰ) বৰা সখী অননুয়া !

চোৱাচোন কেনেকট মোক

কুশবনে বিকছে ভাৰত

কুকবক্ষ গচৰ পালত

লাগি মৰে বাকলি বসন

একৰাব নাগৰোঁ সচেহে ।

ঘোড়া একেধৰক

একদাঁঠ লও লাগ লাগ ।

। কাণত এক টা 'ত আলংপলম কৰি লাকপুৰীয়া নামে দুবালু'ল দৰি দুৰি

। প্ৰৱ . । অননুয়া আৰু প্ৰিয়তা লগত গায় ।

তুষা । ঘূৰে ঘাব বাক্যমানালত

নাহ আৰু উচ্চ মনত ।

ওৰেই এচ মাৰ মায়া কাননত

কৰোঁ মন শব্দৰ স্থাপন

সৈন্তা বাৰ থাকক তাতেই ।

শকু গদ্য । শকুন্তলা !!

প্ৰাণে মোৰ বিচাৰে তোমাক

একোভেদ মনে মোৰ নামানে প্ৰবোধ ।

প্ৰাণহীন দেহ মাথোঁ যাম আগলত

মন বিহু পাঁকিল পিছত .

চীনা পাট কাপোৰৰ বিজয় পতাকা

আগবাঢ়ি গলেও যিদৰে

নৃত্য কৰে পাছফালে বায়ু তবস্কত ।

[প্ৰস্থান ।]

এক্যতান

দ্বিতীয় অঙ্ক

তপোবনৰ ওচৰৰ শিবিৰ

[বেজাৰ মনেৰে সিদ্ধান্তৰ প্ৰবেশ ।]

এইবাৰ আৰু বজা নাহ । ভাল এই আপদীয়া বজাপাটৰ
লগত যুগ্মথালৈ আঁহি'ছিলো ইলিনে বিপৰীত ক্ষে—
তাতে আকৌ বৰ দুখ । শান্তি অলপ আহিব নাই । ইফালে
বাঘ—সিফালে গাছবি—সিফালে ভালুক, জাকে জাকে ওলায়ে
ওলায় । কুব বাপেকে পাছে পাছে খেদি, কিমান পাব । গছ-
গছনি নোহোৱা বননিৰ মাজে মাজে—পৰ্বতীয়া নৈৰ পানী
একোৱলু খাই আৰু কিমান টহিলং কৰি ফুৰিম ? দেখে পাবিলেহে
হৈছে । বা'ত চাইনাৰো শাস্তিৰে শুব নোৱাৰোঁ । কাগৰ
কাষতে বাঘৰ গোজৰাণ—ভালুকৰ দেদাউৰি কিমান শুনবা ?
আকৌ বাতিপুৱা মাগেই ব্যাধবোৰৰ ভীষণ আটাহ শুনি
খাৰিপাটি নেৰিলেই নহয় । সিও বিশেষ ভাৰিবেলগীয়া নাছিল—

ডিঙিৰ ওপৰত এই বিহফোৰাটো নোলোৱাহেতেন। পহু
খেদি খেদি আমাৰ স্বৰ্গদেও ডুখৰি সোমালগৈ অৰণ্যৰ ভিতৰত।
মোৰেই পোৰা কপাল—সেই অটব্য গাঁৱৰ মাজতো এগৰাকী
মুনিৰ ছোৱালী ওলাব পায়নে? এতিয়া আক সখিৰ—

ঘৰতো নবহে মনে অ' সমনৌয়া

বনতো নপৰে মন,

কমোৱা তুলাবোৰ যেনেকৈ উৰিছে

তেনেকৈ উৰিবৰ মন।

এই চিন্তাতই সখিৰ বাতি পুৱায়। (অলপ সময় চহলি) এতিয়া দেখিছে
যেতিয়ালৈকে সখিৰ ডিঙি জপমালা শকুন্তলাক আঁৰি দিব পৰা
নাযায় তেতিয়ালৈকে একো উপায়েই নাই। যি নহওক এবাৰ সখিক
দেখা কাৰয়েই আহে। (দুৰত বজাৰ দিওঁ। বোলে। বন্ধা। ভাবৰ ভাই
যিহঁকে ভাব তাকেই পায়। সোৱা স'থ এই কালত আহিছে—
ডিঙিত বনফুলৰ মালা—হাতত ধনুৰবাণ। ময়োচান ত্ৰিভুজ যুগ্তিকেই ধৰি
থাকে।

(টোকণত ব'লি বগা হুপি দি থাকে। ভাবি ভাবি বজাৰ প্ৰবেশ।)

বজা (স্বগত) নহব সচক্ৰে লাভ প্ৰয়া শকুন্তলা।

কিছ তেওঁ আকাৰে হুঁহুত

প্ৰকাশিলে আশাসৰ ভাব

বিয়াকুল মন মোৰ

শকুন্তলা মহাবল্গ লাভ কাৰণে

দালপালে স্তম্ভ ভাবিলেও স্তম্ভ

আক স্তম্ভ—সঙ্গস্তম্ভ কৰিলে কামনা।

(অলপ চিন্তা কৰি) যি জন প্ৰণয়প্ৰাপী সেইজন বাক

হয় নেকি ইদৰে বঞ্চিত?

শুক নিভব্ব ভাব সহিব নোরাবি
 ধীবে ধীবে শ্রিয়া মোৰ যাগ আগবাঢ়ি।
 যাওঁ নে নাযাওঁ কৰি ঘূৰি ঘূৰি চায়
 বুজিব পাৰিলোঁ তাকে মোক ভাল পায়।
 নাযাবা বুজিলে সখী—কথাপি যেতিয়া
 বিবক্তি বচন মোৰ কলে প্রাণ প্রয়া
 বুজব পাৰিলে। মঠ লাজুকী স্বভাৱ
 মোৰ প্ৰতি কেনেকুৱা ভালপোৱা ভাৱ।

বিদু। নো ভো স্বৰ্গদেৱঃ। তাত ভৰি লবাবলৈ মোৰ ক্ষমতা নাই
 যথৰ কথাবোৰেই গোমাক অৰিসাদ ক'বলৈ—জগত্ৰ ভবান।

বজা। সখী, কিয় এটো নিভব্ব দ্ৰৱতি ?

কিদৰে তোমাৰ শাত লাগিল আঘাত ?

বি। বোলে। স্মৃতিছাৰে কিদৰে আঘাত লাগিল ? চকুত আঁঠু লি
 -বাট চকুপানী উলিয়াও লৈছা। তাৰ পিছত স্মৃতিছা—চকুপানী
 ওলাইছে কিয় ?

বজা। নোৱাৰিলোঁ একোকে বুজিব

কোৱা স্পষ্ট কৰি।

বিদু। বোলে। তাৰ আগেয়ে মোকেই ভূমি কোৱাচোন—বেতগছ যে
 কুজা তৈ হ'ল পৰে নিজৰ প্ৰভাৱত নে নদীৰ সোঁতত ?

বজা। নদীৰ সোঁতেই তাৰ প্ৰধান কাৰণ।

বিদু। বোলে। সেটদৰে—সেটদৰেই মোৰ গাৰ আঘাতৰ বাবে ভূমিয়েই
 অথবা সখী শ্ৰীমন্ত দুয়ামন্তই কাৰণ।

বজা। কোনো দৰে - কোৱা সখা মোৰ।

বিদু। বোলে। চিৰকলীয়া বাতকাৰ্য্য এৰি বনচৰব বৃত্তি থবাতো
 জানো তোমাৰ কৰ্ত্তব্য ? মই নিৰ্জলা ব্ৰাহ্মণ—প্ৰত্যেক দিনেই জানো এই

দৰে হিংস্র জন্তুৰ পাখি পাখি পোদি ফুৰলে শৰাবৰ গাঠিৰোৰ ডিলা
নোহোৱাকৈ থাকিব পাৰে? গত ৩ৰি আৰু নৱলা চল। অল্পগ্ৰহ কৰি
এদিনলৈ হাও ওঁৰিৰি লবলৈ দিয়া স্বৰ্গদেও।

ৰজা (স্বগ-) অতি সহজ কথাকেই কইছে ব্ৰাহ্মণে

মোৰো আৰু মুগ্ধত জন্মিছে বিৰাগ।

যিবোৰ মুগ্ধ থাকি প্ৰিয়াৰ কাষত

প্ৰতিদান চকুৰ চাৱনি

কৰে শিক্ষা দান

দেখিলে আগত মই সেই মুগ্ধগণ

গাংতেই বয় ধনুৰ্জান।

বিহু। বোলো মনে মনে আঁকো চিত্ৰ কিহৰ? মিজাতেই মই অৰণ্য
বোদন কৰিলোঁ নেকি? গালোঁ বালোঁ খোলাকাঁতৰ তাল।

ৰজা (মিচিকিয়াই হাঁহি) ভবা নাই আন কথা মই

অলজ্ঞা বন্ধুৰ বাক্য—ভাবিছোঁ তাকেহ।

বিহু। তেনেহলে চিৰং ছয়তু ভবান্। অহং গম্যতাং। (ঘাব খোজে।)

ৰ-। ববা সখা, আছে আৰু কথা।

বিহু (গ'ৰ আঁ) শুনোও অ'দৰ্শ কাল 'দয়'ত আঁচ্ছ।

ৰ-। ক্ষমক 'লৰি' লহ

ব'বদ সহায় মোক সামাজ্য কাৰ্য্যক।

বিহু। কি? সন্দেশ খাব লাগিব নেকি?

ৰজা। শুনাচোন মোৰ কথা আশ।

বিহু। প্ৰস্তুত। সেইবাবে বোলো 'স্তব' হও।

ৰজা। কেনে পাছ

[বৈবৰ্তকৰ প্ৰৱেশ।]

বৈব। স্বৰ্গদেও। কিব' আজ্ঞা কৰিম পালন?

ৰজা। বৈবৰ্তক।

সেনাপতি আছে যেন আগলাই মোর ।

বৈব । যিবা আজ্ঞা অবজ্ঞা পালিম ।

(প্রস্থান * * সেনাপতির লগত পুনৰ প্রবেশ ।

বৈব । সৌ যে স্বৰ্গদেও — হারি অগম্ব ।

সেনা । চোরা বৈবতক ।

যদিও মৃগয়া করা দোষৰ বিষয়

তথাপি প্রভুর গাত

সেযেহ অপেষ গুণ জানে সৰ্ব্ব জনে ।

হস্তী সম পরমত্তবিহারী

বলবন্ত প্রভুর শরীর ।

ধুতু ধৰি বনবাঘা পশু

কৰিলেও সদায় সংহাৰ

মূৰ্য্য তেজে সেই বল থাকিব অটুট ।

হযো যদি ক্লেশ অক্ষয়

তথাপিভো শূন্যগতি বিশাল শরীর

নোহাৰি বুলিব ক্ষৌণ ডানিবা ধুকপ ।

(বজাক , স্বৰ্গদেও ! ক-চাক ।

চিহ্ন স্তম্ভ পৰিপূৰ্ণ এহ অবল্যত

কিবা এবে কর্তব্য আমার ?

যজ্ঞা । সেনাপতি !

মৃগযাক নিন্দা করি সখা মাধব্যই

সম্মিলি কমালে আঁখি উদ্দীপনা মোর ।

সেনা (মাধব্যক) বাক, যত পারা বাধা দিয়া তুমি ।

সন্তোষলগোৱা কথা কই চাৰাষাৰ

মযো কৰোঁ সন্তুষ্ট প্রভুক ।

(বজাক) স্বৰ্গদেও ! বলিযাৰ প্ৰাণাপত্ত

কাণ দিয়া নহয় উচিত ।

মৃগয়াৰ যতমানে গুণ

নৃপতি নিজেই তাৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ ।

মৃগয়াই কৰে মেদ ক্ষয়

ক্ষীণ হয় বৃহৎ উদৰ

লঘু শৰীৰত জন্ম অসীম উচাহ

পৰিশ্ৰম কৰিলেও নহয় কাতৰ ।

মুগ দেখিলেহি চিনি,

ক্ৰোধ আৰু ভয়ত যেতিয়া

পশুৰ চিত্তক জাগ

বিকাৰৰ শাব কনেকুল ।

চল চাহ সহ সমস্ত

লক্ষ্যভেদ কৰিব পাৰে

যুগ্ম গী কৰি লক্ষ্য স্থান কিমান ।

এন হেন দুৰ্গত ক দোৰ বুলি কই

মহা আঁঠু শাস্তকাৰণ

সঁচা কাম বুলি মাদ নমাব মনত ।

অন্যতঃ । সঁচাৰ নানান আনন্দ

জগতত নাই কদাচন ।

বিদু। মহি কোণাৰাত্ৰ মহাবাজক বজাহ ববাই শাস্ত কৰিছে—ওলালহি

পোতাৰোৰ পক্ষ । বোলাই শাল ভালে আঁতৰ হোৱা । বৰ উৎসাহ দিওতা

জন ওলাব লাগায়ে । এই দাঁঘল নাক—ভালুক ককায়ে পাঠি তাতে চুমা

থালে আশা পৰিব ন

ব । অন্যান্য বি

আশ্রমৰ ওচৰত থাকি
 নোহাবিলেঁ। সমৰ্থন কৰিব তোমাক ।
 আজি মোৰ মৃগয়া নিষেধ ।
 শিঙে শিঙে ঘূঁজ কৰি পানী চটিয়াই
 থাকক মহৰ পাল নাহুৰি সাঁতুৰি
 শ্ৰেণীবদ্ধ মৃগযুগ্ধ বোমছন কৰি
 সুশীতল তৰু তল ফুৰক বিচাৰি
 বোকা পানী গাত সানি ভৃঞ্জি তণ মূল
 থাকক নিশ্চিন্ত হঠ বৰাহৰ কুল ।
 ধনুৰ আঁতৰ হঠ কৰি অৱস্থান
 লভক জিৰণি আজি মোৰ ধনুৰ্ক্ষাণ ।

সেনা । সেয়ে হক—নৃপতিৰ যেনে অভিকচি ।

বজা । যোৱা যেনে আগবাঢ় ৩'ম ।
 ধনুৰ্দ্ধৰ মৈত্ৰসকলক
 কৰিবা নিষেধ মোৰ আদেশ পুনাই ।
 শাস্তিময় এই তপোবন
 নন্তন্যাত যেন তাত অশাস্তি অলপো
 অৱস্থান কৰে আঁতৰত ।
 আশ্রমৰ যুনিগণ শাস্ত প্ৰকৃতিৰ
 সেই তেজ বাহিৰৰ চীন তেজে যদি
 কৰে আক্ৰমণ
 অচিৰে তাৰেই হব অগ্নি উদ্গীৰণ ।

সেনা । যি আদেশ সৰ্গদেও !

বিদু । বা এতিয়া দাত চেলাই দাসীৰ পুতেক ! তোৰ সকলো আশা
 ভৰসা অধঃপাতে যাওক—হতশ্ৰী হওক । [সেনাপতিৰ প্ৰস্থান ।]

ৰজা। ত্যাগ কৰা সকলোৱে মুগযাথী বৈশ।
বৈবতক ! যোৱা তুমি নিজ স্থানলই।

বৈবী। শিবোধাৰ্থ্য প্ৰভুৰ আদেশ। 'প্ৰস্থান।

বিদু। উম—কোনোমতে বন্ধা পাবিলোঁ। মাথি এটা পৰ্য্যন্ত নেছোৱা
হল। এতিয়া এই গছৰ তলৰ শিলচটোতে বহি মূৰ জ্বৰ কৰা যাওক।
আহাঁ স্বৰ্গদেও, এফলক বঁহাহি।

ৰজা। বহাচোন তুমিয়েই আগে।

বিদু। একো কথা নাই। (দুয়ো বহে। বিদুষকে গামোচাবে বিচে।)

ৰজা। সখা মাধব্য ! দৰ্শনীয় বস্তুৰ মাজত
যিটি বস্তু অতিশয় যোগ্য দৰ্শনৰ
নেদোখলি তাকেই যেতিয়া
নোৱাৰিলা দৃষ্টিশক্তি কৰিব সাধক।

বিদু। কিয় ? তুমি দেখোন মোৰ চকুৰ আগতে জলজল পটপট হৈ
জিলিকি আছা। তোমাক দেখিছেই আছোচোন।

ৰজা। সকলোৰে ভাগ দেখে নিজৰ বস্তুক।
আশ্ৰমৰ অলদাৰ সেই শকুন্তলা
তেওঁকেই লক্ষ্য কৰি কইছোঁ তোমাক।

বিদু (স্বগত) আকড সেই শকুন্তলা ! এই ৰোগ আৰু বাঢ়িব দিব নোৱাৰি।
(প্ৰকৃতি) ওঠে বন্ধবৰ ! শকুন্তলা যে মুনিৰ জীয়াৰী। তেওঁৰ ওপৰত
তোমাৰ শুভদৃষ্টি পৰিলে লাভৰ হলে আশা নাই একা।

ৰজা। মূৰ্খ তুমি শতধিক বচন তোমাৰ !
পাবৰ নিমিত্তে জানো পৃথিৱীৰ নৰে
চাই থাকে একে পানে পৃথিৱীৰ জোন ?
তদুপৰি—নাযায় যি বস্তু পোৱা

তাৰ প্ৰতি দৃষ্টিৰ মন
 হয় জানো আকৃষ্ট হৈদৰে ?
 স্বৰস্বন্দৰীৰ কল্পা এই শকুন্তলা
 প্ৰসন্নৰ পিছতেই থাক
 অপেশ্বৰা নিৰ্ভৰা জননী
 এৰি গল নিবিড় বনত ।
 মহৰি কথই পাই
 নিজ কল্পা সম স্কান
 আশ্ৰমতে তুলিহালি কৰিল ডাঙৰ ।

বিদুঃ একেবাৰে মিস, খেজুৰি থাই মন্ত্ৰবাজৰ প্ৰতিয়া বনতেভেলিৰে
 জিহ্বাৰ কচি সপাবৰ মন বৈদ্য । সদায় অসম্পূৰণানী যুবতীসকলৰ
 লগত থাকি অলপ আশুৰাইছে সেহেদেখি কিবা বোলেনে—

বজা । দেখা নাই সেই শকুন্তলা
 সেইদেখি মাথোঁ
 এনে ক'ল আঁচা মণ্ডল ।

বিদুঃ স্বৰ্গদেৱী তুমিৰ মূৰত শুনিবলৈ আঁটিছে । তেওঁ যে
 অতিশয়তকৈয়া অতিশয় সন্দৰ্ভী সেই কথাত মহ তিলমানো অবিস্থাস
 কৰা নাই ।

বজা । বন্ধু মোৰ । সেই সৌন্দৰ্য্যৰ কথা
 কিনো আকৰ্ষণীয় অধিক ?
 গোটেই বিশ্বৰ কপ কৰি আহৰণ
 অপকপ যতমানে মধুৰিমা
 একে ঠাইতেই আনি বিশ্বখনিকৰে
 নিকপমা শকুন্তলা গঢ়িছে প্ৰীতিমা ।

বিদু। যদি সেয়েই হয় শকুন্তলাই কপেবে বিশ্বব সকলো বশগীকে
পবাস্ত কৰিব।

ৰজা। তাকে মযো ভাবেঁ সঁচা বুলি
অনাবিদ্ধ বস্ত্র যেন উজ্জ্বল শোভিত
অনাত্মাত ফুলপাতি বিশ্ববিমণ্ডিত
অগণ্ড পুণ্যৰ ফল—নব মধু জলমল
কোনো জনে লোৱা নাই যাৰ আশ্বাদন
নিষ্পাপ সৌন্দৰ্য্য সেহ অতি অতুলন।
নথৈ থাক বিদ্ধা নাই
নব কিশলয় প্রায়
অমূল্য ৰতন সেই শকুন্তলা-নিধি
নাজানো ৰাখিছে লেখি ক'ব নাগো বিবি।

বিদু। তেনেহলে আৰু পলম কৰাৰ সকাম নাই স্বৰ্গদেও। ইন্দুদী
ভেল গাত ঘাঁহি তেলতেলীয়া ঠৈ ৭ক' কোনো তপস্বীয়ে সেই শকুন্তলা
আইদেউক পালে পকা বগৰি বুলি টুপি কৰি গিলি পব।

ৰজা। পৰাধীনা শকুন্তলা - নাট সেই ভয়
শুধ জন ওচৰত নাই যে সম্প্রতি।

বিদু। বাক স্বৰ্গদেও। তোমাৰ প্ৰতিনো তেওঁৰ অন্তৰাগ পূৰ্ব্ববাগ আদি
বাগবাগীবোৰ কোনে ধৰণৰ ?

ৰজা। সেহ কথা বুজি পোৱা নহয় সহজ।

স্বভৱেই প্ৰাণিৰ কল্লাই
নকয় সবও কথা—অল মৃষ্টভাষী,
তৃণাপিতো মোক দেখ পাছ
চকু চুটি তললই নমালে ধাবেৰে।
দেখা পালে কণাৰ ভাবতে

যুগত উজলি উঠা হাঁড়িৰ বিজুলী ।

যদিও জনোৱা নাই স্পষ্ট অনুৰাগ

বধা নাই সংগোপনে জদয়ৰ ভাব ।

বিদু। বোলো তাকে নকৰি একে চাবে কোলাত জপিয়াই পৰিবহি বুলি
ভাবিছা নেকি ?

ৰজা। লাক্ষতে বাঙলি হোৱা গাল জুখনিত
ভালপোৱা ভাব মই দেখিলোঁ। নিশ্চিত ।

যান্ত্ৰনে নাযান্ত্ৰ কৰি বিদায় কালত

চমকি পমকি গঠি বল আঁতৰত ।

কুশৰ কাঁইটে বিধে কুমলীয়া পাব

চাওঁনে নাচাওঁ কৰি চাবলগি কাণ ।

গছৰ ডালত লাগে বুকুৰ বসন

ছলনাৰে একৱায় অঙ্গ আঁতৰণ ।

বিদু। তেন্তে আক চিন্তাব কাৰণ কি ? বাটৰ ধোৱাক জোগাব হৈছে
যেতিয়া তাকে লৈ তপোবনলৈ গম্যতাং কৰা । তপোবন যেন তোমাৰ
নিমিত্তে বন্ধ্যাবন হয় ।

ৰজা। কিঙ্ক সখা, তুমিয়েই কোৱাচোন বাক

তাপসসকলে যাতে নোৱাৰে চিনিব

তেনেকুৱা কিনো উপায়েৰে

যান্ত্ৰ মই পুহুবাৰ তপোবনলই ?

বিদু। তোমাকো আকৌ উপায় লগা হলনে ? তুমিয়েই হৈছা এই
তপোবনৰ ৰজা ।

ৰজা। সেই বুলি ?

বিদু। তাপসসকলক কলেই হল যে মোক তোমালোকে গোটেই অনা

নীবাৰ অৰ্থাৎ খাঞ্চ-সামগ্ৰীৰ পৰা বাজকৰ যষ্ঠাংশ দিয়া। মই সেই কৰ
তুলিবলৈ আহিছোঁ।

ৰজা। মূৰ্খ তুমি। ৰজা নাই—তাপসৰ কৰ
পাৰ্থিৱ বক্তৃতকই শ্ৰেষ্ঠ শতশৃংগে।
গহীৰ্জনে শস্যৰ বৰ্ঠাংশ—যি কৰ শোধায়
সেই কৰ ক্ষয় পায় অতি সহজতে।
কিন্তু—তপস্যাৰ বৰ্ঠা অংশ তপস্বীৰ দান
সেই বহু অক্ষয় অবায়।

নেপথ্যত ঋষিকুমাৰ। সিদ্ধি হ'ল মনোৰথ সহজে আমাৰ

ৰজা। কণ্ঠৰ প্ৰশান্ত গম্ভীৰ

আশ্ৰমৰ তপস্বী সমূহ।

[বৈবতকৰ প্ৰৱেশ।]

বৈব। স্বৰ্গদেও, দুৰাৰত ইপ্সা তুজন।

ৰজা। আচক তুৰন্তে।

বৈব। যি আদেশ।

[প্ৰস্থান। ঋষিকুমাৰ দুৰ্গবাকিৰ প্ৰৱেশ।]

১ম প। শোম্য শাস্ত্ৰ তেজোদীপ্ত মূৰ্দ্ধি কি সুন্দৰ

দেখিলে নালাগে ভয়—আনন্দহে ভয়।

২য় প। এৱেলে ইল্লৰ সখা ছবাস্ত নৃপতি ?

১ম প। সত্য।

দুয়ো। নৃপতিৰ জয় হোক।

(আশীৰ্বাদ কৰি ৰজাক ফলউপহাৰ দিয়ে।)

ৰজা। দুয়োকো অভিবাচন কৰিলে! জ্ঞাপন।

দুয়ো। নৃপতিৰ মঙ্গল হওক।

ৰজা। কিণা হেতু আগমন জনালে কাৰণ

হম মই কৃতার্থ পৰম।

১ম ঋ। মহাবাজে রূপা কবি এই আশ্রমত
অবস্থান করিছে যেতিয়া
মুনিগণে সেট কথা কবি অবধান
নিবেদন জনায় প্রার্থনা।

বজা। সি যে মোর পবন সোভাগ্য।

১ম ঋ। কুলপতি কথ এবে নাট আশ্রমত
এই সময়কে ভাবি সোণলি সুধো
যাগ যজ্ঞ অপবিত্র করি
বক্ষবোরে জনায় বিঘিনি।
তাপসব নিবেদনঃ
মহাবাজে আশ্রমত কবি অবস্থান
ক'দ যেন বাগস লেন
শাস্ত্রময় হয় উপবন।

বিদ্ (স্বগত)। এটবার দেখোন পাণ্ডার মতর খুটি। (প্রকাজে) স্বর্গদেও !
ই তোমার প্রতি অনুকূল প্রসঙ্গ নাথেন ! তুমিতো ইয়াকেই বিচাৰিছিল।
বজা। বৈদ্যতক ! যজ্ঞ সাধে আহিক সাধি।

বৈব। যিব। আজ্ঞা স্বর্গদেব।

[প্রস্থান ।]

১ম ঋ। পুরুবংশী নৃপতিসকল
অর্হুদ্রাণ পবিত্র যজ্ঞত
চিবকাল আছিল দীক্ষিত।
সিদবে তুমিও আজি হ্র্যাস্ত নৃপতি
কবি যোগ্য কাম
সেই পূর্বপুরুষৰ বাখিলা সন্মান।

বজা। হোবা দেব অগ্রসব—বাম মই অলম পিছতে।

২য় ঞ। কণ্ঠত বিজয় মালা লভক নৃপতি। [বধিকৃত্যবৰ্ণ প্রস্থান।]

বজা। হে সখা মাধবা ! শকুন্তলা দর্শনৰ হেতু

নাই জানো অভিলাষ তিহা তোমাৰ ?

বিদু। ঈমান পনেতো সেট ইচ্ছা বিলকুল আছিল। পিছে এতিয়া
বাফসৰ কথা শুনিছে পেটেতে তাত ভৰি লুকাইছে।

বজা। ভয় নাই অলপো তোমাৰ—পাকিব পাৰিবা তুমি ওচৰতে মোৰ।

বিদু। যদি কোনোৱে বাধা নিদিয়ৈ মই বথৰ চকী কেইটাকে বখি
পাকিম। স্বৰ্গদেৱেই আগবাঢ়ি গৈ বণ কৰিব। [বৈবতকৰ প্রবেশ।]

বৈব। স্বৰ্গদেও ! প্রস্তুত কৰিছো বথ।

বাজধানী হস্তে কিছু আছি কবভক

দিয়ে সমাচাৰ—দেবীৰ আদেশ।

বজা। কি ? জননীৰ সমাচাৰ মোৰ ?

বৈব। সঁচা স্বৰ্গদেও ! আহিছে দেবীৰ দূত।

বজা। আনা শীঘ্ৰে মোৰ আগলই।

বৈব। দেৱী আদেশ। [প্রস্থান। কবভকৰ লগত পুনৰ প্রবেশ।]

কৰ (প্রণাম কৰি) নৃপতিৰ জয় হোক। দেবীৰ আদেশ—

বজা। কি আদেশ ?

কৰ। আজি হস্তে চতুৰ্থ দিনত

‘প্রকৃতপাৰণ’ ব্রত

জননীয়ে কৰে আয়োজন।

স্বৰ্গদেৱে গই তাত যথাসময়ত

কৰে যেন সকলোৱে আনন্দ-দ্রুত। [কবভক আৰু বৈবতকৰ প্রস্থান।]

বজা। উত্তম ! (অলপ ভাবি) জনা সখা !

এফালে জীৱৰ কাৰ্য্য—তপোবন বক্ষা

আনফালে মাতৃৰ আদেশ
 দুয়োটাকে লাগিব পালিব।
 কি কৰ্ত্তব্য মোৰ ?

বিদু। স্বৰ্গদেৱে ত্ৰিশকুব নিচিনাকৈ মাজতে ওলমি থাকি দোহুলামান
 হওক—তেতিয়াহে ইকুল সিকুল দুয়োকুল বক্ষা হব।

ৰজা। সঁচাকৈয়ে দোৰ্ঘোৰ সমস্তা
 সমাধান নহয় সচক্ৰ !
 কি দৰে পালন কৰোঁ।
 এই দুট কৰ্ত্তব্য মহান ?

(অলপ ভাবি) প্ৰিয় মাধব্য। পুত্ৰজ্ঞান মাতৃগণে মোৰ

তোমাকোতো কৰিছে গ্ৰহণ।
 তুমিয়েই যোৱা এবে মোৰ পৰিবৰ্ত্তে
 কৰাগই—বাস্তৱ মই পৃথিবীৰ কাণ্ডাত।
 পুত্ৰকাৰ্য্য অহুষ্ঠান জননীৰ মোৰ
 ঘোড়া বন্ধু, তুমিয়েই কৰিবা পালন।

বিদু। মোক হলে বান্ধসলৈ ভয় কৰি পলোৱা বুলি নাভাবিবা।

ৰজা (হাঁহি) হে মহাত্মাৰূপ !
 মই জানো নিচিনো তোমাক ?

কি হেতু কৰিবা তুমি বান্ধসক ভয় ?

বিদু। ভেস্তে যাব লাগে যদি যাম বান্ধ। কিন্তু স্বৰ্গদেও ! মই হলে এলাপেচা
 ভাবে নেযাওঁ। ৰজাৰ সৰু ভায়েকৰ নিচিনাকৈ বৃহৎ সমাবোধেৰে যাম।

ৰজা। বেচ সেয়ে হব। বম মই অকলট
 বান্ধস সংচাৰ হেতু এই অবগাত।
 অহুচৰ সৈনিক সামন্ত

বথ হস্তী যত মানে মোর
সকলোকে নিয়া ভূমি লগত তোমাৰ ।

বিদু। তেন্তে আক কিয়া বাত ? মযেই এতিয়া যুবৰাজ ।

ৰজা (স্বগত) সমস্যাৰ হল সমাধান ।

কিহু এই চঞ্চল ব্রাহ্মণে

মোৱাৰিব একো কথা বাখিব পেটত ।

কাৰেঙৰ কুৰ্ব্বাসকলে

শুনিব লাগিলে মোৰ শকুন্তলা কথা

সিও এক ঘটাব জঞ্জাল ।

তাকো বাক আনফালে পোনাট বৃজাওঁ ।

১ প্রকাশে) শুনা সখা । শকুন্তলা শকুন্তলা বুলি

যিবা কথা শুনালো তোমাক

সেহ কথা ধেমালি মাথোন ।

প্ৰকৃততে নাই শকুন্তলা

সত্য বুলি নদৰ্শবা এই উপকথা ।

বোলো বৃজিছান নাট ।

২৭। হিঃ । মোক আকো দিমানটো গোট গৰু বুলি ভাবিছানে ? ভূমি
নৌ কণ্ডতেহ মই সেহ কথা বুজ পালো । হিঃ হিঃ হিঃ ।

ৰজা । সত্যিক জ্ঞানবা সখা

তাপসবান্দৰ প্ৰ'ত এহ আশ্রমৰ

আকৰ্ষণ ন'হ মোৰ অনপো হিয়াৰ ।

বহু হৰিগীদ শতে কাম কনাশীনা

বদ্ধিতা যি আশিকস্তা অৰণ্য মাজত

কিবা দৰে হব পাৰে কোৱাটো তুলনা

নগৰৰ ৰূপবতী ললনা লগত ?

কল্পিত কাহিনী মোৰ নকৰা বিশ্বাস ।

বিদু। অৱশ্যে কল্পিত—হবট লাগিব । মই আনো স্বৰ্গদেওক চিনি
নাপাওঁ । হিঃ হিঃ হিঃ । [ছগোৰো ছফালে গৈছান ।]

তৃতীয় অঙ্ক

তপোবন

[চাত্তৰ এমটি কুশ লৈ কথৰ শিষ্য এজনৰ প্ৰৱেশ ।]

শিষ্য । নৰপতি দুসাস্থৰ
সঁচাকৈয়ে অসীম প্ৰভাৱ ।
সাৰাধি লগত লই
যেট আশি ভৰি দিলে অ' 'নত তেওঁ
আপোনা আপুনি
দূৰ হল সকলো বিধিনি
প্ৰয়োজন নহল বগব
ধনুৰ টকাৰ গুনি দুদাগ বাক্স
অথথাই গল দূৰ চহ ।
যাওঁ, বেদী আচ্ছাদন হেতু ।

(অলপ ঘূৰাবুৰি কৰি আঁতৰত প্ৰিয়স্বদাক দেখা পায় ।)

কোন ?
আঁতৰত বাঁগবাঁগ
সেই জনী প্ৰিয়স্বদা হয়নে নহয় ?
হয়—হয়—লচপটী খোজলৈয়ে চাই
চিনিব পাৰিছোঁ মই
আকনো সাৰিব কত ।

প্রিয়স্বদা !

বোলোঁ অ' প্রিয়স্বদা আইদেউ !

এইফালে মাত দিয়াচোন ।

সমুগল পদ্মপদ আৰু

পেৰিত উল্লীৰ মূল লই ছুহাতত

কোন পিনে পোজ দিছা ইমান বেগাই ?

(কাণ পাতি যেন শুনিলে) কিবা কলা ?

অতিশয় গ্ৰীষ্মৰ তাপত

শকুন্তলা হইছে পীড়িত ।

নিদাঘৰ সেই দাহ উপশম হেতু

সেইবোৰ আনিছা গোটাই ।

যোৱা যোৱা আইদেউ।

খোজকিটি বেগাই পেলোৱা ।

প্ৰাণতুল্য শকুন্তলা মহৰি কণ্ঠৰ

ভালদৰে কৰিবা বতন ।

ময়ো যাওঁ গৌতমীক লগ ধৰি

শাস্তি জল দিওঁ পঠিয়াই ।

[প্ৰস্থান । কাম জৰ্জৰিত বজাৰ শব্দেৰে ।]

বজা । পৰাধীনা শকুন্তলা জানো ভালদৰে

জানো আৰু তপস্তাৰ কিমান প্ৰভাৱ ।

কিস্তি কি কৰিম ?

পানী যেনেকৈ বয় বগ ফাশলহ

নোৱাৰে কৰিব ত্যাগ নিম্ন ধৰাতুল

সেইদৰে মুহূৰ্ত্তৰ বাবে

সেই চিন্তা হৃদয়ৰ পৰা

নোহোৱাৰী যে কোনমতে দিব বিসৰ্জন।

শকুন্তল! শকুন্তলা!!

তুমিয়েই অহৰ্নিশে জ্ঞান ধ্যান মোৰ।

কামদেব! ফুলশ্ৰেষ্ঠ তোমাৰ হাতত

কিয় তাত মোৰ প্ৰতি এনে ভীকুধাৰ?

সমুদ গৰ্ভত থকা

বাড়ৰ অনশ সম হব নোপানল

এতিয়াও অশে নৈকী তাত?

হে মন্থৰ! তেনে যদি নহলহো তন

হ'য়া তুমি ভয় অৱশেষ—কত নান হমান উত্তাপ?

তুমি গাক শলধৰ প্ৰণয়ীৰ প্ৰতি—হুটী জনে একে প্ৰত্যাহ্ব।

সুধাশুকৰ গীতল কিব গ—মোৰ গাত কৰে আঁজি অগ্নি বৰিষণ

তোমাৰ ফুলৰ বাণে হানে অগ্নি সম—ছয়োটাটো দগ্ধ কৰে মোক।

কিস্ত দেব! সেইবাবে নাছিল আক্ষেপ

শকুন্তলা প্ৰেয়সীক মোৰ—আগে যদি কৰি অধিকাৰ

কৰিলাহেতেন মোক পিছত প্ৰহাৰ।

হে অনন্ত! কত ভাব তিবন্ধাৰ কৰিলে? তোমাক

কপাপিতা সুপঞ্জিল দয়া লেশমাত্ৰ ককণাও নাপালে? তোমাৰ

সহস্ৰ সংকল্প কৰি এই মোৰ হিয়া মন্দিৰত

মিছাতেহে পুঞ্জিলে? তোমাক।

লই ধনুৰ্দ্ধা—দীলা প্ৰতিদান—মন্দ্ৰাহত কাৰলা পৰাণ।

(চিন্তাকুল ভাবে অলপ সময় ঘূৰি)

কেনি যাও? কি কাৰী এতিয়া? আঁতৰিল আশ্ৰমৰ যতকৈ বিধিনি

তাপসসত্ত্বৰ পৰা লই অহুৰ্ভাতি

যাওঁ মই কোনো ফালে—নাথাকো ইয়াওঁ । কিন্তু ষামনো কলই ?

নেদেখিলে শকুন্তলা তাপসী প্ৰিয়াক—ভৃগু কত ?

শান্তি কত মোৰ ?

ভপোবনতেই বাক কৰে'। বিচৰণ

কিছানি দৰ্শন পাওঁ প্ৰিয়াক জনাই ।

সোৱা—মধ্যাহ্ন ভাস্কৰ—পালেগই মূৰৰ ওপৰ ।

লতাৰ বলয় পিন্ধি সূশোভিতা শকুন্তলা মোৰ

বোধকৰে'। সখীসকলেৰে—আছে এবে মালিনী তীবত

যাওঁ মই সেই ফাললই ।

[প্ৰস্থান]

পট-পৰিবৰ্ত্তন

মালিনীৰ তীব — লতাকুণ্ড

শ্ৰীমদভগবদ্গীতাৰ শকুন্তলা । অনন্তৰ আৰু প্ৰিয়বদাই পদ্ম পাত্ৰৰ বাওঁ দি

পৰিচৰ্চা কৰি আছে । ধৰে ধৰে দুহাতৰ প্ৰবেশ ।

ৰজা । এয়া—এয়া—শাৰি শাৰি সৰু গছ পুলি

চক্ৰোফালে শোভিছে বাটৰ । হয় অমুমান—এই বাটেদিয়ে

অলপ আগতে মাথোঁ গল শকুন্তলা—এতিয়াও আছে তাৰ চিন ।

বসময়ী শকুন্তলা ছিঙিছিল ফুল

আনন্দতে তকফুল হল বিয়াকুল ।

বসপূৰ্ণ কোষ ভাৰ হোৱা নাই কঙ্কৰাৰ
সিক্ত মৰু কিশলয়—স্নেহ-সিক্ত ক্ষীৰধাৰ বইছে আঠাৰ।
আহা এই উপবন কেনে সুশোভন !

মালিনীৰ জলব তবজ—বিন্দু বিন্দু কৰি আহৰণ
বয় ধীৰে পদ্মগন্ধ মন্ত্ৰৰ পন্ন।

অনঙ্গপীড়িত অঙ্গ কৰি আলিঙ্গন
কি মধুৰ কৰে তাত আনন্দ বৰ্দ্ধন !

এনে মোৰ হয় অনুমান—প্ৰিয়া যেন আছে ওচৰতে
শুৱনি বেতৰ এই লতা মণ্ডপতে !

আগকালে সুউন্নত পিছকালে অৱনত
শুক জঘনৰ ভাৰ—খোজতেই চিনি পায় যাৰ
অভিনৱ পদ-চিহ্ন দেখিছো প্ৰিয়াৰ।

সুশোভিত বেতৰ মণ্ডপ—সুশোভিত নিকুঞ্জ ছৰাৰ।

(আতৰত শকুন্তলাক দেখি) সোৱা—সোৱা মোৰ মানসমোহিনী !

শিলৰ ওপৰে পৰা কুসুম শয্যাভ।

শুই আছে মনোহৰা প্ৰিয়া

ওচৰতে হুই সখী অভিন্নসদয়।

কত সেৱা—কত ভাবে কৰিছে যতন !

লভাৰ আৰত বই শুনো কিনো কৰ। (কঙ্কৰ আৰ হৈ থাকে।)

প্ৰিয়। কোৱা সখি।

পহুম পাতৰ বাও লাগিছেনে ভাল।

শকু। কতা ? ভোমালোকে বিচি আছা নেকি ?

হুই সখী (আচবিত হৈ ইজৰীয়ে সিজনীলৈ চায়।)

প্ৰিয় (অনহৰাক) কি বুজিছা ?

অন। সহজে নেবার বোগ
দেখা নাই ভালব লক্ষণ

দুষ্ট (বগত) দেখিয়ে চিনিছো মই

শকুন্তলা অতিকৈ পীড়িতা ।
ভগবান ! কুমলীয়া শবীৰত তুমি
কিয় মিছা ইমান যাডনা ?
কি অহং ? সচাকৈয়ে আতপতাপিতা
কিবা—মোৰ দৰে একেই সন্তাপ ?
সন্মোহৰ কাৰণেই বা কি ?
দেখিছো এতাক্ষ মই—
উলীৰ সেপন সনা স্তন বৃগলত
বই পৰা সুবসাব ধাৰ !
এহাতত যুগলৰ থাক
খঁহি পৰোঁ পৰোঁ,
তাপফিটে শবীৰতো সৌন্দৰ্য্য অপাৰ ।
অনঙ্গ-সন্তাপ আৰু নিদাৰৰ তাপ
দুয়োটাই যদিও সমান
শেষৰ বিধত হলে যুৱতী দেহত
নাথাকে কদাপি এনে কমলীয়া ৰূপ ।
সেইদেখি বুজিছো নিশ্চিত
নিপীড়িতা প্ৰিয়া মোৰ অনঙ্গ তাপত ।

প্ৰিয় । মহাৰাজ দুষ্টাস্তক দেখাৰ পৰাই
এনেভাবে কুগিছে সখীয়ে ।
মই ভাবোঁ—এই নৰিয়াৰ

নাই আন একোকে কাবণ ।

অন । সখি ! মোবো হয় ডর ভেনেকুৱা ।

(শকুন্তলাক) চোৱা সৰী শকুন্তলা !

হুলুকাৰা একো কথা আমাৰ আগত

বিবা সোধেঁ দিবা তাৰ সঠিক উত্তৰ ।

গাব জালা—অজব উত্তাপ

কমা নাই বাঢ়িছে ক্ৰমাৎ

কোৱাচোন কিয় বাক হল এনেকুৱা ?

শকু (অলপ দুখ দাঙি) দিন আজি তোমালোকৰেই ।

ইচ্ছামতে কথা পৰিহাস ।

অন । শুনা সখি !

প্ৰণয়ৰ আগভাগ নাজানো সমূলি ।

কিন্তু পুথিত বৰ্ণোৱা

উপাখ্যানে কয় যেনেকই

বোণৰ লক্ষণ চাই

ভেনে বুলি কৰেঁ বিবেচনা ।

কোৱা সখি ! নাচাকিবা আক

নাই লাজ আমাৰ আগত ।

প্ৰণয়ৰ এনেকুৱা বোগ

হয় যেনো এই বয়সতে ।

কোৱাচোন ভাঙিপাতি তুমি

আগবতৰতে আমি কৰেঁ প্ৰতিকাৰ ।

শকু (কনত) নাই অসম্ভৱ ।

কোনোমতে নোৱাৰিম কৰিব প্ৰকাশ ।

প্রিয়। অনহুয়া কইছে সঁচাকৈ ।
 কোরা সখি ! কিবা হেতু কবিছা গোপন ?
 যদিও লাবণ্য ভাব আছে একেদৰে
 এনে হুন গোপন শবীৰ
 দিনে দিনে কিয় বাক কবিছা দুৰ্বল ?

ৰজা (বগত) প্রিয়বদা কর সত্য কথা ।
 আধবে আধবে সঁচা
 ক্ষীণ অতি কপোল অধব
 ক্লান্ত কটি—অকঠিন তুম পয়োধব ।
 অবশত হই কাক—পাণ্ডুবর্ণা প্রিয়া
 মন্থব শাসনত নিলীড়িতা তিয়া ।
 দক্ষিণ পদন পুষ্টা
 পঙ্কহীন মাধবীৰ প্রায়
 বমনীয়া কমনীয়া শোচনীয় প্রিয়া
 সবতন্ত উপমাই নাই ।

শকু (হুনিয়াহ পেলাই) সখি ! কাক কম মনব কাহিনী
 তোমালোক দুজনীয়ে আজি
 হোরা মোর দুখৰ ভাগিনী ।
 অন। সেই কাৰণেই সখি, সুধিছো তোমাক ।
 দুখ যদি আত্মীয়ই ভাগ কবি লয় ।
 সেই দুখ কষ্টকর বুলি
 অস্তভক্ত নহয় সিমান ।

ৰজা (বগত) সমভাগী হই সখিরাই
 এনেভাবে সুধিছে যেতিয়া

ইমানতো বালা

পাখিঝনে মনোভাব বাখিব লুকাই ?

অসম্ভব !

আশ্রমব পৰা মই লঙ্কতে বিদায়

বাবে বাবে সতৃষ্ণ নরনে

চাইছিল ঘূরি ঘূরি মোব মুখলই ।

তথাপিতো শুনিব উক্তব

অন্তব কান্ডব মোব ।

শকু । তপোবন বন্ধাকর্তা সেই যে বাজঘি

আগত বেতিয়া মোব দিলে দৰিষন—(লাজতে আক কথ নোরাখিলে ।)

প্রিয় । কোরা, কোরা প্রিয়সখি !

নকবিবা লাজ । তাৰ পিছে ?

শকু । ডেতিয়াই অজ্ঞবাগ জয়িল প্রোণত

অজ্ঞগতা বাজঘিব মই ।

তাৰপৰায়েই সখি ! এনে দশা ঘোষ ।

প্রিয় । অতিশয় সৌভাগ্যব কথা ।

উপবৃত্ত জনতেই মাথোঁ ।

শুভ দৃষ্টি পৰিছে তোমাৰ ।

অন । সখি ! মহাবাজ ছুৰাস্তনে তেওঁ ?

প্রিয় । নিশ্চয় নিশ্চয় । মহাসিদ্ধ কৰি ত্যাগ

মহানদী বয় জানো আন কোনো কালে ?

বজা (অনক্ষেবে বগত) যেনে কথা শুনিবলপীয়া

শুনিবব ইচ্ছা বি কথা

তাকে মই শুনিছোঁ মাথোন ।

এতিয়াহে শাঁত হল হিরা !
 গ্রীষ্মকাল শেষ হলে দিনত যিহবে
 উবি ভ্রাম ববগীয়া মেঘ
 দূৰ কবে তাপ ধবদ্বীৰ
 সেইদৰে মোকো তুমি হে অননন্দদেৱ !
 তাপ দিছা—পুহু তাপ কৰিছা হৰণ ।

শকু। সখি ! কবিবনে দয়া তেওঁ মোক ?
 গাম জানো ভালপোছা এতিয়ান মই
 দাসী বুলি দিব জানো চৰণত ঠাই ?
 যদিহে নাপাওঁ সেই দেৱতা প্ৰাণৰ
 তেনেহলে জানিবা ধুকপ
 মৰণেই একমাত্ৰ বস্তু আকাঙ্ক্ষাৰ ।
 সখি ! তোমালোকে চোঁটা কৰি
 পাৰা যদি আনি দিয়া দেৱতাৰ দয়া ।

দুহা (বসন্ত) নাই আক অলপো সংশয় ।

প্ৰিয় । সেয়ে হলে সখী অননুয়া !
 কিনো হব উপায় এতিয়া ?
 বিবাহকাতৰা এই সখী শকুন্তলা
 অৱস্থা বে অতি শোচনীয়
 সিকালেদি মনৰ আশাও
 বৰ ওখ—টুকি পোৱা নহয় সহজ ।

অন । সেয়েই সমস্তা
 কিনো দৰে পূৰ্ণ হয় সখীৰ কাৰনা ।
 নোৱাৰিনে কোনোমতে কৰিব সম্ভৱ

সোনকালে নির্জনত যুগল মিলন ?

প্রিয় । নহয় চিন্তাব কথা

নির্জনত ঘণ্টোরা মিলন !

—টান কিন্তু সোণকালে কথা !

অন । পকা আম দেখা পাই

খাও বুনি মুখ মেলিলেই

নিজে আহি নপবে মুখত ।

প্রিয় । বোধকৰোঁ পাবিব সহজে ।

বাজবিবো অমুবাগ শকুন্তলাই

নহয় সামন্ত ।

সিকালেও একে বোণ

মনব চিন্তাত বাতি উজাগবে থাকি

কিনো দবে শবীবক কবিছে দুর্বল

মেথিলেই ধবা পবে চকুত আমাব ।

দ্রব্য (দগত) সচাইকয়ে হলোঁ মই অভিকে দুর্বল ।

কীণ অপাজব পবা

সবি পবা অশ্রুধাবে ঘোব

হাডব সোণব থাক কবিছে মলিন ।

প্রতি নিশা কত বাব মণিবদ্ধ এবি

খহি পবে সেই থাক অম্যাত যেতিয়া

বতনেবে কৰোঁ মই পুনব ধাবণ ।

প্রিয় । সখি ! পাইছোঁ উপায় ।

লিখা তুমি প্রেমপত্র প্রিয়তমলই ।

নির্মালি পঠোয়া ছলে ফুলব মাজত

কৌশলেবে দিম পঠিয়াই ।

অন । সখি ! উত্তম উপায় !

মোবো আছে মত

কিবা কয় সখী শকুন্তলা ?

শকু । মই ? তোমালোকে কবিছা যি কাজ
মই তাত কোন দিনা দিছো অসম্মতি ?

অন এতিবা তো অহুমতি দিবা ই টানত
কিন্তু গুৰিতেই যদি
অধিপুছি এই কাজ কৰিলাহেতেন !

শ্রিয় । আক সখি ! নকৰা গলম
মধুব সজীত এটি
কৰা তুমি অললিত পদত বচনা ।

শকু । চাওঁ বাক চিন্তা কৰি ।
অবহেলা কৰে বুলি দেখুতাই মোক
আশঙ্কাত কঁপিছে হৃদয় ।

দ্রব্য (হাঁহি--স্বগত) হে স্নানবি !

মিলন কাতৰ হই অতি আগ্ৰহেবে
আপেক্ষিছো হুৱাবত ভিক্ষাপাত্র লই
কিনো হেতু কৰা তুমি অবজ্ঞাব ভয় ?
প্রার্থীজনে লক্ষ্মীলাভ কৰে বা নকৰে
কমলাই যাব প্রতি রূপাদৃষ্টি কৰে
সেই জন কেতিয়াবা হয়নে দুঃখভ ?
যৌবনযুগ্মধা শ্রিয়ে !
সশক্তি তুমি—অবহেলা পাওঁ বুলি যাব

সেই জনে হই তমু প্রণয় ভিখারী
 ভয়ে ভয়ে আছে ওচবত ।
 হে যোব প্রেমসি প্রাণপ্রিয়তমে !
 জানিবা সঠিক তুমি
 কাকো কতো অশেষণ নকবে বয়স
 কিন্তু হলে সেই বয়স বিচাবে সৰাই ।

প্রিয় । কোরা সখি !

অতুলন অপকণ বৌদন কুসুম
 কিয় বাক নিজে নিজে কবা অপমান ?
 কিয় তুমি হীনা বুলি ভাবিছা নিজক ?
 এনেকুরা মনপ্রাণহবা
 শবতব রূপহ জোন্তাক
 মিত্র স্নানীতল এই মধুব কিবণ
 উগভোগ কবাব ভয়ত
 পিঙ্কে জানো কোনা জনে বাকলি-বসন ?
 এনে মূৰ্খ আছেন ধবাত ?

শকু (হাঁহি) তোমালোকে কোরা কথা মানিছা প্রত্যয়

সেই মতে প্রেমপত্র কবিস বচনা ।

দুষা (শবত) অনিমেষ নেদ্রে চাঙি প্রেমসীক মোর ।

কি স্তম্ভ ! নিজে যেন বীণাপানী সউ
 ধ্যানমগ্না হল আজি পদ বচনাত !
 কিনে শোভা অধবত হইছে বিকাশ !
 উন্নমিত এটি মাথোঁ জ্ঞানতা বাকিম
 পলকিত বক্তগণ্ডে কবিছে প্রকাশ

মোৰ প্ৰতি কপৰীৰ প্ৰেম-অঙ্গবাণ ।

শকু । কি লেখিম ভাবিচিন্তি লভেঁ! স্থিৰ কৰি ।
নাই দেখোঁ একোৱেই সামগ্ৰী লিখাব
কোৱা সখি! কিহেবেনো লিখিম এতিয়া ?

প্ৰিয় । নাই বুলি সামগ্ৰী লিখাব
সখি! থাকিবানে বই ?
অকোমল পছমৰ পাত এটিতেই
স্তব্ধ অকণ সম নখেৰে ভোমাব
মনৰ সকলো কথা
ভাঙি পাতি লিখা সখি! ইচ্ছা পলুৱাই ।

শকু । শুনা ভেনে—

গীত

শুবুজোঁ ভোমাব মন
হে নিঠুৰ হৃদয় বঞ্জন ।
তুমি মতি, তুমি গতি
জুবোৱাহি হৃদয় দাহন ।
হৃদয়-নিকুঞ্জ মাজে
ভোমাব ছবিটি বাজে
মধুৰ মোহন সাজে
অ'সুন্দৰ প্ৰাণ বিমোহন ।

হৃদ্য । (বনত) দেখা দিবলৈ এয়ে সোণালি সুবোণ ।

(শকুন্তলাক দেখা দি) সূৰ্যোদয় হলে আকাশত

মৃগাক্ষর যেনে স্নানি হয় স্বয়ং
পায় জানো তেনে ব্যথা কুমুদিনীবালা ?
চক্ষনকে একে তাপে দহিছে যদিও
ব্যবধান ইমানতে—সম্ভাপিত তুমি
আক মই ? অলিপুৰি মবিছোঁ ভাঙেই ।

প্রিয় । মনোবধে অভিনায় কবা

বিজনা বাহিত্ত ফল প্রিয় সখিয়ার
সুত হক সিমানার এই আগমন ।

শকু । (উত্তিবলৈ চোঁট)

হুয়া । হুটিবা, হুটিবা দেখি !

নক মিষা কষ্টে অব্যবহে ।

শবীষত তাপত তোমাৰ

চোঁৱাচোন কেনেকই শুকাল মৃগাল !

এনে অবস্থাত উঠা নহয় উচিত ।

শকু (বলত) হে স্বয়ং ! বাক তই বিচাৰি আহিছি

তাকে পালি সমুখত তোৰ ।

কবলই সাঁচি বধা কথা

নোলায় মূখবপৰা কিয়নো এতিয়া ?

অন (মহাবাজ) পতা আছে শিলৰ আসন, কবা অহুগ্ৰহ

বহা একত্বেক ।

বজা (বহি) তোমালোক চক্ষনাৰে প্রিয় সখিয়ার

কহিছেনে দেহৰ উত্তাপ !

প্রিয় (হাঁহি) মিলিছে যেতিয়া দেহ, বিশল্যকবণী

কি কবির পাবে আক সন্ত শক্তিশেলে ।

শকু (লাজ প্রকাশ)

প্রিয় । মহাভাগ ! বুজিব পাৰিছোঁ আমি
 দুজনৰে একেটি নথি
 একে অক্ষৰাংগ ভাব অগ্নিছে প্রাপ্ত ।

সখিয়ার চেনেহতে মাৰ্গে
 কণ্ঠ মনোভাব -নথিখিা নায় ।

দুষ্য । কোৱাটোৱে নিভান্ত উচিত ।
 নকই মনৰ কথা বাখিলে লুকাই
 তাৰ পৰা সুময়ত অগ্নে অক্ষতাপ ।
 কোৱা বালা ! নকৰা সঙ্কেচ ।

প্রিয় । তেনেহলে স্তনা ।

দুষ্য । কোৱা ।

প্রিয় । দুখ কষ্ট অভাবত
 আশ্রমৰ অধিবাসী বিপন্ন যেতিয়া
 সেইবোৰ দূৰ কৰা কণ্ঠৰা বজাব ।

দুষ্য । তাতকই মহাধৰ্ম্ম আছেনে বজাব ?

প্রিয় । তোমাকই লক্ষ্য কৰি কাম দেৱতাই
 কৰিলে এচুৱা নশা সখীৰ আমাৰ ।
 কৰা তেনে মহাবাজ ।
 এচুৱা বিধান
 বক্ষা যাতে পায় সখিয়াই ।

বজা (স্বগত) কোনে বাথে কাৰ প্রাণ

দুজনৰে অৱস্থা সমান ।

(প্রকাজে) সখি ।

দেৱীৰ সেৱাই মোক কৃতার্থ কৰিব ।

শকু (অমলমুখ) সখি ! মিছা অল্পবোধ !

বহু জনা কুণ্ঠবীরে কাৰেঙত থাকি
দিনে বাতি বহু যন্ত্রে সেৱা কৰে বাক
কামিনীধনুত সেই এই নৃত্তিক
কাকূতি জনাই কিবা পাবানে হুফল !

বজা। হে হৃদয়সন্নিহিতা মমিবনয়নে !

ধিৰাজ কবিছা তুমি
অস্তবোধে অস্তবত মোৰ ।
তথাপিতো ভাবা যদি তুমি
আনব কাৰণে মোৰ আসক্ত হৃদয়
তেন্তে প্ৰিয়ে । জানিবা নিশ্চয়
হস্ত হিয়া অনজ বাণত
হস্ত হব পুনৰ্ৰূপ মৰিম সন্মুখি ।

অন। মহাবাজ ! তুনিছো সদায় আমি
এজন বজাব হেনো থাকে বহু বাণী ।
সেয়ে বহি হয়—তুমি কবিবা উপায়
যাতে এই আলমুহা সখিমা আমাৰ
কাৰেঙত সন্তিনীৰ নহয় অধীনা ।

বজা। ভদ্রে । নকণ্ড অধিক কথা ।
কিন্তু মোৰ এই কথা জানিবা নিশ্চয়
সাগৰমেথলা খেৰা দেহী বসুকৰা
আক এই প্ৰিয়সখী ভোমাসকলৰ
কুলৰ গোবৰ হই বব চিবকাল ।

প্ৰিয়। সখী হলেও তুনি

দীর্ঘজীবী হক মহাবাজ !

অন। ইরাতোকৈ নাই আক কথা আনন্দব।

শকু (আনন্দব ভাব প্রকাশ)।

প্রিয়। চোরা সখী অনন্দয়া !

অহকালি আকাশত দেখিলে ডান্ডব

ধুমুহাই কবিলে বিহ্বল

যেনে দশা হয় ময়ূরীষ

ঠিক আজি ডেনে দশা সখীর আঘাব।

শকু। মর্যাদা লজ্জন কবি নৃপতিষ আমি

নির্জনত বাক্যালাপ কবাব কাবণে

সখি ! কমা ভিক্ষা বিচাৰো এতিয়া।

অন। মোর আঘাব নে নৃপতিষ ?

লজ্জন কবিছে যেয়ে মর্যাদা আঘাব

ভেদেভোন আগে সখি ! বিচারক কমা।

শকু। পিছত বজাক চর্চা নীতি ভগতব

তাকে জানি মহাবাজে কবক মার্জনা।

বজা। নৃপতিষ অকোমল অবব স্পর্শত।

সম্ভাপহরণকাবী কুসুম শয্যাত

দিয়া যদি মোকো এবে একাধত স্থান

কবা যদি ভোমালোকো আত্মীয়ব জ্ঞান

অপবাধ কবিস মার্জনা।

প্রিয়। কেবল তাকেই পালে হবনে সম্ভাব ?

শকু (বিবস্ত্রিবে) মনে মনে থাকা সখি !

অলি পুৰি এনেয়ে মবিছ।

উপহাস পবিহাস কবিবা নিহৃত ।

অন (বাহিষেগে চাই) সখি প্রিয়বলা !

চোরা সউ আশ্রমব পহ পোতালীটি

মাকক বিচাৰি কুবে বিদ্যাকুল হই

যাও মই বর্গ গই মাকব কাষত ।

প্রিয় । ময়ো যাও—অকলই নোরাবিবা তুমি

অতিকৈ চকল সেই হৰিণা পোতালী ।

(দুহ সখা বাবলে উদ্ভত ।)

শকু । বাবাইনে তোমালোক সখি ?

তেনে কথা নোরাবিব হব ।

মই যে সহায়হীনা হুম অকলই ।

প্রিয় (তেঁকাহি মাখি) ইঃ সহায়হীনা !

তেনে কথা কবলই নালাগেনে লাগ ?

সকলোবে সহায় যি অন

নবনাথ পৃথিবীপালক

ভেবেই থাকিল সখি ! বধীয়া তোমাৰ ।

(দুই সখীৰ প্রস্থান ।)

শকু । সঁচাকৈ গলেই সখীসকল

অকলই এবি থই মোক ।

বজা । হে ক্ষুদ্ৰবি ! অতীবতে নহবা বিহ্বলা ।

সখীসকলব হই

ময়ে এবে সেৱিম তোমাক ।

কৰিছে। মিনতি—দিয়া অহুমতি

কিনো প্রিয় কাৰ্য্য মই কবিস সাধন ?

দ্বিম নেকি বিচি এই পছন্দ পাভেবে
কমণীয় চরণ দুখানি
—টিপি দ্বিম ভুলি লই কোলায় মাজত ?

শকু। যি গবাকি পূজনীয় মোর
সিজনাক কষ্ট দিলে হম অপরাধী
ভেনে ইচ্ছা নকরৌ কদাপি (যাব ধোজে।)

রজা (বাধা দি) হে সুল্লবি !

গুচা নাই এভিয়াও সূর্য্যর উত্তাপ
তত্পরি এনেকুরা দেহর অরহা।
শোভা করে বন্ধুত নলিনী
হঃসহ সম্ভাপ অতি কোমল অঙ্গত।
কিনো দরে যাবা ভেনে পুন্দ্রশয়্যা এবি
এনে হেন দাকণ বদন্ত ? (হাতত ববি বাধা দিলে।)

শকু। এবি দিয়া, এবি দিয়া হাত
এনেভাবে মোক তুমি নধবা বাজন !
মোর গুপবত আজি জানিবা সঠিক
নিজবেই নাই হার একো অধিকার
—এক মাথে। অধিকারী সধীসকলেই।
তুমি যদি প্রিয় মোক কবা এনেকুরা
কি কবির পারৌ বাক মই ?

রজা। দ্বিক—অতধিক মোক !
নিজকেই সমূলক্ষে পেলালে। পাহরি।

শকু। নকবিবা ভেনেভাবে আত্ম-তিবন্ধ্যাব।

যইতো তোমাক দেয় ! একো কোরা নাই
কবিছিলো নিন্দা মাথে । নিজ অন্তঃক ।

বজা । অল্পকাল অন্তঃক তোমাব
নিন্দা কবা কিহব কাবণে ?

শকু । নকবিস নিন্দা কিয় যই ? কাব দোষ ?
কোনে মোক কবিছে চকলা
এনেভাবে লুপ্ত কবি পবন গুণত ?

বজা (বগত) অন্তরত বাগনার জলে ততানন
তথাপি নকবে বালা নিজ আত্মদান ।
বিচাৰিছে পরস্পরে পরস্পর প্রাণ
তথাপি নকবে প্রিয়া আত্মসমর্পণ ।
আক্ষেপতে কবি কালকর
লাজভেই নিমিয়ে ক্ষম
পুৰি যবে বিষহত তাগিত অন্তর
মদনেও কষ্ট পাব লই দেখুশব ।

শকু (যাব ধুকিলে)

বজা । নিজেই ~~কবি~~ কেনে প্রিয়কাৰ্য্য মোর ।

(আচলত টানি ধবি মাথিমে)

শকু । এরি দিগ্না মহাবাজ ! কবিছো মিনতি ।
নধরিবা আচলত মোর
দশোদিশে এই আশ্রম
ব্রুনিগনে কবে বিচরণ ।

বজা । প্রিয়ে ! গুরুজনে বাধা দিব বুলি
নাট আক প্রয়োজন গুরু কবিব ।

জানে মিসকলে—জানে আঁক বহাৰি কথাই
কুলধৰ্ম আচৰণ নোহে হোৱাশীল !
শুনা যায়—বহুজন হুনিৰ কড়াই
গাৱৰ্জী বিধান মানি কবিলে বিবাহ ।

(আঁলে এখি দি দুখোজমান আঁতৰি যায় ।)

শকু । হে গোবৰ ! দয়া কৰি নধৰিবা দায় ।
যদিও মনৰ আশা নহল পূৰণ
যদিওবা পৰিচিত্তা অলপ পৰব
নাপাহৰা যেন এই আত্মাগিনীলই ! (বাবলৈ উত্তত)

বজা । হে সুন্দৰি ।
যিদৰে বুকৰ ছায়া মিনহ শেষত
নোৱাৰে কৰিব জাগ বিনম্পতি মূল
সেইদৰে তুমি যদি যোৱা দূৰলই
হৃদয়তে থকা মোৰ—নাই তাত তুল ।

শকু (কিছুদূৰ গৈ বগত) ধিক মোক ! শুনি এনে কথা
ভৰি যে নোখোজে বাব আগফাললই ।
তথাপিতো বাওঁ
হই সঁট কুকৰক বুক অন্তৰাল
জাবৰ আলেথলৈ কৰোঁ নিবীক্ষণ ।

(কিছুদূৰ গৈ তুলৰ আঁতৰত বজাট নেখেপাকৈ বয় ।)

বজা । সঁচাকৈয়ে গলা নেকি প্ৰিয়ে !
অনুৰক্ত ভক্তৰ কামনা
এনে ভাবে শূন্যত মিলাই
কোন সতে—কোন প্ৰাণে গুচি গলা তুমি ?

লব্ধ কোবল ভর প্রেরণী তোমার
 এতিয়াও উপভোগ করা নাই মই
 কিন্তু হে নির্ভবা !

শিবীষ বকনী সম

চিন্তা শুষ্ক টান অভিযন্ত্র ।

শকু (বগত) সঁচাইকরে সত্যিকার মোর

এনে কথা শুনার পিছত

নাই আর বাবর সামর্থ্য ।

বজা । শুচি গলা দিয়ে !

কি কবির থাকি আর লতায় ওপত ?

(বাব খুজি আগত পবি থকা থাক এগাট দেখি)

নাই, নোরাবির বাধ—বাধা আগতেই ।

এই যে আগত মোর মৃণালব থাক

প্রিয়ার হাতবন্দা পবিছে হুলকি

হিয়ার শিকলি মোর তুলি লও মই । (দুটলিগলে ।)

শকু (বগত) কেউরানো পবিল হুলকি

নোরাবিলো উজ্জ্বল দেখিল ।

বজা (থাক বুকত মই) আরা কেনে স্বপ্ন পবন ।

অচেতন মৃণালব স্নাত আভরণ

সেয়ে হল ব্যক্তির শক্তির কাষণ ।

আর তুমি প্রাণময়ী দিয়ে শকুন্তলা !

কি পাবাণেবে হিরা বান্ধি নিকরণা হল ।

শকু (বগত) আর যে নোরাবী বাব

দেখা দিও এই হুলজেই । (বজাব আগমনে উলটি আহিল)

বজা । পিঙ্গাহত পানীশিরা, চাটিকুটি কবি হিয়া
 বেই মাত্র মুখ সেলি বিচাৰিলে পানী—
 মধুৰ সুবতি ধৰি, শুভ্র মন্দাকিনী বাৰি
 ঢালে শাণ্ডপৰ মেঘে ধাৰাসাৰে আনি
 এই যে আহিল মোৰু জন্মৰ বাকী !

শকু । শুনা মহাবাজ ।
 কিছুদূৰ গই মই দেখিলেঁ। ছাত্তত
 ইয়াতে স্থলকি বল যুগলৰ থাক ।
 মনে কয়—তুমি হেনো বাখিছা বুটলি,
 কোৱাচোন—কৃপা কবি নিদিবানে বাক ?
 নহলে যে আজন্মৰ তাপসসকলে
 বৃক্ষ পাব সকলো কথাবে ।

বজা । পাবিম ঘূৰাই দিব
 কিন্তু তুমি এটা স্বপ্ন লোৱা বদি মানি ।

শকু । কোৱা ।

বজা । নিজ হাতে থাক মই পিচ্ছাম ভোমাক
 নিদিলে সম্ভৱি মোক নিদিওঁ ঘূৰাই ।

শকু । উপায় কি ? দিয়া তেনে ।

বজা । আহাঁ তেনে বহৌ এই শিলা কাসনত । (ছুগো বহিল ।)

বজা (শকুন্তলাৰ হাতখিনি ধৰি)

আহা কেনে স্থনীতল মধুৰ পৰল ।
 হবৰ কোপত দৃষ্ট সেই মননক
 পুনৰ জীয়াওঁ বুলি
 অমৃতৰ বস ঢালি

অন্তর্যক লবঙ্গব তরু দিবলই
কবিলেনে মেঘগলে সরে লগ হই
কিধে অতি মনোহর
সুকোমল এই কব ?

শকু। আর্ধ্যপুত্র ! নকরা পলম
সোণকালে থাকপাট দিয়া সুন্দর।
বজা (বগত) ইমান পরেহে হলোঁ পাত্র বিশ্বাসব !
এনেভাবে আর্ধ্যপুত্র বুলি
পল্লীতে স্বামীক মাথোঁ করে সযোজন।
(প্রকান্তে) হে সুন্দরি ! এতিয়াও থাকপাট
ভালদরে লগা নাই হাতত তোমার।
যদি কোরা, পুনবার চাওঁ চোটা কবি।

শকু (হাত আগবঢ়াই দিলে।)

বজা (হলেবে থাক পিছাগতে আলম পলম কবি)
«আহা কি সুন্দর !
চাকলই এই শোভা, বাহ ছুটি মনমোভা
ভ্যজিলে আকাশ দ্বিগে ! নব নিশাকবে
কুণ্ডল আকৃতি লই, মৃণালব থাক হই
তোমার হাতত চোরা কেনে শোভা ধরে !

শকু। মই হলে দেখা নাই
মৃণালব কপ ধরা তোমার জোনাই।
কর্ণ উৎপল বেণু, বতাহত বাব বেণু
চকুর আগত মোর সৌভ বিলাই।

বজা। কোরা যদি মুখৰ বায়ুবে
হু মাৰি দিওঁ উকুৰাই।

শকু। সেয়ে হলে হয় উপকাৰ
কিন্তু প্ৰিয়। আছে জানো বিশ্বাস তুমিৰ ?

বজা। সেই ভয় নাই প্ৰিয়ে ! নতুন সেৱকে
কেৱল পালন কৰে প্ৰভুৰ আদেশ
বেচি তাৰ নকৰে অলপো।

শকু। এ'নকুৱা অতি আদৰ্শে— অবিশ্বাস জন্মায় মনত
অতি নীতি চোৱৰ লক্ষণ।

বজা (বগত) নোৱাৰা এৰিব এই সোণালি স্মৰণ।

(খুৱিত ধৰি আঁৰৰ শকুন্তলাৰ দুখ ভুলিবাঁজ চোঁৱা)

শকু (ল'ম্বতে বাধা দিবলৈ চোঁৱা)

এই ভয় নাই প্ৰিয়ে ! অবিদগ্ধ নহয় অলপ।

শকু (অলপ কেবাটিক চাট লাগত তলমূৰ)।

বজা (গালত আঙুলিৰে দুখ ভুলি লৈ) কপহ অধৰ এই চেনেহী প্ৰিয়াৰ

এধৰ স্মৰণ তাত আজি ধাৰাসাৰ !

জানি মোৰ 'পপাসিত প্ৰাণ

মোঁকৈ ঘনে কৰিছে আঁহ ন

পিলহ সঁচা কোৱা অমিয়াৰ বান।

শকু। আৰ্যপুত্ৰ ! চকুৰ আগতে থকা কৰ্ণোৎপল বেণু
বোধকৰোঁ দেখা পোৱা নাই ?

বজা। সঁচা প্ৰিয়ে ! নিচেই কাৰত—

দেখা নাই সেই কাৰণেই

(সঁচা স্মৰণ দিলা)

শকু। এতিয়াহে চকু মোৰ হল পৰিষ্কাৰ।

আর্য্যপুত্র ! নোরাবোঁ স্নজিব ধাব

অঘাচিতে দিলা দান এই উপকার।

বজা। প্রিয়ে ! বাকী আক বোরা নাই ধাব।

বৃথক পছম গোক, কমলব বিমল সৌরভ

ভূজি মত্ত মধুকর এয়ে মোর পবন গৌরব।

শকু। নহই সিদবে স্নখী, কি ক'বব পাবে মধুকরে ?

বজা। কিস এয়া (১ মা প'র প'র)

শকু (মূল লুকুটাবল চোখ)

নেপথ্যত প্রিয়বদনা। চক্রবাক ! চক্রবাক-বধূ ! শব্দ ক'ব সন্তোষাব মধু।

লুকাল মিহিব

বজানোর নামিছে তিমিব।

শকু বাস হে কাণ পাশি শুনি উঠা, উঠা আর্য্যপুত্র ! নকবা পলম।

দ্বিগ হোরা এই সউ গড়ব অ'বত

আ'চিছে গৌতমী আর্য্যা

ধর্ম্মভয়ী পিতা'র আমা'র।

ভূষা। ইচ্ছা তযু পূর্ণ হোক। (গছ'র অ'বত লুকায়)

(হাত'র শান্তিজন কে পাতলীর প্রবেশ)

গৌত। কেনে পা'ছ আ'চি। ক'ম'ছেন গা'ব'তাপ এতিয়া অলপ ?

এয়া শান্তি জন

তোবেই কা'বণে।

(ভুলি দি) অকলই আছ তই

নাই আক কোনো ?

শকু। পেহীদেউ, মালিনী'র সউ ঘাটলই

অলপ আগতে উঠি গল সখীইত।

গোত (শান্তি বল চক্ৰবৰ্ত্তী) দীৰ্ঘকীবী হু বাঁচা !

(গাত হাত বুলাই) পাইছনে অলপ শীতল ?

শকু । পাইছো পেছোদেউ !

গোত । চক্ৰ সউ বাঁচল পাটত ।

সন্ধিয়া আছিল বাঁচা ।

যাওঁ বগ কুটিবৰ ফালে ।

শকু কহেবে । তুমি গুপ্ত

জনয় । বৰ বেছি সোৱাদ লভিলি

এতিয়া কবিল তাৰে ফল উপভোগ ।

। ঘূৰি আচি নাৱৰ্ত্তক । হে লহাম গুপ্ত !

হ'ময়ে কৰিবা মোৰ সন্তাপ হৰণ

আকউ আৰ্হিম মই, জুৰাম জনয়

এই কথা জনালো তোমাক ।

[শকুন্তলা আৰু গোতৰ পুনৰ ।]

বসন্ত । গৰ্ভ গল প্ৰিয়তমা মোৰ

মটোনা এতিয়া বাক যাওঁ কোন দিশে ?

চাৰিফালে প্ৰেয়সীৰ শ্মৃতি

অশ্রুতোৰা চুম্বাৰ মাধুৰী

এতিয়াওঁ উবে বতাহত ।

চাওঁ নথোৰে জিহ্বা পঢ়ম পাতল

এ স্নেহ প্ৰেমদৰ্শ—মদন মঞ্জৰী

পৰি আছে প্ৰেয়সীৰ আশীৰ্বাদ লহ

প্ৰিয়াটোৱে মোৰ নিকট

মদনৰ মনিকুট—মিলন মন্দিৰ

কোন সতে—কোন প্রাণে—যাওঁ এবি থই ?

লাভ কৰি মাৰ্হেগ্ৰ স্ৰযোগ

অৰাবতে হেৰবালো কাল ।

হায হায মূৰ্ব মই

চুবুজিলো সমবৰ মৌল ।

তয় যদি পুনৰপি

এনেকুৱা নিজ্জন মিলন তেনে—

নেপথ্যত । বজা কৰা, বজা কৰা তে বাকন !

দেখাপাই যজ্ঞ-ধোৱা

সংক্ৰান্ত চৌমৰ আচ্ছন্ন

মেঘৰ নিচিনা সউ কপল বৰাব

জলে বলে আছিল বাফস ।

বজা । 'তয় নাট এপাহীসকল !

মই আচৌ আশ্রমৰ বজাব নি'মন্তে ।

[প্রস্থান ।]

—একতান—

চতুর্থ অঙ্ক

প্রথম দর্শন

তপোবনৰ উদ্ভাৱন

(হাতত কবনি লৈ প্ৰিয়দৰ্শনা আৰু অনঙ্গসাই ফুল তুলিছে।)

অন। বিয়া হল গাফৰৰ প্ৰথাৰে
মাজলিক একো কাৰ্য্য বা ভী বখা নাই।
শকুন্তলা পালে স্বামী যোৰাই জোখাই
তথানিতো দেখোঁ সখি।
মন মোৰ নহল সুস্থিৰ।

প্ৰিয়। কেনে সখি ?

অন। কাৰেঙত বহু জনা ৰাজবাণী যাব
যেতিয়া ধৰিব বেড়ি কুৰ্ব্বীসকলে
তপোবন নিধাসিনী শকুন্তলাই
পাকিবনে মনত ৰজাৰ ?

প্ৰিয়। তেহুৱা ডাঙৰীয়া সখি, নানিবা মনত।
দেহৰ আকৃতি যাব তেনে সুশোভন
নোহোৱে সিজন হব এনে গুণহীন
মোৰ হলে নাই সেই ভয়।
আন এটা ভয় মাথোঁ জন্মিছে প্ৰাণত।
অন। কোৱা।

প্রিয়। শেষ কবি তীর্থ পর্য্যটন
 পিতা কথ আছি ব যেতিয়া
 তুলিলে ইবোব কথা পাৰ জানো ভাল ?

অন। পিতা কথ আমাকেই দিব সমৰ্থন।

প্রিয়। জানিলা কি হবে ?

অন। কত্ৰা সম্প্রদান কৰা বোণা এব চাই
 প্রথম সংকল্প যাৰ আছিল মনত
 সেই কাৰ্য্য মৈবে নিজে কৰিলে যেতিয়া
 মানিব কৃতার্থ তেওঁ—চব আনন্দিত।

প্রিয়। সঁচা সেই কথা। (ফুলব কবলিগৈ চাই)
 পূজাগই এইখিনি ফুলচ অতিব।

অন। শকুন্তলা সখিয়ার প্রতি
 হয় হাতে দেবতা প্রসন্ন
 সেই পূজা ভাগো আজি লাগব কৰিব।
 আই সখি। চোলোঁ আক ফুল।

(দুয়ো ফুল তোলে।)

নেপথ্যত দুৰ্জাসা। দুবাবত উপস্থিত মই।

অন। শুনা সখি। অতিথি কোনোবা
 আশ্রমত পদার্পণ কৰিছে আমাৰ।

প্রিয়। বাঙ আই—নাই বেছি ভয়
 কুটিবত আছে শকুন্তলা।

অন। থাকিলেও শকুন্তলা
 হিয়াখনি কোনোবাই কাঢ়ি লই গল
 আছে জানো দ্বিবতা তেওঁৰ ?

আইঁ সখি ! এই ফুলে নিশ্চয় জুবিব ।

নেপথ্যত দুর্কাসা (খণ্ডেবে)

ইমান আশ্পর্ক! তোর অবোধ বালিকা !

দুর্ভাবত দুর্কাসাক খিয় কবি বাধি

ভাবিলি ধেমালি বুলি — কবিলি অরজ্ঞা ?

ক্ষমা নাই—ক্ষমা নাই—পারি প্রতিফল ।

শুন হেব গবরিনি ! দিলেঁ অভিশাপ—

তপস্বীক এনে ভাবে কবি অপমান

যি জনব স্তুতি তই কবি আছ মান

সেই জনে পার্শ্ববৎ সঙ্গ স্তুতি শোব ।

মদমন্ত প্রমত্তব নবে

বিশ্বত্ৰি অককাংবে

পূরস্তুতি পেলাব আববি

হিয়া ধুনি কান্দিনি থাকবি ।

চিনালেও নোরাবে চিনিব

সেই প্রিয় জনে তোক ভাবিব অপ্রিয়

দুর্কাসা এই কথা — নহবা অকথা ।

প্রিয় । — ভবা কথা সঁচা চল

অপবাদ লগালে সখীয়ে ।

চোরা, চোরা সখি ! কি যে সর্বনাশ !

অগ্নিঝড়ি সউ যে দুর্কাসা

কৃতপনে গুচি যায় এবি অভিশাপ ।

জন । অগ্নি বাচিবে কার

সাধা আজ্ঞে দণ্ড কবিব ?

যোরা সখি । শীঘ্র যোরা,
আনাগই ওলোটাই হাতে ভরি ধরি ।

প্রিয় । চাওঁ চেষ্টা করি । [প্রস্থান ।]

অন (ফুল গোলাজে বাবে বাবে পদাশ্রয় হই)

ইকি ! বাবে বাবে পবে কিয়
পুতালই আগকরা ফুল ?

('প্রশ্নদ্বার পুনর প্রবেশ ')

প্রিয় । মুদ্রিত কোম সখি দোখলে সাক্ষাৎ ।

অনুগ বিনয় বচন
সহজত নামানে এক একে
কোনো মতে বহু কষ্টে চল কুপালাভ ।

অন । কোনো মতে বক্ষা চল ভেনে ।
কোলা সখি । কিনোদবে সম্বন্ধ করিলা ?

প্রিয় । একোতেই নাটোরাও কোম উপলক্ষ
নেদেখি উপায়
ভবিষ্য সাবটি ধরি সন্মোহে আর্থনা,
'লগন । কুমলীয়া সখিমা আমার
একোকে নাভানে—কৃষি নধবিবা দোষ ।
ভপস্রাব প্রভাবের কথা - অনভিজ্ঞা সখী
করা প্রভু ! মরিষণ নিজ কুপা শুণে
অপবাদ প্রথম বাব ।

অন । তাব পিছে ?

প্রিয় । পবিল অলপ জুই বুলিলে বচন—

‘ছুর্কাগাৰ অভিলাপ নহয় নিশ্চয়
কিন্তু—দেখুৱালে কোনো অলঙ্কাৰ
সেয়ে হব অভিজ্ঞান—পথিব মনত।’
ইয়াকেই কই তেওঁ হল অভিজ্ঞান।

অন। নৃপতিৰ নাম লিখা সেই আঙঠিটি
এতিয়াও শোভা কৰে সখীৰ হাতত।
সেয়ে তেনে হব অভিজ্ঞান।

প্ৰিয়। অকস্মাৎ কেনে অবটন
বিপৰ্য্যয় মিলালে বিধিয়ে।
বলা সখি! সখীৰ কাৰণে
পূজা এভাগিৰে আমি কৰোঁ আয়োজন।
চোৱাচোন সউ ফালে সখি!
বাও হাতখনি ধই গোলাপী গালত
প্ৰেমময়ী শকুন্তলা বহিছে ধ্যানত।
ৰূপহ তুলিবে অঁকা চিত্ৰ মনোহৰা
স্বামীৰ চিন্তাত বাণী অতিকৈ বিস্তোৰা।
আমিহে বুজিছোঁ সেই হৃদয়ৰ বাখা
কিকপে জানিব কোৱা, অতিথিৰ কথা?

অন। শুনে যদি এই কথা - স্বামি অভিলাপ
শকুন্তলা নাথাকে জীয়াই।
হোৱা কথা হই গল, নজনাত আমি।

প্ৰিয়। ঠিক কথা সাথ। শলাগোঁ তোমাক।
নৰমল্লিকাৰ সউ বুকু খল্ খল্
তাতনো ঢালিব কোনে উত্তলোৱা জল?

[দুয়োৰো প্রস্থান]

দ্বিতীয় বর্ষ

বনপথ

(কণ-নিধাৰ্ণ প্রবেশ।)

নিধা। তীর্থ পর্যটন করি

আছি পাই শুকদেব প্রদাস পবা

কবিছে আদেশ

প্রথম হোমব বাবে কাল নিরুপণ।

বজ্রনৌও শেষ—পূবে সউ মিলে ধলফাট

মনোবম শোভা আকাশব !

এফালেদি চক্ৰ যায় অন্তাচললই

বিপরীত কালে

মেধা দিয়ে সূৰ্য্যদেবে করি তুৰ্য্যনাদ

উদয়গিৰিত্ত তাবে দিবণ কিবণ !

মানবব দশাও এজুতা

কোনো উঠে, কোনো পবে,

কোনো স্বৰ্গবাসী,

কোনো যায় বসাতললই।

কণ্ড গই শুকব আগত

সমাগত হোমব সময়।

[প্রস্থান।]

তৃতীয় দৃশ্য

যজ্ঞবেদীর সমুখ—ওচৰতে পৰ্ণ-কুটির

যজ্ঞৰ আগ্নী জ্বলি আছে । কাগতে দুজনমান তাগস । নেপথ্যত বেদপান ।

কুটিৰ পৰা অনসূতা ওলাই আহিল ।

অন । চকুত টোপনি নাই !

ভাবি ভাবি সখীৰ কথাকে

মন মোৰ উত্তল খুণ্ডল

কামলই নজয়ে হেঁপাহ ।

যোৱা আজি কত দিন চল

অত 'দিনলৈ' সেই নিঃ'ৰ বজাই

নললে যে সখীৰ বাত'ৰ ।

কলে কত মিঠা কথা যোৱাৰ কালত

এতিয়া যে নপঠালে আখৰ দুটিও ?

ভেনে ? সি প্ৰেৰণ—অস্তিনয় মাৰ্ধে

নতু—মূল্যহীন নৃপতিৰ বাণী ?

(অলপ দাবি) কিবা দোষ নৃপতিৰ ?

যত মানে অনর্থক মূল

অগ্নিকায়ি দুৰ্বাসাৰ সেই অভিলাপ ।

নহলেনো সেই প্ৰেম—সেই অসুৰবাণ

যাব জানো পাবে আজি সহজে অখলে ?

সংবাদ এটিকে তাৰ পঠাব পা'বিলে ।

কাক দিম ?

কোন যাব অভিজ্ঞান লই ?

যায় যদি সখী
 অভিজ্ঞান নলই লগত
 আমিযেই হম যত দুখর ভাগিনী
 মহাপাপে চুব আমাকেই ।
 মহাবিগ্ন উলটিছে তীর্থযাত্রা করি ।
 অন্তঃসত্ত্বা সখী শকুন্তলা
 কিনো হবে এত কথা জনাও পিতাক ?
 তব কি উপায় ?
 ভাবি ভাবি পোরা নাই পার ভাঙনার ।

(প্রস্থান)

প্রিয় । আনন্দ এতবা সখি । আনন্দে লগত ।
 করা লবালবি
 পঠাব সখীক আজি স্বামীগৃহলৈ
 দিব লাগে সোণকালে সজাটপবাই ।

অন । সঁচা ? সঁচা সখি ?

প্রিয় । শুনা সখি ! গটেছিলো সখীর কাবলে,
 এতদা আনন্দ বান্ধি গোপনে গুহুত
 আজি বাতি ভালদবে শুনে নে হুতলে
 সেট কণা হৃদয়ব বাবে ।

অন । তার পিছে ?

প্রিয় । দেখা পালো
 আদরমালতী চতু লাজকী সখি
 কুচিমাচি বহি আছে তলম্ব করি ।
 চেনেহেবে আশীর্বাদ করি

ধীৰে ধীৰে বুলিছে পিতাই
 'বৰ ভাল হল আই ! ভাগ্যস্থতী তুমি ।
 সজ শিষ্য চাই দিয়া বিজ্ঞাব নিচিনা
 তুমিও পৰিচা আজি সজ পাত্ৰতেই
 সেইবাবে মহাসুখী মই ।
 শিষ্যৰ লগত মোৰ আজিয়ে ভোমাক
 পঠিযাম যোগ্যবান স্বামী সমীপত ।

অন । কোনে সখি, এই কথা জনালে পিতাক ?

প্ৰিয় । অশ্বৰীৰী বাণী আৰু অগ্নিৰ গৃহত
 সংস্কৃত বচন গাই শুনায়ে পিতাক ।

অন । কেনে দৰে ?

প্ৰিয় । শুনা—(জাত লগাই গায় ।)

দ্রব্যাস্তেনাহিতং তেজো ন ধান্যং হৃতয়ে ভুবঃ ।

অবোহ তনয়াং ব্রহ্মৱয়িগৰ্ভাং শৰীমিব ।

অন । ইয়াতাকে নাই আৰু কথা আনন্দৰ ।
 কিন্তু, আজিয়ে যে লাগিল পঠাব—
 সেইবাবে মাথোঁ সখি ! লাগিছে বেজাৰ ।

প্ৰিয় । কি কৰিবা সখি !
 সুখী হক শকুন্তলা দুখিনী সখিগ্ৰা ।
 সেয়ে সুখ—সেবে তৃপ্তি
 সেয়ে সখি ! আনন্দ আমাৰ ।

অন । সঁচা সখি ।
 সখীৰ মজল মাথোঁ মজল আমাৰ ।
 গুৰি কৰি নাগকেঅৰৰ

ওলোমাই সউ কোপা আমৰ ডালত
নাৰিকল কোবোকাৰ বাধিছো ভবাই ।
যোৱা তেনে তুমি
পহুম পাতত আনি বাধিবা যতনে ।
যই বাওঁ—তীৰ্থৰ মৃত্তিকা আহি
আন যত মাজলিক জ্বা-প্ৰসাধন
কৰোঁগই যুগুত সকলো ।

[এহাৰ]

নেপথ্যত কথ । গৌতমি !

শাক্তৰৰ শাবৰত শিষ্যসকলক
কোৱা শীঘ্ৰে সাজু হবলই ।
শকুন্তলাৰ হই অজ্ঞগামী
হব লাগে হস্তিনাৰ বাওঁ ।

প্ৰিয় । শুনা সখী অনহা !

যাবলই হস্তিনা নগৰী
ঋষিগণে কৰে তুতাটৈয়া ।

[প্ৰসাধনৰ সজুলি লৈ অনহাৰ প্ৰৱেশ ।]

আনা সোণকালে নকৰা পলম ।

অন । আই! সখি ! বাওঁ আমি সখী সমীপত ।

প্ৰিয় । নাই আৰু যোৱাৰ সকাম

আছিল ওচৰ চাপি আঁতৰৰ গছা

আহে সউ সখী শকুন্তলা ।

তাপসীসকলো চোৱা আহিছে লগত

মাজলিক জ্বা যত হাতে হাতে নই ।

[গৌতমী, শকুন্তলা আৰু মাদলিক দ্ৰব্য-সজ্জাৰ লৈ ভাপসীসকলৰ প্ৰৱেশ ।]

শকু। প্ৰথমে প্ৰণাম কৰোঁ আই ভগৱতি !

(ভূমিষ্ঠ হৈ সেৱা কৰে ।)

গৌত। বৎসে !

দেৱী বুলি সন্মান কৰক স্বামীয়ে ।

১ম ভা। কৰোঁ আশীৰ্বাদ—হোৱা বীৰ-প্ৰসংগী।

২য় ভা। বহু মান লাভ কৰি স্বামীৰ কাষত

হোৱা যেন সৌভাগ্যশালিনী । [ভাপসীসকলৰ প্ৰস্থান]

প্ৰিয়। সখি ! কৰিলানে সুমঙ্গল মান ?

শকু। কৰা হল মান—আহাঁ বহৌ ইয়াতেই । [সকলোটি বহে ।]

অন। পোন হই বহা সখি !

দিওঁ আমি মাদলিক ৰূপসজ্জা কৰি ।

(ডুই সখীয়ে শকুন্তলাক সজায় ।)

শকু (কান্দি কান্দি) সখি ! এনেকুৱা মৰম চেনেক

এনেকুৱা সুখৰ আদৰ

হব জানো আৰু মোৰ ভাগ্যত ছনাট

অন। (কান্দি কান্দি) নাকান্দিবা সখি ! শুভকাথ

চক্ৰৰ পানীৰে তুমি নিদিবা উটাই ।

প্ৰিয়। সখি ! কেচা হালধিৰ গাঠি যেন

সোণবৰণীয়া এটো দেহত গোমাৰ

নোৱাৰে বঢ়াব শোভা এও অলম্বাৰ ।

আশ্ৰমৰ দীন অন্বেষণ

অতি ঠান গোমাৰ কাৰণে ।

(অলম্বাৰ লৈ গমন কৰিবলৈ প্ৰৱেশ ।)

মুনি-কু। আহুত্বাতি ।

লোৱা এই অলঙ্কাৰ দেহভাৰ দান ।

গোত (বিস্ময় হৈ) বৎস নাৰদ !

কত পালা এই অলঙ্কাৰ ?

মুনি-কু। মহৰ্ষি কথব দেৱি ! তপ প্ৰভাৱত ।

গোত । বোগ প্ৰভাৱত সিদ্ধ এই অলঙ্কাৰ

মহৰ্ষিৰ মানস প্ৰসূত ?

মুনি-কু। নোচে তেনে দেৱি !

কণ্ঠ শূন্য সৰ্বশেষ তাৰ —

ফুল অশ্বেষণ চেষ্টা শকুন্তলালৈ

গলে। মই মানি লই পিতাৰ আদেশ ।

কিছু কোনো আচৰিত কথা ।

নাই ফুল ফুলৰ গছত

পৰিৱৰ্ত্তে তাৰ

ভাগে ভাগে বনম্পতিসৰে

দিলে বহু অলঙ্কাৰ কুশুম-সজ্জাৰ

বসন ভূষণ কত দিলে বিধে বিধে

ই যে দেৱি ! অৱদান বনদেহভাৰ ।

প্ৰিয় । সখি ! যদিও ভ্ৰমৰ জন্মে তক কোটবত

তথাপিও ভোগ তাৰ হয় পদ্মমধু ।

শকু (লাজ প্ৰকাশ)

মুনি-কু। বনম্পতিসকলৰ

অঘোচিত এই উপকাৰ

মালিনী তীৰত গঠ

কাৰে। মই নিবেদন মহৰ্ষি কথক । [প্ৰণাম ।]

অন । সখি ! দেখা ন'হ জনমত এনে অলঙ্কাৰ—

কিনো দবে পিকাম তোমাক ?

(অঙ্গণ ভাৰি) যেনে দবে দেখিছে। চিত্ৰত

পিকাপ সিদৰে বাক কৰি অমুমান । (অলকাৰ পিকায় ।)

[মান কৰি চিত্ৰাকুল ভাবেৰে কণ, ব এবেশ]

ক ব । মনত পৰিছে আজি সিদিনাৰ কথা

যিদিনা এদিন ,

সংসাৰৰ উদাসীন এই তাপসৰ

মুক্ত হল কঙ্কষাৰ

ক্লয়ৰ মেহৰ নিজৰা ।

দেখিলোঁ যিদিনা মই অবশ্য মাতত

স্বৰগৰ পাৰিজাত—বিজুলী চমক

সন্তোজাত পৰিত্যক্ত শিশু

শোভিতা ধৰাৰ বক্ষে অকুণ্ঠ বক্ষিতা ।

সেইদিনা—পাহৰিলোঁ ধৰ্ম্ম তাপসৰ

আনিলো তনয়া সেই বুকুত সুমাই ।

সিদিনাৰে পৰা

স্তৰূপক জ্ঞানৰ নিচিনা

দিনে দিনে বাঢ়ি কলা কলা

তপোবন কৰি স্নশোভন

ধৰণীত স্বৰ্গভ্যাতি কৰি বিত্তৰণ

লালিতাপালিতা এই মেহৰ নন্দিনী !

ছিন্ন কৰি জাৰ্ণ ওস্তো দীৰ্ঘ ক্লদবৰ

সেই মোৰ আনন্দ-প্ৰতিমা

শকুন্তলা যাব আজি স্বামীগৃহলই ।

কোন সতে—কোন প্ৰাণে

বিদায়ৰ বাণী মই কৰোঁ উচ্চারণ ?
 নোচে এবৈ দ্বিব একোভেই
 এই মোৰ উৎকণ্ঠিত প্ৰাণ ।
 মনোদিশে অন্ধকাৰ দেখিছোঁ সংসার
 জ্যোতিহীন—দীপ্তিহীন দুই চকু মোৰ ।
 নিজজড়িত চিন্তাৰ ভাৰত
 নোৱাৰোঁ কৰিব মই বাৰু উচ্চারণ ।
 কঙ্ককৰ্ত্ত অল্পবয়স তপ্ত উত্তাপত ।
 গৃহহীন স্মৃতি মই অৰণ্যনিবাসী
 ময়ে যদি কষ্ট এনে শোকত আকুল
 নাজানো সংসারী জ্ঞান কিমান শোকেৰে
 উলিয়াই দিব পাৰে জীয়াবী ছোৱালী ।

(দুই পালেৰে দুখৰ চকুলো বৈ পল । শোকেতে আক কৰ নোৱাৰি মৌন ।)

প্ৰিয় । সখি ! গছনা পিকোৱা হল । পিছা এয়া পাটৰ কাপোৰ ।

শকু (কাপোৰ পিন্ধিলে ।)

গোত । বাচা । সমুখত শুকদেৱ ।

সউ চোৱা

আনন্দৰ অশ্রুধাৰে দুই নয়নৰ

তোমাকেই আলিঙ্গন কৰিছে নীৰবে ।

জনোৱা প্ৰণাম ।

শকু (গাভেৰে পশ্চিমাবে প্ৰণাম ।)

কথ । বৎসে ! আশীৰ্বাদ কৰিছোঁ তোমাক

যযাতিৰ আদৰ্শবনৌ পশ্চিষ্ঠাৰ দৰে

হোৱা যেন স্বামী-স্বৰ্গাগিনী

আক যেন মহীপতি পুৰুষ নিচিনা
লাভ করা পুত্র তুমি বাতচক্রবর্তী ।

গোত । নোহে মাথোঁ । আশীৰ্বাদ
দেবতার ককণার বর ।

ক২ । এই মাত্র যি অগ্নি দিছিলে । আহুতি
করা আই সেই অগ্নি প্রদক্ষিণ তুমি ।

গোত । যি অগ্নিয়ে
আনন্দেবে যজ্ঞকাষ্ঠ কবিছে দাহন
এইমাত্র আহুতি প্রদত্ত
পুত্র বসি সেই
হবিব সুগন্ধ লই করি পাপক্ষয়
সুপবিত্র স্নানলাগ কবক তোমার ।

{ সকলোৱে অগ্নি প্রদক্ষিণ কৰে । আগে আগ কণ্ঠ মন্ত্ৰ পাঠ কৰি যায় । }

ক৩ । অসী বেদিং পবিত্রঃ বস্তুধিকাঃ সমিধস্তঃ প্রাপ্তসংস্তীৰ্ণভ্যাঃ ।
অশ্রুস্তো দ্বিভিঃ হব্যগন্ধৈঃ/বতানাতাং বহুয়ঃ পাবহুতঃ ।
গৈছে আই । এয়ে হব ।
শাক্তব শাবহুত নেপালেচি কিয় ?

[শাক্তব আৰু শাবহুতৰ প্ৰৱেশ ।]

শিষ্য ভক্তন । শুকদেব । প্রণাম ।

ক৪ । বোবা এবে তোমালোক ভগিনীক লই ।

শিষ্য ভক্তন । তথাস্তু দেব ।

ক৫ । তুমি হেৰ আশ্রমৰ দেবতামণ্ডলি ।

তুমি আৰু তাপাবন সম্মিলিত ভক ।

তোমালোক সকলোকে পানী নোযোগাই

বিন্দুমাগ ওল যো'য় পান করা নাই,

পত্র পুষ্প অলঙ্কার অতি শ্রিষ যাব
 তথাপিতো চেনেকতে তৎকলিত্কার
 দিয়া নাই কারো গাত নিকরণ হাত
 ছিঙা নাই কদাপিতো এটি মাথোঁ পাত,
 প্রথমে ফুলিলে ফুল তই বিয়াকুল
 সর্বাধিক লভে যেরে আনন্দ অকুল
 ব্রহ্মময়ী—প্রেমময়ী—সবল। কোমলা
 একোকে নজন' মোর সেট শকুন্তলা
 যাব আজি স্বামীগৃহলই ।
 সকলোবে দিয়া অশ্রুমন্ডি
 করোঁ আশ্রয়াদ মট
 সকলোবে আদরব
 সকলোবে মদমব
 আনন্দভালানী মোর দীর্ঘ আশ্রমব
 যাক আজি শকুন্তলা স্বামীগৃহলই ।

আকাশবাণী । যাহার কালত—বাটের কাষত

আনন্দে অপেক্ষি বক ফুল সর্বোবব
 ধল ধল সুবিমল ফুলক কমল ।
 তৎকুল ভবোকামে তই লাবি লাবি
 সুরীতল ছায়া লই থাকক আবরি
 পদম-পরাগ বেগু করি আচরণ
 মন্দ মন্দ গুহগন্ধ বলক পবন ;
 সত্যময় শিষ্টময় হক যাত্রাপথ
 মধুর গমন হক, সিদ্ধ মনোবথ ।

কুলি চাই। কুউ—উ।

শাকৰ্। ভগৱন।

কোকিল কুজনে সেবা কৰিছে প্ৰচাৰ
বান্ধব বিটপীকুলে দিছে অলুপতি
এব সুমঙ্গল যাত্ৰা ভনীৰ আমাৰ।

গৌত। বাচা। মাতৃসম স্নেহ-পৰায়ণা
বনদেৱীসকলৰ পালা অলুপতি
ভক্তিভাৱে জানোৱা প্ৰমাণ।

শকু ('কলৌষ'ক) সখী প্ৰিয়স্বদা।

প্ৰাণদেৱতাৰ মোৰ দশনৰ আশে
যদিওবা হৃদয় ব্যাকুল
তথাপি যে এৰি এহ সুখৰ আলয়
ভবি মোৰ আগবাঢ়ি যাব ধোজা নাই।

প্ৰিয়। সখি।

এই কষ্ট জানো আজি অকলে তোমাৰ ?
আশ্ৰমৰ সকলোৰে একেই দুৰ্দ্ধৰা।
সউ চোৱা চৰিণী মুখৰ
আধাখোৱা কুশৰ্ণাই পৰিছে মাটিত ;
আনন্দত নচা নাই ময়ূৰীসকল।
উচুপি উচুপি সউ কান্দিছে লতাই
জৰি পৰে অশঙ্কল প্ৰতি পাতে পাতে।
তোমাৰ নিমিত্তে সখি।
সকলোটি বিবহকান্তৰ।

শকু (হঠাৎ মনত পৰা) পিতা। আহোঁ মহ

আমর ভনী মোর মাধবীলতাক

দ্বিধ লাগে মাত একেবারে ।

কথ । - যোরা আই ! ভালদবে জানো মই

মাধবীৰ প্রতি তযু মেহ অতিশয় ।

সউ যে মাধবীলতা আছে দক্ষিণে ।

শকু (মাধবীৰ ওচরলৈ গৈ)

হে মাধবী মরমর ভনীটি মোর !

তোমার কাষত মই মাগিছো মেলানি ।

লাখা মেলি বাতবে তোমার

করা মোক আলসনন আকি এটিবার ।

(মাধবীক আগিজন কৰি খুৰি আহি)

পিতা !

মোবেই নিচিনা কাৰ ভনীসকলকে।

চাবা তুমি মরম চকুবে ।

কথ । আই । যোগ্য জন চাই

ভাবিছিলো সমর্পন কৰিম তোমাক,

সেই আশা পূৰ্ণ আজি মোর

নিজগুণে পালা তুমি স্বামী যোগ্যবান ।

তোমাবেই ইচ্ছা অমুসৰি

তোমাবে ভগিনী সেট মাধবীৰো মই

দিম সত্কাৰ সহ পাত্তি পৰিণয় ।

শকু । সখি । তোমালোক দুজনীকে মই

দিলোঁ সপি মাধবীৰ ভাৰ ।

হুই সখী (শোকত বোকাখুকি নাচাবে) আক আমি ?

কাৰণে হাতত সখি ! এবিলা আমাক ?

কথ। অনন্থরা ! প্রিয়দম্বা !

প্রাণব জীয়াবী মোব !

নাকান্দিবি, নাকান্দিবি আই !

ভইভেই হব যদি অধৈর্য্য ইমান

কি কবিস মই ?

কোনে দিব শকুন্তলাক প্রাণোধব বাণী ?

শকু। পিতা ! আশ্রমত চরিত্রব মরমব মোব

গাভিনী তবিলীজনী জগিব যেতিয়া

পঠাবা বতরা এটি অমুগ্ৰত কবি

কদাপিভো নেপাহবা যেন ।

কথ। নাপাহৰোঁ আই, থাকিব মনত ।

শকু (পাছফালে অঁচলত টানি বখা হবিগীত)

ইকি—কোন ?

ভবিব কামত মে'ব টানি অঁচলত

কোনে মোক ধৰি বাখে কবি বাধা দান ?

কথ। মুখত পিন্ধিলে কুশে ঈদ্রুদী তেলেবে

কৰিছিল ভাল তুমি যাব কতস্থান,

কৃষ্ণজহা চাউলব খুদ খাণ্ড দানে

ভুলিতালি বাক তুমি কৰিলা ডাঙৰ

সেই তোজনীয়া পুহ তোমাৰেই আই,

তবিল শিশুটি আছি ধৰে আগভেটি ।

শকু। হে সোণাই ! এ'ব বাস্তি বুনি তো'ক মই

মোব লগতেই দাব আছিল ওলাই ।

কেচুড়াতে মাতৃজন তই

তুলিতালি তোক মই কৰিলোঁ ডাঙৰ।

যদিবাও এৰি যাম গই—নকৰিবি ভয়

আজি হস্তে লব তোৰ ভাৰ

মেহবান পিতাই আমাৰ।

যা, ঘূৰি যা সোণ। নকৰ আমনি। (কান্দি কান্দি যাবলৈ সাজু হল।)

কথ। নাকান্দিবি, নাকান্দিবি আই!

অশ্রুজল কৰ সম্বরণ।

নেদেখিবি গাট

অশ্রুজলে কাঠি গলে দৃষ্টিও ন হোৱা

পৰি ঘাঁৰি অসমান ৷৷।

আগবাট।

[সকলোৰ পুননি।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

আশ্রমৰ এচৰৰ বনপথ

(কথ, গোটমী, চুই শিগা, শকুন্তলা আৰু সুখীসকলৰ প্ৰবেশ।)

গাৰ্জ। ভগৱন! পালে! ক্ষুদ্ৰ জলাশয়।

শাস্ত্ৰ বিধিমতে—আত্মীয় স্বজন

লগত আছিল পাৰে এই পিনিলই।

উপাত্তেই কই যত বন্ধুবা বচন

দিব লাগে বিদায় আমাক।

কথ। উত্তম, সেয়ে চক। (বিদায় হ'ল। সকলোৰ বাহিল।)

কথ। শুনা বৎস শাক্তবব !
 নৃপতিব সমুৎপত্ত
 শকুন্তলা হলে উপস্থিত, কথা মোৰ হই—
 শাক্ত। কোৱা দেৱ !
 কথ। কবা এইবুলি
 শুনা তে বাঞ্জন !
 উচ্চ কুল—উচ্চ বংশ—তোমাৰ ভূষণ
 তুমি বাঙৰাজেশ্বৰ
 সমাগৰ। বহুক্ষণ অধীন তোমাৰ
 আক মই
 বনবাসী পবিত্ৰ ব্রাহ্মণ
 সংঘৰ বিনে মোৰ নাই আন ধন ।
 কন্তা মোৰ এই শকুন্তলা
 লীলাময়ী প্রকৃতিৰ কোলাত বদ্ধিতা
 তকলতা বিহাজিনী চকলা তটিনী
 বনৰ হৰিণী ঘাৰ স্নেহৰ সজিনী ;
 মুক্তপ্রাণা একোকে নজনা
 শকুন্তলা পাৰিজাত—যাৰ সৌৰভত
 দীৰ্ঘ তপোবন মোৰ নন্দনকানন ।
 নাশানিলে গুৰুজনে
 তুমি থাক সন্মোপনে
 বিধিৰ বিধান মানি কৰিলা বিবাহ
 সপি দিলোঁ সেই বহু চাতে চাতে আনি ।
 ৩ নৃপতি ককণাসাগৰ ।

নকথা কদাপি যেন অনাদর তুমি ।

বহুজনা মণ্ডিবী মাজত

সম দৃষ্টি দানে তুমি কবিবা চেনেহ ।

ইয়াতোকৈ দোভাঙ্গা অধিক

নিবিচাৰোঁ পৰাধীনা তনয়াৰ মোৰ ।

শাক্ত । কম দেব !

এনেভাবে নিবেদন জনাব বজাক ।

কথ । আকণ্ঠনা আই ! যদিও নাজানো মট

ব্যৱহাৰ লোক সমাজৰ

তথাপি কৰ্ত্তব্য মোৰ

দিওঁ মট দুকাষাৰ উপদেশ বাণী ।

শকু (আগলৈ আহি উপ দশ প্ৰদৰ্শন কৰে) ।

কথ । যতমানে শুকজন স্বামীৰ গৃহত

সবতনে সেৱিবা সন্তোকে,

প্ৰিয়সখী সমজ্ঞানে মিঠা বচনেৰে

সন্তোষিবা সপত্নীসহক ।

ক্ৰোধন্ত স্বামীয়ে যদি কৰে তিবন্ধাৰ

নিদিবা কদাপি তুমি প্ৰত্যাশ্বৰ তাৰ

এৰি কষ্ট ভাষ—ভুট কৰি বাখিবা সদায় ।

নিভকে নকৰি লিখ স্তম্ভ সন্তোষত

চিৰকাল স্তম্ভ সন্তোষত

যতপ্ৰিয় পৰিজন কবিবা পালন,

নহলে ভাৰ্য্যা আই, হব অকলাণ

বমণীৰ পালনীয় পালি ই আচাৰ

গৃহিণী গোবত্রে চৰা আদৰ্শ ধৰাব ।

গোত । গাথি বাখা কৰ্তব্যৰ এই মালাধাৰি
এয়ে বাচা গৃহিণীৰ যোগ্য উপদেশ
চিৰকালে ৰাখিবা মনত ।

কথ । আহ এবে আই, বিদায় কালত
মোক আক তোৰ এই সখীসকলক
কৰ আলিঙ্গন ।

শকু (কথক আলিঙ্গন) পিতা ! টীয়াৰ পৰাই
সখীসকলেও মোৰ লবনে বিদায় ?

কথ । সিহঁতো বিবাহযোগ্য্য তেঁৱে নি'চনাহ
সেইধাৰে হই আজি তোৰ লগৰীয়া
ৰাজধানীলৈ যোৱা নহয় উচিত ।
গোতমাকে পঠালে' লগত ।

শকু (কান্দি কান্দি) পিতা ! মলয়াচলৰ পৰা
চন্দনলতাৰ দৰে হঠ দেশান্তৰ
তোমাৰ শীতল কোলা এৰি গই মই
বৰ জানো পাৰিম জীয়াই ?

কথ । কিয় আহ, বিহুল ঠিমান -
অভিকাৰ আমাৰ গৃহত,
গৃহিণীৰ পূৰ্ণ গোৰুত
ভোগ কৰি শুধ শান্তি বিপুল বৈভৱ
গুৰুকাৰ্য্য সন্মান কৰিব সন্মায় ।
দেৱেন দৰে উদয়গ'ৰয়ে
এই দিয়ে দীপ্ত ভাস্কৰক

সেইদৰে তয়ো
অচিৰাত কৰিব প্ৰসন্ন
তেজবান বীৰ্য্যবান বীৰপুত্ৰ ধন
যি পুত্ৰটো হিৰুৱন কৰিব শাসন।
হেন্তে আৰু কিহৰ বেজাৰ ?
কৰ আটাই সম্বল তপ্ত অশ্বপাৰ

শকু (পদতলত বহি) পিতা প্ৰণাম।

কথ। মোৰ আশংকানামতে কৰি সজ্জিলাভ
হক মোৰ গৌড়াগা পৰম

শকু। আঠা সখি ! তুইজনী মিণি তোমালোক
একেলগে আলগন কৰা আন্ধি মোক।

সখীসকল। (আলগন)

অন। ৰাজমিয়ে ব'ন্দ সখি। পাৰে তোমাক
তেনেচলে দেখুৱাবা হুমি
নপতিৰ নাম লিখা এই আঙঠিটি

শকু। সখি। তুনি এই কথা
কিহ মোৰ কপিল গল 'হয়'।

প্ৰিয়। সখি। নকৰিবা চিন্তা অমূলক।
বন্তে মেহ—ততেট সংশয়।

পাৰ্জ। জ্ঞকদেৱ। চল দ্বিপ্ৰহৰ
বিলম্ব নাই প্ৰয়োজন।

শকু। পিতা, আশংক কেতিয়া পুত্ৰ
ঘূৰি এট তপোবনলই ?

কথ। দিগন্তব্যাপিনী এই বিপুলধৰণী
চব আহ, সতিনী তোমাৰ।

ভৃঞ্জি রাজ্য পৰম ধৰ্ষেবে ।

দীঘকাল—এহ বৰ্ষ ধৰি

যোগ্যবান মহাবীৰ পুত্ৰৰ হাতত

সিংহাসন—রাজদণ্ড—কৰি সমৰ্পণ

মুক্তিপ্রাপ্তি আমার লগত

আহিবা পুনৰ এই তপোবনলই ।

মুক্তি, শান্তি, মনৰ আনন্দ

ভেতিয়াহে মিলিব ইয়াত ।

গোত । বহু বেলি হল বাঁচা,

পিতাবাক কোকিলমাবলই

আমাব নহব যোৱা

ভেৰ্ত্ত ব'দ নেযাব আগতে

কথ । আই ! আক মই নকৰোঁ পলম

তপস্যাতে মিলিব বিধিনি ।

শকু । তপস্ৰাট উৎকণ্ঠা পিতা, হৰিব ভোমাব

কিহেনো শুচাব মোৰ উৎকণ্ঠা মনৰ ?

কথ । কি কৰিম মই তাৰি পেয়া নাই ।

(অলপ চিন্তা কৰি)

আট ! পৰ্ব কুটিবৰ মোৰ দুৱাৰমুখত

যতমানে তুংধান সিঁচিছিল তুহ

শোকৰ উপৰি শোক বঢ়াবৰ হেতু

সকলোটি মেলিছে অন্ধৰ ।

যা আই ! নকৰ পলম

আক কিয় মমতাৰ মেলা ?

আক কিয় বান্ধি বাপ মায়াব ডোলেৰে ?

[উঠি নিয়া, গোতমী আৰু শকুন্তলাৰ প্ৰস্থান । কিছু সময় কাৰো হাতবোলা নাই ।]

- অন। সৌ যে, সৌ যে পিতা !
 হল সখী শকুন্তলা চকুৰ আঁতৰ ।
- প্রিয়। কন্তেকতে হল সখী অদৃষ্ট আমার ।
- অন। আহিবনে উলটি পুনৰ
 জীবনৰ সেই সুখ-দিন ?
- প্রিয়। লাগিবনে যোৱা আৰু ছিঁদ যোৱা বীণ ?
- কথ। অননুয়া ! শ্রিগমদা ! বল আঁঠিহঁত ।
 লই যাও দৌৰ্ণ প্রায় জীৰ্ণ গৃহলট ।
 নাকান্দিবি, নাকান্দিবি আৰু
 জগতত চেনেহৰ ৰীতিয়েই এনে ।
 শকুন্তলা জীয়াবীক মোৰ
 পঠিয়াই স্বামী গৃহলই
 আঞ্জিহে পাৰিছে। হব পৰম নিশ্চিন্ত ।
 গচ্ছিত ধনৰ দৰে কল্পা পৰকোষা
 স্বামীৰ মাথোন তাত জায়া অধিকাৰ ।
 পতিৰ কামলে সতী কৰিছে গমন
 মুক্ত হলে। আজি মঠ—পাতলিছে ঠাৱ ।

[অহান ।]

এক্যতান

পঞ্চম অঙ্ক

সঙ্গীতশালাৰ ওচৰৰ বাজভৱন

সঙ্গীতশালাৰ পৰা বিবিধ ৰাগ-বাসিন্দী বাজন্তৰৰ শব্দ শুনি আহি আছে।

বৰা দুয়াক উপবিষ্ট, পাছকালে বেজবতী, ওচৰতে বিদূষক।

বিদু। বোলে! স্বৰ্গদেৱে ভাবিছা কি ? সঙ্গীতশালাৰ কালে এবাৰ
কাণ দুখন খিৰ কৰাচোন। শুনিছানে সেয়া—সুৰৰ কচৰং। আমাৰ বাজন্তৰ
সকলে বাজন্তৰৰ সিংহদন আৰু ততুমানবৈঠক আবদ্ধ কৰি দিছে। বাহো
—বা—বাহোবা। বোধকৰোঁ সেই গৰাকী দেৱী হংসপদিকা। আমাৰ
ক খ গ ব ঙ অৰ্থাৎ সঙ্গীতৰ সা ঙ গা মা ধা নি সা নাকীসুৰত বনখনাই
নিছে।

নেপথ্যত হংসপদিকা।

—স্নেহ—

কিয়নো আহিলি কিয়নো ঠাইলি

অ' লতুৰা। কি খেলা খেলিলি তই ?

আমৰে মঞ্জৰী চুমিলি গুঞ্জৰি

কলীয়া বলিয়া হই।

নব মধু আশে উৰি ৰুচি গলি

পুৰণি পীৰিতি পাইৰি সমূলি

লভি কমলিনী কৰি আদৰিণী

মজিলি তাতে যে গই !

বৰা। চমৎকাৰ গান।

বিদু। সঙ্গীতৰ মৰ্য্যাদা আৰু মৰ্য্যাদা বৃদ্ধিৰ পাবিলানে স্বৰ্গদেৱ ?

বজা। এবাক মাগোন চল প্রণয়িনী তেওঁ
 এয়ে চল ভাবাখ গানৰ।
 যোৱা সখা! কোৱা গছ হংসপদিকাক
 নিজৰ দোষতে মই পালে। তিবন্ধাৰ
 অপবোধ কুৰিছোঁ স্বাকৰ।

বিদু। স্বৰ্গদেৱৰ আদেশ অৱশ্য পালন কৰিম। কিন্তু বয়স! এটা কথা
 ভাবি চাইছোঁ নাই? অৱশ্যৰ মাজত তপস্বীক দেখা পালে যেনেকৈ জাকে
 জাকে অপেক্ষৰ উৰ অ'হ কাণে মূৰে পৰি চুৰি হেৰুৱাই দিগে তেনেকৈ
 মই গৈ সঙ্গীতশালাত সোমালে দেৱী হংসপদিকাটো সহচৰী আইদেউসকলৰ
 সৈতে এই দুখীয়া বাধুণৰ টিক'ন কোজাত এনে একোটাইত চুমা দিব যে
 সতকাই ত'ৰপৰা একৱাই আনিবলৈ কাৰো সাধ্য নহব।

বজা। সেটোবোৰে নকৰিবা শুক।
 বৃদ্ধিৰ সাগৰ তুমি
 কোনো এটা বৃদ্ধ ক'ব অ'ৰো নিশ্চয়।

বিদু। হয় নেকি? তেনেদৰে একো কথা নাই। আইদেউহঁতক এবাৰ
 চায়েই আহোঁগৈ। [প্রস্থান]

বজা। নাই মোৰ একোৱেই দুখৰ কাৰণ।
 নাই কোনো শ্ৰিয়জন বাধা বিৰুদ্ধে
 তথাপ'তো তুমি এই মান
 কিয়নো উৎকণ্ঠা বাক কাগিছে প্ৰাণত?
 সৰ্ব্ব ৰূপে শুখা হ'ব বম্বা বস্ত্ৰ প'দ
 তুমি আৰু মধুৰ সঙ্গীত
 যি জনৰ ডঠ এনে ভা'ব আছিল,
 লুপ ভাবে মূগ হ'ব অস্বৰূপ থকা
 সিন্ধনৰ পূৰ্ব জন্ম বিজড়িত স্বাভ

নিজৰ অজ্ঞাতসাৰে জাণে আচৰিতে ।

অস্তবত কৰু হোৱা সেই পুৰী স্মৃতি

চেট্টা কৰে অতৰ্কিতে মুক্ত হবলৈ

[কঙ্ককীৰ প্ৰৱেশ]

কঙ্ককী । স্বৰ্গদেওৰ জয় হোক ।

হিমালয় উপত্যকা অৰণ্যানিবাসী

মহৰি কথৰ শিষ্য ভগ্নস্বাসকল

আহিছে সজীক ।

দুৰাবত ৰই

বালদৰ্শনৰ হেতু কৰিছে অপেক্ষা ।

বজা । কি কলা কঙ্ককি !

মহৰি কথৰ লই শুভ সমাচাৰ

সজীক ভগ্নস্বাসকল বালভোবণত ?

কঙ্ককী । সঁচা স্বৰ্গদেও, কোৱা নাই তুল ।

বজা । ঘোৱা তেনে কোৱা পই

উপাধ্যায় সোমবাত্তে আশ্ৰমবাসীক

অতি শীঘ্ৰে বৈদিক কাৰ্য্যেৰে

সংস্কৰণ কৰক প্ৰথমে

তাৰ পিছে নিজে তেওঁ আনক লগত ।

কঙ্ককী । যি আদেশ অৱশ্যে জনামা ।

[প্ৰণাম]

বজা । বেজবৰ্ণিত । কিবা হেতু মহৰি কথই

পঠিয়ালে আচৰিতে শিষ্যদলক ?

কিজনানিবা আশ্ৰমৰ যজ্ঞৰ কাৰ্য্যত

দূৰন্ত বাক্সে পুহু জন্মৰ ব্যাঘাত

নতু কোনো আন দুৰাচাৰে

আশ্ৰমত কৰে অত্যাচাৰ ?

কিছা তাত মোৰেই পাপত

অনাৰুটি হয় সৃষ্টি—দুঃস্থিক দাৰুণ

বৃক্ষলতা ফলফলদীন ?

নাজানিছো কি বিপদ ।

নানা ভাবে মন মোৰ কৰিছে পীড়ন ।

বেত্র । স্বৰ্গদেও । মোৰ মনে ধৰে

নৃপতিৰ স্মৃশাসন ভেত

মহৰ্ষি কণ্ঠে আজি কৰে আশীৰ্বাদ ।

(পুৰোহিত ও সোমবাত, কণ্ঠকী, গৌতমী, লিঙ্গা ওজন আৰু শকুন্তলাৰ প্ৰবেশ ।

বজাৰ তেওঁলোকক আঁতৰতে দেখি সন্মান দেখুৱাবলৈ

আসনবপৰা উঠি থিয় হই বয় ।)

কণ্ঠ । এই ফালে আগবাঢ় আহক সকলো ।

শাকৰ্ । চোৱা সখি শাবহত !

লাভ কৰি যাৰ স্মৃশাসন

স্বৰ্গকিত বৰ্ণাজয় ধন্য সনাতন

দিগন্ত বিয়পি দাৰ

দশোদিশে—বহু কৰ্ণে উঠে যথোগান

বাজৰি ওষাক্ত সেহ মহা ভাগ্যৱান ।

তথাপিহে নিজনৰ উপাসক আমি,

জনকোলাহলপূৰ্ণ এটো ৰাজধানী

অগ্নিগৃহ যেন লাগে মন ও আমাৰ

শাব । সঁচা সখি ! তোমাৰে নিচিনা ঠিক

হল মোৰো অৱস্থা মনৰ ।

দেখা পাই নগৰৰ বিলাসীসকল

অন্তিৰ ভাব মোৰ জন্মিছে মনত ।
অস্বাতক দেখা পালে হয় যেনে ভাব
তুচি আৰু অন্তিৰ যেনে বান্ধন
পৰাধীন বন্ধ জন দেখিলে আগত
স্বাধীন জনৰ মন হয় যেনেকুৱা
ঠিক আজি তেনে দশা হঠিছে আমাৰ ।

শকু। (গানক) হঠাতেই নাচি উঠে আগ চকু মোৰ
কোৱা পেহীদেউ । কিনো অমঙ্গল ?

গোত । দূৰ হক অমঙ্গল কল্যাণী তোমাৰ ।

সোমৰাতি । তাপসমণ্ডল ।

বৰ্ণালম ধন্য বন্ধাকৰ্তা—বজাজুয়াস্তই
তোমালোক অল্লৰ আগতে
আসনৰপৰা উঠি জনায় সন্মান ।

ড। প্রফুল্ল বদন দেখি আঁৰদকলৰ

প্রভু !

আশা কৰা যায় মাথোঁ গুৰু সমাচাৰ ।

বজা তাপসসকল । কোন এই সজিনী লগত -

পা দুপএ মাজে যেনে

সুশোভিতা নবীন পল্লব

পৰম লাৱণ্যময়ী দেৱকীয়া সমা

কোন এই অৱগুণ্ঠনৱতী ?

বেত্ৰ। স্বৰ্গদেৱ । দেখি এনে সৌন্দৰ্য্য-প্ৰতিমা

কোনি তেওঁ জানিবৰ হে ?

সকলোৰে জাগে কোতুলল ।

বজা (বগত) ছিঃ কি ভাবিছে । পৰব বমণী তেওঁ

• নন্দনো যে নহয় উচিত ।

শকু (অগত) ধৈর্য্য ধর মন । নহবি চঞ্চল ।

সোম । স্বর্গদেওর জয় হোক ।

তাপসক যথাবিধি ক'বলো ঐচ্ছনা ।

এতিয়া স্তনিব লাগে

সমাচার মহামি কথব ।

বজা । কোরা দেব । স্তনিম নিশ্চয় ।

দুট শিষ্য (১' ২') নপুংসক জয় হোক ।

বজা । অভিবাদন ক'ব'ছো জ্ঞাপন ।

দুট শিষ্য । নপুংসক কল্যাণ হোক ।

বজা । কোরা দেব ।

হোরা নাই তপস্তার অলপো ব্যাঘাত ?

শাক । মিসরর বক্ষাকণ্ঠা নিজে মহোপতি

ধন্যকায়া সেত তাপ'ব

সংস্কারে বিপন্ন নহয় ।

স্বয়ং যে'তয়া করে মহিমা বিস্তার

পাবে জানো বৎ অন্ধকার ?

বজা (অগত) আজিহ সাথক মোর বাজনি সম্মান ।

(একান্ত) পূজাপাদ শুক কণ আছেন কুশলে ?

সাব । হে রাজন । সিদ্ধি বিসকল

স্বচ্ছাধীন মিসরর কুশল নিজব ।

তত্তাত্ত অগ্নব পিছত

কবিছে জ্ঞাপন তেওঁ—

বজা । কি আদেশ তুলিম শিবত ?

শাক । কলে তেওঁ পবন হাববে

গন্ধর্ব বিধান মতে আশ্রমত থাকি
যি বিবাহ নৃপতিয়ে করিলে সম্পন্ন
সেই কথা জানি তেওঁ সুখী অতিনয় ।

যোগ্যবান নবব মাজন্ত
যেনেকই শ্রেষ্ঠতম বাঞ্ছাষি হুয়াস্ত
সেইদবে মৃত্তিমতী সংক্রিয়া সমা
এই সতী শকুন্তলা অতি মনোবমা ।
সমগুণ অধিকারী এনে বধু-বর
সম্মিলিত কবি প্রজ্ঞাপতি,
চিরকাললই নিল্লা শুচালে নিজর ।
সুপুত্রসম্ভবা আজি এই শকুন্তলা
নৃপতিয়ে করক গ্রহণ
সহধর্ম্য চক আচরণ ।

গোত । আশা ! পালে অটকাল
আছে ইচ্ছা কবলই ময়ো দুআযার ।

বজা । কোরা দেহি । স্তনিম ভক্তিরে ।

গোত । লোরা নাই এই শকুন্তলা
শুকজন কারো অমুমতি ।
তুমিও সদবে হে বাজন !
বন্ধুবর্গ আত্মীয় স্বজন
কারো প্রতি অপেক্ষা নকবি
সমাধা কবিলা হুয়ো
নির্জনত যুগল-মিলন ।
উত্তর শুভ মিলনত
এনে এটা হর্ব্ব কার্য্যত

নাই আর কবলই বক্তব্য আধক ।

শকু (বগত) এইবার আৰ্গাপুত্রে মোব

দিয়ে কিনো সমিধান বাক !

বজা । ইকি ! কি শুনিছো মই ?

সকলো যে কলিত কাঁচনী ।

শকু (বগত) হায় হায় !

ইহেন কথাও মই শুনিব লাগিল !

কটা ঘাত পাৰণিব ছিটা ।

শাক । মহাৰাজ !

অশোভন এনে কথা মুখত তোমাৰ ।

ভানা তুমি—কব লাগে কাক কেনে কথা

সেই বিষয়ত আছে ভাল অভিজ্ঞতা ।

তথাপিতো পাৰ্হাৰছা কিয় -

গতী সাধ্বী চলন্ত বমণী

পিতৃব গৃহত যদি থাকে বহু বৎস

সেই নারী দ্বিচারিণী বুলি

চায় সবে সন্দেহ চকুৰে ।

সেই কাৰণেই আজি এককালে আমি

স্বামীৰ কামত আনি

সমগিছোঁ ভাৰ্য্যাক তোমাৰ ।

বজা । ইকি দেব আচৰিত কথা !

এই নারী মোৰ পরিণীতা—নহয় সম্ভব !

কেতিয়ানো কবালোঁ বিবাহ ?

শকু (বগত) জয় ! বি আশঙ্কা কৰিছিলি তই

সেয়ে তোৰ মিলন ভাগ্যত ।

শাক । মহাবাজ !

কি কার্য্য কবিল। তুমি আপোন ইচ্ছাবে

তার প্রতি বিমুখ হোৱাটো

হল জানো কণ্ঠব্য তোমাৰ ?

এয়েনে বজাৰ ধৰ্ম্ম হস্তিনাপুৰৰ ?

বজা । হে তাপস ! এনেকুৱা অসৎ প্ৰস্তাৱ

কিবা হেতু মোৰ সমুখত ?

আছে নেকি গুপ্ত অভিসন্ধি ?

শাক । ঐশ্বৰ্য্যাত মনমত্ত হয় যিদল

জন্মে তাৰ এনেকুৱা চিন্তিত বিকাৰ ।

বজা । অৱাৰতে তিবন্ধাৰ লভিছে। যাপেট ।

গোত । আই শকুন্তলা ! নাই আক লাভৰ সময় ।

এৰ লাক মুহূৰ্ত্তৰ বাবে

দিও মই ওৰাণ গুচাই

দেখিলে মহাবাজে অৱশ্যে চিনিব । (ওৰণি পাতি দিয়ে ।)

বজা (গগত) ইকি শোভা অপকৃপ অমানবদনা

হঠাতে উদয় হল—পোহৰাই ৰাজসভা মোৰ !

মোৰে হেনো শৰিণীতা—কয় বাৰম্বাৰ

কতা ? মোৰ কিয় নপৰে মনত ?

সেই মোৰ মধু স্মৃতি—কোন বসন্তৰ

কেনি আজি আঁৰ হল নৱয় শ্ৰবণ

সঁচা মিছা নোৱৰোঁ বুজিব ।

ভোগ নে ভ্যাগ

কি কৰ্ত্তব্য মোৰ ?

নিয়ন্ত তিতি থকা কুম্ভ কুল পাই

এবিব নে ধবিব বুকুত
নোঁরাবে বুজিব যেনে লুক লোমোবাহ
তেনে ভাবে ময়ো নিকপায় ।

বেজ । স্বর্গদেও অতিশয় ধর্মপরায়ণ
সেই বাবে মাথোঁ
এ - - - বপচাঁক পায়ো সমুখত
দৃঢ় ভাবে চিন্তা করি
ধর্মাদম্য করিছে বচাব
— ধর্ম ভূঁমি দুয়ান্ত নপাত ।

শাজ । মহাবাজ ! 'দয়া স'মধান । কিবা হেতু নীচ ইমান ?
দুখ । পুজনীয় তপস্বীসকল 'কপ' করি করি মাঙ্গনা ।
সেই পরিণয়—একোতেই স্বরণ নহয়
তথাপিভো জানি সেই কথা
লই এই গভীরতা পবর তিবোতা
কিবা দবে মই—'অক্ষ' এয় প্রাপ্তপন্ন করিম নিজকে
নিজ হাতে মেলি লম পাপর দ্বার ?

শকু (স্বগত) ধিক । ধিক আজি এত জীবনত

বিবাহতে সন্মেল ঘেতিয়া
সমূলি নিম্নূল হল আশালতা মোর

শাজ । উত্তম ! পবকেবা নপবে মনত

আজি আমি তোমার আগত
অহা নাই সেই কপা করিবাবচাব ।

মহাবাজ ! মুনির তনয়া এহ
স্পর্শ ভূঁমি করিছা যেতিয়া
মহবি কথই তাত দিছে সমর্থন

ভাষি চাবা হবনে উচিত

এনে ভাবে মহর্ষিৰু অপমান কৰা ।

দম্ভ্যৰ বেশেৰে তুমি আশ্রমত গই

মহামণি যি বওন কৰিছা লুঠন

সেই কথা গম পায়ো মহৰ্ষি কথই

চোৰৰ হাততে দিছে চুৰ কৰা ধন । ইমানতো হবানে নিষ্ঠুৰ ?

শাব । মনে মনে থাকি শাস্তিৰ ।

কবলগা আছিল যি কথা—

কোৱা হল সকলোখিনিকে ।

শকুন্তলা । নিজ কাণে সকলো শুনিলা

মহাৰাজে অবিশ্বাস কৰিছে তোমাক !

পাৰা যদি তুমিয়েই—

যোগ্য বিশ্বাসৰ—ভালদৰে দিয়া সমিধান ।

শকু (দ্ব্যত) সেই অন্তৰাগ য়েবে—

পৰিণত হল আজি এনে বিৰাগত

সোঁৱৰাই দিলে জানো গাম কিবা লাভ ?

এনে ভাবে কলঙ্কৰ বোজা

কিনো দৰে লই মূৰ পাতি

নীৰবে কৰিম সহ এনে অপমান ।

(পৰাজ) আত্মপূৰ্ণ । (অলপ বমকি)—নতয়

এই সম্বোধন আৰু নোশোভে যুগত

বিবাহতে সন্দেহ ঘোঁহুয়া—কিয় আৰু এই সম্বোধন ?

তে পোৱব ! আশ্রমবাসিনী এক সৰলা বালিকা

অকপট অন্তৰেৰে পৱিত্ৰ ভাবেৰে

কৰিছিল চৰণত প্ৰেম নিবেদন

দয়া কবি কবিছিন্না গ্রহণ তেতিয়া ।

আজি কিয় মন্দাধাণী এনে ব্যৱহাৰ ?

কোৱা দেৱ । কিনো মোৰ সেই অপবাদ

কি পাপৰ এনে দণ্ড কবিছা বিধান ?

এয়েনে বজাব ধৰ্ম ?

এয়ে মোক চল আজি কৰ্তব্য তোমাৰ ?

বজা (কাণত আধুনি দি) ক্ষান্ত কোৱা নাৰি ।

কুলধ্বংসী নদীয়ে যিদবে

সুৰিমণ্ড স্বচ্ছ জল কবি কলুষিত ।

তীবৰ তৰুৰ মূল উভালি পেলায় ;

সেইদৰে কলঙ্কিনী তুমি

নিজ কুল কলঙ্কিত কবি

নাশ কবি সন্মোচন মোৰ

বিচাৰিছা মোক আজি বুৰাব পাপত ।

শকু । বেচ কথা ! সেয়ে যদি হয়

পৰ নাৰী বুলি মোক কৰা তুমি ভয়

ভনা হেৰা সন্মোচন ! শুচাম সংশয় ।

অভিজ্ঞান—তোমাৰেই দান

প্ৰণৱ—আনবৰ

উপহাৰ প্ৰথম তোমাৰ

দেখুৱাম—দিম মই প্ৰত্যক্ষ প্ৰমাণ ,

তেতিয়াতো কৰিবা বিশ্বাস ?

বজা । দেখিলে প্ৰমাণ—অহাট কৰিম বিশ্বাস ।

শকু (আধুনি টান মা " নেনোং বজাহাণী)

পেহীদেউ ! পেহীদেউ ! কিনো দুৰুপাশ ?

নাই মোর হাতত আঙঠি।

কোনে নিলে ? কত হেঁকালো ?

গৌত । চিন্তা নকবিবি আই।

শচীতীর্থ কুণ্ডর ঝুলত

কবিলি যেতিয়া তই অঞ্জলি প্রদান

বোধকরো তেতিয়াই পবিল আঙঠি ।

বজা (ক্ষণস্থির হাঁহিলে) বুট বুদ্ধি খেলিছে মনত ।

লোকে কথ এই নিশ্চিন্তেই

প্রত্যুৎপন্ন মতি তিবোতা জাতিব ।

শকু । ইহেন কথাও মট গুনিলো যেতিয়া

বুজিলে। নিশ্চিত আজি—দৈব বলবান ।

মহাৰাজ !

আক আছে কত কথা—কত সূর্য স্মৃতি ।

সেইবোবে অভিজ্ঞান মোর ।

বজা । কোরা তেন্তে অবশ্যে গুনিল ।

শকু । এদিন যেতিয়া

বহিছিলো ছয়ো জন বেতব কুঞ্জত

আছিল চাত্ত মোর

পছম পাতত সেই একাক্ষরিক জল—

বজা । তাব পিছে ?

শকু । দীর্ঘপাঙ্গ নামে সেই

“তোলনোয়া হরিণ শিশুটি

কব পরা জানো আছিল লববি ।

দেখি অচিনাক জন

কাবলই নগল তোমার,

মই ভাক সেট জল বাচিলেই যেতিয়া
পিলে ইচ্ছানতে ।

তেতিয়া হে বাজন !

দুয়োটাই একে বস্ত্ৰ বুলি

উপহাস কৰিলা আমাক

নপৰেনে সেই কথা মনত তোমাৰ ?

বজা । ততোধিক চমৎকাৰ কাহিনী তোমাৰ ।

গুনি এনে মউসনা কথা

সহজতে কামীজন হব মতলীয়া ;

কিন্তু নাৰী !

সেই কথা নিশ্চয় উযাত ।

গৌত । মহাবাক !

ছত্তনাৰী টান কথা তেনে ।

আশ্রমপালিতা এই কল্পা শকুন্তলা

কপটতা অসত্যতা শঠতা একোৰে

কল্পনাভো ঘাৰ সঁতে নাট পৰিচয় ;

শকৰিবা অবিচাৰ ভূমি

এনে হেন স্বৰূপ প্রাপ্তি ।

বজা । গুনা বৃদ্ধা তপস্বিনী !

মাহুহঁৰ কথাকে নকও

ইতৰ প্রাণীৰো আছে কপটতা জ্ঞান ।

কুলিয়ে পোৱালি হোলে লোকৰ বাহত

এই কথা কোনেনো নাজানৈ ?

সামান্ৰ পথীৰে যদি এনে প্রদৰ্শনা

কি বিশ্বাস আছে মাহুহঁৰ ?

শকু (খণ্ডেবে) এয়েই যথেষ্ট হে অনাৰ্য্য !

চুণুনাৰা অধিক বক্তৃতা ।

বজা । ভক্তে !—

শকু । শুনা হে অনাৰ্য্য !

ভূগেবে আবৰি থকা কুস্তাৰ নিচিনা

লই ধৰ্ম্ম আভৰণ

শোভা কৰি চলোৱাৰে সত্যৰ আসন

নিজৰ নিচিনা বুলি ভাবিছা সত্যকে ?

তোমাৰ নিচিনা কোনে ধৰ্ম্মৰ নামত

এনে ভাবে অধৰ্ম্মৰ মাগিব শৰণ ?

বজা (স্বগত) ভ্ৰমশূন্য হয় ক্ৰোধ তাপসীবালাৰ ,

সঙ্কোচবিহীন এই মূৰ্ত্তি ভয়ঙ্কৰ

অগ্নি দৃষ্টি—বক্তিম নয়ন

পুৰুষৰ দৰে কৰে বাণী উচ্চাৰণ ।

শীতক্লিষ্ট সম সউ ঝপে ধৰধৰ

সমগ্র শবীৰ কঁপে, কঁপে বিছাধৰ ।

অকাৰণে এনে ক্ৰোধ নজন্মে কদাপি ।

ক'তা ? পূৰ্ব্ব স্মৃতি নহয় স্মৰণ

কিবা দৰে এই নাৰী মোৰ পৰিণীতা !

কিছা এই কঠোৰা কামিনী

কামানলে হই ওজ্জ্বলিতা

তানে মোক গজনাৰ তীক্ষ্ণ অগ্নিবাণ ?

সিও একো নোহে অসম্ভৱ ।

(প্রকাণ্ডে) শুনা ভক্তে !

কৰি ক্ৰোধ পৰিহাৰ—

হস্তিনাব নবপতি দুয্যস্ত চরিত

অগতব স্তব্ধ বিদিত ।

কলুষবিহীন মই নহও অকলে

দুয্যস্তর শাসিত বাজ্যাত

সকলো প্রজাই মোর

নিষ্কলঙ্ক নিম্পাপ সত্ততে ।

শকু । কান্ত হোৱা হে বাজ্ঞন !

নালাগে শুনাব মোক যশস্তা তোমাৰ ।

মুখত অমৃত—অস্তবত তীৱ হলাহল ।

নিষ্কলঙ্ক পুৰবংশ বুলি

নিসঙ্কোচে কবিলোঁ বিশ্বাস

সেই পাপতেই—ধিক আজি মই

শত ধিক আজি মোৰ জীবন যৌৱন ।

যি পাপৰ হাতে হাতে পালোঁ প্রতিদান

বিনা দোষে—অকাৰণে তীৱ অপমান ।

লজ্জাশূন্য বাৰাকনা সম

সঠিলোঁ গজ্ঞনা মই সতাব মাজত ।

বিনাদোষে—অৱশেষে

এনে হেন লাঞ্ছনাও আছিল ভাগ্যত ।

(মুখত কাণোৰ লৈ হক চক কবি কহিলে ।)

শাক । অত্যাগিনী !

যৌৱনৰ চপলতা হেতু

গোপনে প্রণয় কৰি নকৰি অপেক্ষা

ভাল বেয়া নকৰি পৰীক্ষা

সৰ্পিলি গোপনে হিয়া অজ্ঞাত জনক

তাবে এনে বিষময় ফল !

প্রজ্জলিত বহু সম সেই পূর্ব প্রীতি
দগ্ধ কবি দিয়া তোব
হিম্ন কবে মমতা বন্ধন
মিথ্যক কবিছে শত্রু
প্রণয়ক বিবেষত কবে পরিণত ।

বজা । তাপসকল !

সঁচা বুলি মানি লই
প্রতি কথাকেই এই জুড় বালিকার
কপে' মানেন যত কথা মই
নিসঙ্কোচে মিছা বুলি মানিছা প্রত্যয়
হয়নে শোভন বাক এনে আচরণ ?

শাক' । সভামদবর্গ !

তোমালোকে সকলো শুনিয়া ।
কোরাটো এতিয়া বাক ভাবি চিন্তি চাই
কার কথা যোগ্য বিশ্বাস ?
সংসারব অনভিজ্ঞা সবলা বালিকা
আশ্রমত আকস্ম পালিতা
অসত্য শঠতা আদি মিথ্যা প্রবন্ধনা
যার সতে কেতিয়াও নাই জনান্তনা
কিবা
কপটতা, প্রবন্ধনা শাঠ্য মিথ্যাচাৰ
কলা-বিজ্ঞা সম যার সামগ্রী শিক্ষার ;
সেই জন নৃপতির কথা
অকপটে কবিবা বিশ্বাস ?
কোরা, কোরা সভামদ !

কোন জন হব পাৰে বিশ্বাসভাজন ?

বজা ছায়াস্ত নে এই শকুন্তলা ?

বজা । কান্ত হোৱা' স্বসি ।

মানি ললে ছায়াস্তই

নিজকেই মিছলীয়া বুলি ।

কিঙ্ক কোৱা হে তাপস ।

প্ৰত্যৰণা কৰি মই এচ বাঁল কাক

হব পাৰে মোৰ বাক কি উদ্দেশ্য সাধন

হব কিনো লাভ ?

শাক । হব নিপাতলাভ ।

বজা । 'হব নিপাতলাভ' ।

এই কথা অতি অশ্ৰদ্ধাৰ ।

শাক । হে বাজন !

তৰ্ক-বিতৰ্কৰ আৰু নাই প্ৰয়োজন ।

শুকৰ আদেশ আমি কৰিলোঁ পালন

এতিয়া উলটি বাম হপোবনলই ।

শুনো মহাবাজ !

এই জনী তিৰোতা তোমাৰ

স্বামীয়েহে একমাত্ৰ গৰাকী পত্নীৰ

কৰিবানে নকৰা গ্ৰহণ

সেই কথা তবু ইচ্ছাশীল ।

নাই আক বস্তব্য আমাৰ ।

আহা গৌতমী ! (প্ৰহানোৱত ।)

শকু । ইকি ! প্ৰৱৰ্ত্তকে কৰিছে বৰুনা

সেই বুলি হেৰা ভ্ৰাতৃগণ ।

তোমালোকো সেইদৰে হই নিদাকণ

ধাবা নে ভহাই মোক অভল জলত ? (মগতে ধাব খোজে ।)

গোত । আই ! আই মোৰ ! (শকুন্তলাক বুকত লাগি লয় ।)

বৎস শাক্তৰব ! শাবৰত !

নিষ্ঠুর স্বামীয়ে আজি

পৰিত্যাগ কৰিছে বাছাক

সেইবাবে মাৰ্ধে।

পাছে পাছে কান্দি কান্দি আহিছে আমাৰ ।

নাহি বাক ধাবনো কলই ?

শকু (লাজ আৰু ভয়ত কঁপনি ।)

শাক্ত । শুনা শুনী শকুন্তলা ।

নৃপতিয়ে শুনায়ে যি কথা

প্রকৃততে যদি সঁচা হয়

তেন্তে তুমি নিশ্চয় জানিবা

ইহকাল পৰকাল হেৰুৱালা তুমি

কুলটোৰ নোহে স্থান পুণ্য তপোবন ।

আক যদি মিছা সেই কথা

এতিয়াও স্থপৰিত্রা পতিব্রতা তুমি

তেন্তে শুনী !

দাসী বৃত্তি স্বামীৰ গৃহত

নহয় লাজৰ কথা সিও গোৱাব ।

আহোঁ আমি, ইয়াকেই বাখিবা মনত ।

বজা । ববা হে তপস্বী !

ছলনাৰে এই ললনাক

কিবা হেতু আৰ যোৱা পৰৰ বৰত ?

পূর্য্যন্ত বিদবে হয় পদ্মব বিকাশ
কবে মাথোঁ কুমুদিনী চন্দ্রই প্রকাশ
সেইদবে বি পুষ্প হয়-জিতক্রিয়
পবিত্রীক নকবে দর্শন ।

জানি খোদা ইয়াকো লগতে
চন্দ্রিনার নৃপতির অন্তেষপুবত
নাই স্থান পবনারীলই ।

শাক । মহাবাজ !

বহু কার্যো ব্যাপ্ত হই
বাব পাবা পূর্য্যন্ত স্থতি সমুলি পাঠবি ।
ধর্ম্মলট কবা যদি ইমানেই ভয়
দুর্কল স্থতিকে সেই সারটি বুকুত
কোন ধর্ম্মমতে হে ধার্ম্মিক ।
টাঁচি হাঁচি ধর্ম্মপত্নী দিছা বিসজ্জন ।

বজা । পুরোচিত !

তুমিযে বিচার কবা
প্রকৃততে স্থতি মোর হল নে বিলোপ
কিছা এই বমনীয়ে কয় মিছা কথা ?
বাধি এনে সংশয় মনত
হব পাবে কি কর্তব্য মোর ?
ধর্ম্মপত্নী পরিভ্যাগ
কিছা
পবিত্রীর সংসর্গত আত্মার বিনাশ ?

পুরো (অন্তরক চিহ্ন কবি)

স্বর্গদেও !

মোর দিহা মানি তুমি কবিবানে কাজ ?

বজা । কোরা দেহ ।

নকরা সংকোচ ।

পূবো । যি পর্য্যন্ত নহয় প্রসব

মোর সেই দবিত্ত গৃহতে

ধাকক স্রব্ধেবে এই ঋষির তনয়া ।

বজা । তা'র পরা লাভ ?

পূবো । জ্যোতিষীয়ে গণি পঢ়ি কলে বহু পুর্বে

নৃপতি'র প্রথম পুত্রই

বাকচক্রবর্তী স্থলক্ষণ লই

জন্মিব ধবাত ।

মিলে যদি সেই কথা ঋষি দৌহিত্রত

ঠাই পাব এট নারী রাজকাৰেঙত

আক যদি নহয় ভেদুরা

যাব তেওঁ আশ্রম'র পিতৃগৃহলই ।

বজা । উত্তম প্রস্তাব ।

সোয় হক পূৰোচিতদের ।

পূবো । ঈহা, মোর লগে লগে ।

শকু । অসম্ভব ।

অসম্ভব তেনে কথা দেব

লই এই কলঙ্কিত মুখ

নোরাবো ধাকিব মই ক্ষন্তেক জীবাট ।

ভগবতী বহুকথা ।

আই মাতৃ মোর ।

ঠাহ দিয়া — ঠাই দিবা তোমা'র গর্তত ।

[কামি কামি তেজস্বিনী মূৰ্ত্তিবে প্রস্থান । সকলারে পাণে পাছে গল । কেবল বজা
আৰু এইবী বেজৱতী থাকিল ।]

বজা (অভিযোজন কৰি কৰ্ত্তব্য বিমুঢ় হৈ মাৰ-বপাণে হাত লি বহি ভাববলৈ ধৰিলে ।)

[নেপথ্য—ভীষণ শব্দ—লগে লগে একবা স্বৰ্গীয় ভূটৰ বহুচুৱা বঙ্গি বঙ্গমকত দেখা ।
বায়—অক একেলগে বহুত মাথুৱে ফিৰি গ'ল—‘আশ্চৰ্য্য আশ্চৰ্য্য ।’]

বজা । ই আকৌ কি ? (বেগেৰে পুৰোহিতৰ প্ৰৱেশ ।)

পুৰো । স্বৰ্গদেৱ ! স্বৰ্গদেৱ ॥

বিচিঞা ঘটনা—অতি অলৌকিক ।

বজা । কেনে দেৱ ! কোৱা লী'ল মোক ।

পুৰো । শুচি গল কথ শিষ্যদ্বয় ।

সেই বালিকাট

নিজৰেই অদৃষ্ট দিয়াই

উৰ্দ্ধবাহু হই কৰিলে বোদন ।

বজা । তাৰ পিছে ?

পুৰো । চাওঁতে চাওঁতে এক জ্যোতিষ্কময়ী নাৰী—

নামি আহি আকাশৰ পৰা

লই সেই বালিকাক কোলাত সন্মাই

অঙ্গবা-ভীৰ্ষৰ ফালে পাখি মেলি পুত্ৰ

কন্তুকতে হল অস্থান ।

বজা । যি জনাক পৰিত্যাগ কৰিছে এবাৰ

লাভ নাই আৰু এৰে ভাবি তাৰ কথা !

যোৱা পুৰোহিত !

কৰাগট বিজ্ঞান তুমিও

বেজৱতী ! লই বলা শয়ালই মোক ।

পুৰো । স্বৰ্গদেৱৰ ভয় হোক ! [প্ৰস্থান ।]

বেত্র । এইকালে স্বর্গদেহ ! শয়ন-মন্দির । [প্রস্থান ।]

বজ্র । পবিত্রাঙ্গা মুনি-ভনয়াক
কেতিবা যে কবালোঁ বিবাহ
কোনোমতে নহয় স্বরণ ।
কিন্তু মোক মনে যেন কয় যেন ঘনে
তেবেঁ মোর পত্নী বিবাহিতা ।

[প্রস্থান]

—ঐকভান—

ষষ্ঠ অঙ্ক

প্রথম দর্শন

বাজহালি

[দুজন প্রহরীয়ে এজন জালোরা'ক সবিস্টাই সবিস্টাই বাজি আনিছে ।]

গীত

জালোরা । ধবিলো মাছ, পেলালো জাল

মিছাতে এই আত্মকাল

১ম প্র ।

ভোর স্বভার নহয় ভাল ।

২য় প্র ।

হেব কটা ! শুই চোব

জালোরা ।

দোতা ঐ ! দোষ নাই মোষ

দুই প্র ।

ভোষ জামিয়ে যমকাল ।

১ম প্ৰ। জল জল জল তীৰাৰ আঙঠি

জালো। জল জল জল চকু—

২য় প্ৰ (খঙেৰে) কত পালি হেৰ দগাবাজ ?

জালো। দোতা এ ! কঁপি যায় বুকু ।

তুই প্ৰহ। আমি যমকাল—যমকাল ।

১ম প্ৰহ। ভালো ভালো ক এতিয়া—এই বজাৰ নাম লিখা তীৰাপত্ৰো
আঙঠিটো তই কত পালি ?

২য় প্ৰহ। নহলে জানিছই নহয়—গেমেল কেচা কিল। কিলত জান চুটিব
বাগেৰে।

জালো। দোতাসকল ! দাস্তে তিৰিল ধৰি কাবউ কৰিছো আক
নোমাৰিবা। মই একো কুৰু কৰা নাই।

১ম প্ৰহ। নকৰিবিতো। তোৰ নিদ্ৰিা এজন সৎ বায়ন কত আছে ?
সেইদেখি গুৰ্গদেউ-ঈশ্বৰে ঈশাক আঙঠিটো দান কৰিছে। নহয়নে
হেৰিয়া কি কয় ?

২য় প্ৰ। নহয়নো কি বাগেকে ?

জালো। তোমালোকে মোক বিশ্বাস কৰা। মই এজন মাছবেচা জালোৱা।

১ম প্ৰ। বোলো চোৰ-ডাঙৰীয়া ! আমি আপোনাৰ জাতি কুল বাহনায়
পিতাৰ নাম সোধা নাই। সেইবোৰ সন্ততিকলৈ নেজানিলেও
চলিব।

২য় প্ৰ। নহয়নো কি বাগেকে। [নগৰপালৰ প্ৰৱেশ।]

নগৰ। প্ৰহৰী ! ঈশাক সকলো কথা কবলৈ দে।

১ম প্ৰ। কবলৈ কোনে হাক দিছে। ক, সকলো কথা ক।

২য় প্ৰ। নকৰ কিয় বাগেকে ?

জালো। মই ভাল আক বৰনীৰে মাছ ধৰি লৰা-তিবোতা পোহোঁ।

নগৰ (হাঁহি) বৰ ভাল কাজ ! তোৰ ব্যৱসায়টো বৰ শুদ্ধ অ'।

জালো। নেহাঁহবা দোতা ! যাৰ যি ব্যৱসায় তাক লোকে নিন্দা কৰিলেও
ত্যাগ কৰিব নেপায়। আৰু চোৱা, আমাৰ পুৰোহিত-বাপুসকল
বৰ ভাল মানুহ। কিন্তু তেওঁলোকেও পূজাত ঘেচ্ ঘেচ্ কৰি
চাংগী কটায়। তাতকৈ জানো নিষ্ঠুৰ কোনোবা আছে।

নগৰ। থ, থ। তই আমাক শিকাৰ নেলাগে।

জালো। অলপতে মই এটা বৰ ডাঙৰ বোঁ মাছ ধৰিলোঁ। ঘৰৰ মানুহ-
জনীয়ে যেতিয়া মাছটো কাটে পেটত এই আঙঠিটো ওলাল।
তাকোহ মই বেচিনলৈ অনা পাই প্ৰহৰী ককাইহঁতে ধৰি
আনিছে। এতিয়া সকলো কথা টাইন্ কৰি চাই কাটিওঁও
কাটিব পাৰা, ৰাখিলেও ৰাখিব পাৰা।

২য় প্ৰ। নহয়নো আকৌ কি বাপেকে ?

নগৰ (আঙঠিটো শুঙি চাহ) জালোৱা ককাই ! ইয়াক যে তই মাছৰ পেটত
পাইছিলি সেই কথাত সন্দেহ নাই। কেচেমা-কেচেম্ গোন্ধেই
তোৰ কথাৰ এক লম্বৰ সাধী। এতিয়া ৰাজচৰালৈ যাওঁ।
তাতে ইয়াৰ বিচাৰ হব।

১ম প্ৰ। বল চোৰ ! বল।

২য় প্ৰ। নহয়নো আকৌ কি বাপেকে !

নগৰ ! প্ৰহৰী ! তইহঁত যাৰ নেলাগে। মই ৰাজহাউলিৰ পৰা উলটি
নাগে মানে তইহঁতে ইয়াৰ লগত ইয়াতেই থাক।

১ম প্ৰ। যাওক

২য় প্ৰ। ভাল বাপেকে।

[নগৰপালৰ প্ৰস্থান।]

১ম প্ৰ। আহৰি সমযত ৰজাৰ তালৈ যাব লাগিব।

জালো। বিচাৰ কৰি দণ্ড দিয়ক।

২য় প্ৰ। এওঁ চোৰটোক মাৰিবলৈ মোৰ হাতখন শুৰুৱাই আছে বাপেকে।
জালো। অকাৰণত নেমাৰিবা ককাঠ।

১ম প্ৰ। সোৱা আমাৰ স্বৰ্গদেউ ঈশ্বৰ এওঁ ফাগলেকে আহিছে।
নগৰপালে ল'গ পালেহ। মোহা। চোৰ! এতিয়াৰে মোৰ দেহতাক
শুৰুৱি ল। সোণকালে শিঙাল শগুনৰ পেটলৈ যাব পাৰিব।

২য় প্ৰ। তত ল, তত ল। মাৰিবা বাপেকে।

জালো (কান্দি)। সঁচাকৈয়ে মাৰিলোঁ নেকি? [নগৰপালৰ পুনৰ প্ৰৱেশ।]

নগৰ। প্ৰহৰী! জালোৱাক এৰি দ। স্বৰ্গদেৱে তাৰ কথা মানি লৈছে।

১ম প্ৰ। তেন্তে মিছাতেহে যমৰ মোমায়েকৰ ঘৰ চাই আহিলগৈ।

জালো। দোতা। মহাত্মাৰ দুৰ্গাৰ্ণ চৰণৰ নিকিনা গোলাম হলোঁ।

(নগৰপালক সেৱা কৰে।)

নগৰ। উঠ, উঠ। স্বৰ্গদেৱে মোক আঙঠিৰ উপযোগী মূল্য দিছে।

এতিয়া।

২য় প্ৰ। নলৱ কিয় বাপেকে।

জালো (ঘনৰ মেনা ল) বোলোঁ ঐ দালচেনাৰ মাক। কলৈ গলি? আজি
মোৰ কপালখন চাই যাতি। (নগৰপালক প্ৰণাম কৰি) এই অধমৰ
পৰিত্ৰি বৰ দয়া।

১ম প্ৰ। দয়াৰ পৰিমাণ দেখিয়েই বুজা গৈছে আঙঠিটো এলাপেচা নহয়।
বৰ মূল্যবান—স্বৰ্গদেউ ঈশ্বৰৰ তথৰ বস্তু।

নগৰ। আঙঠিৰ মূল্যৰ কাৰণে স্বৰ্গদেৱে আদৰ কৰা যেন অনুমান নহল।

আঙঠিটো দেখি যেন কোনো প্ৰিয়জনৰ কথা তেওঁৰ মনত পৰিল।

আঙঠিটো লৈ স্বৰ্গদেউ গছীৰ হল। লগে লগে দেখা পালোঁ—

তেওঁৰ চকু ছটাও চলচলীয়া হৈ উঠিল।

১ম প্ৰ। তেন্তে আঙঠি পাঠ স্বৰ্গদেউ ঈশ্বৰৰ ভালো হল, বেয়াও হল?

২য় প্ৰ। এই জালোৱাই তাৰ মূল বাপেকে।

জালো। দৌতাইত ! খং নেখাবা। সেই আঙঠিৰ এই আধা মূল্য
তোমালোকেও নিয়া।

২য় প্ৰ। দে। তাৰে ফটিকা খাম বাপেকে !

নগৰ। জালোৱা। তুমি মহৎ। আজিৰপৰা তুমি আমাব বান্ধে। বলা,
সুৰাব মহাজনৰ ঘৰলৈ যাও। আগত কাদম্বীৰব কলহ বাধি
মিতা পাৰ্তোগৈ। আই। (সকলেৰ প্ৰস্থান।)

দ্বিতীয় দৰ্শন

ৰাজউত্থান

[আকাশীবানত অপ্ৰেৰণা সানুযতী তললৈ নামি আহিল।]

মাহু। অপ্ৰেৰণা মেনকাৰ আদেশত মই
নামি আহি পদাৰ্পণ কৰিলোঁ ধৰাত।
সাধু আৰু দেৱতাসকলে
জান কৰা মিলিছে সময়
ৰাজষিও আহিব এতিয়া।
ঋষিকন্তা শকুন্তলাই
কেনে ভাবে অম্ববাণী তেওঁ
সমাধি-বিজ্ঞাবে মহ জানিলোহেতেন।
কিছু তাত নামানি প্ৰত্যহ
পঠিয়ালে শকুন্তলা অম্ববোধ কৰি
প্ৰণয়ৰ ভাব অম্ববাণ
কৰিব লাগিব মই প্ৰত্যক্ষ দৰ্শন।
আহিছোঁ যেতিয়া

তিব্বতবিলী বিজ্ঞাৰ বলত
চাম মই সকলোকে লুকাই লুকাই।
কোনেও নেদেখে মোক
মই হলে দেখিম সবাকৈ।

(শাব হৈ বব। পৰভৃতিকাব প্ৰবেশ।)

পৰ। ইকি ! মধুমাছ আছিল ধৰাত
সেইকাৰণেই যেন
মন মোৰ উলাহত হল উচাতন।
সৌ যে—বসন্তৰ জীৱন-সৰ্বস্ব
ধোপাধোপে আমৰ মুকুল
গছে গছে পৰিছে উপচি।
হে আত্মমুকুল !
নমস্তে, নমস্তে,
সজ্জাৰণ অনাও তোমাক।
তোমাক বুকুত লট
বসন্তৰ মধুৰ উচব
হয় যেন এই বাৰ অতি শুভময়।

(মধুকবিকাব প্ৰবেশ।)

মধু। কিহে সখী পৰভৃতিকা।
অকলে অকলে এই কিহৰ আলাপ ?
মিলনৰ নে বিবহৰ ?

পৰ। চোৱাচোন সখী মধুকবিকা !
আমৰ মুকুল সট দেখি গছে গছে
পাগলিনী হল আজি পৰভৃতিকা

মধু। কিনো কোৱা সখী। “
মধুময় মধুখৰু আহিছে সঁচাই ?

- পব । দেখা নাই জানো সখী !
 দশোদিশে মনলোভা বসন্তের শোভা ?
 মধুকবিকা ! নাই আক ববর সময়
 তোমাঝেই দিন আজি চোরা মধুময় ।
 গোরা গান—তোলা তান
 আনন্দত কব! আজি মতলীয়া প্রাণ ।
- মধু । আই! তেনে ছয়ো সখী, গাও লগে ভাগে ।

—গীত—

- মধু । কুঞ্জে কুঞ্জে লতাপুঞ্জে
 কোকিলে ধবিলে তান—
- পব । মুঞ্জবি উঠিল আশ্র-মুকুল
 ছয়ো । অ' সখী ! আহিল প্রেমব বান
- মধু । মধুব বসন্তে আহি
 গছে গছে পাতে মেলা
- ছয়ো । গোরা আজি তাবে গান—
- পব । হিয়া দিয়া, হিয়া নিয়া
 পাতা আজি তাবে খেলা
- ছয়ো । অ' সখী । আহিল প্রেমব বান ।
- মধু । মুখতে মুখনি খোদা
 ফুলবে বুকুতে শোদা
- ছয়ো । মেলি দিয়া কুঞ্জ প্রাণ,
- পব । গুঞ্জবে ভ্রমবে চোরা
 মদন মঞ্জবী হোদা
- ছয়ো । অ' সখী ! আহিল প্রেমব বান ।

পুত্ৰই উভয় কুল কবক উদ্ধাৰ ।

মাতা । অতিশয় স্বৰ্গৰ বিবৰ—

সাক্ষী সভা শকুন্তলা স্মৃতিমতী শ্ৰদ্ধা,

মহাবত্ৰ পুত্ৰ সৰ্বদমন,

শুভ হোক তিনিওৰে এই সন্নিধান ।

বজা । প্ৰথমতে ইষ্টসিদ্ধি পিছত দৰ্শন,

কিঙ্ক আজি হে মহাৰ্ষি ।

এনেকুৱা অনুগ্ৰহ আশ্চৰ্য্য তোমাৰ—

আগে ফুল, পিছে ফল

আগে মেঘ, পিছে বৰিষা—

জগতৰ এনে কাৰ্য্যক্ৰম—কৰি ব্যতিক্ৰম

তুমি মোক ৰূপা দান কৰাৰ পৰ্ব্বতে

পত্নী পুত্ৰ লাভিলোঁ সম্পদ ।

মাতা । এনে ভাবে সৃষ্টিপাতি মহাবিদকাল

জীৱৰ কল্যাণ সাধে ক'ৰ অনুগ্ৰহ ।

বজা । হে মহাৰ্ষি । শকুন্তলা দাসীক তোমাৰ

গাফিলত প্ৰথাৰ মত কৰিলোঁ বিবাহ

তাৰ পিছে ত্ৰাস হই মোতৰ জালত

বিসজ্জিলো এট হেন সোণৰ প্ৰতিমা

সেইবাবে মাথোঁ দেৱ । সপাত্ৰ তোমাৰ

মহাৰ্ষি কণক দিছো মনত বেজাৰ

অভিজ্ঞান দৰ্শনত মোহমুক্ত হই

অপৰাধ কৰিছো স্বীকাৰ ।

শুচি গলে গজৰাজ

পদদাপে কঁপাই মেদিনী

মনত কেবল আছে সংশয়ৰ ভাব
কিছ পিছে দেখা পালে পৰি থকা খোজ
তেতিয়াহে হয় মাথোঁ। হাতীৰ ধাবণা ;
সেইদৰে আজি মোৰ মোহৰ অঙ্গ
পূৰ্বৰ সকলো কথা পৰিছে মনত ।

মাবী । বৎস ! নকৰিবা অন্ততাপ আৰু
 দ্যান যোগে সকলো জানিছো ।
 দুঃসাহাৰ অভিশাপে মাথোঁ।
 যতমানে ঘটালে অনিষ্ট
 —অভিজ্ঞান-দৰ্শনত হল। শাপমুক্ত ।

বজা । তেন্তে মোৰ বক্ষা হল ।
 নোহে মাথোঁ। শাপমুক্তি
 অপবাদ মুক্তি হলোঁ। মই ।

শকু । ময়ো এবে নিশ্চিত বুজিলোঁ—
 অধাপুলে মোক
 কৰা নাই অকাৰণে ত্যাগ ।
 ই যে অতি কথা আনন্দৰ ।
 মুনিষে কেতিয়া মোক দিলে অভিশাপ
 চপ্তানিলো মই—নপৰে মনত ।
 অবশ্যে তেতিয়া
 অগাপুল বিবৰত আ'ছিলোঁ। তন্নয় ।
 এতিয়া বুজিছোঁ।
 অনন্তুয়া প্ৰিয়তমা সখী
 বাৰে বাৰে অন্তৰোধ কৰিছিল কিয়
 দেগুৱাব আঙঠিটি বহাব আগত ।

মারী। বাচা শকুন্তলা।

সকলোকে বুজিব পারিলা,
নাৰাপা আমিহ হ্রিঃ আঃ ন আক।
অভিশাপে হেতু হই আমিঃ হুঃ হুঃ
কবাল তোম ক যঃ হুঃ বারহাং,
ঐতিয়াতো মোঃ গল—তুমিয়ে বিজিত।
ভাবি চাৰা—দর্পণ মলিন হ'ল

ছায়া তাত নোরাবে পবিত
কিন্তু তাক ঘঁহিপহি কবিলে নিম্মল
প্রতিবিম্ব হয় তাত অহস্তে প্রকাশ।

বজা। মর্মান্বয় কহছে বর্ণাশ্রম।

মারী। বৎস!

যথাবিধি জাতকম্ সম্পাদন কার
পুত্রক তোমার আমি করিচ্ছি পালন

বজা। ভ্রমরন।

এই পুণ্ডিত মোর প্রতিষ্ঠা বংশব।

মারী। নকরিবা বালকক সাধাৎল জ্ঞান

ভবিষ্যতে হব সি বে বাঃ চক্রবর্তী।

নিজ বাহুবল্যে—এই বীর শিশু

আশ্রমব যত জন্তু করিছে দমন

সহ কারণেই তার সমদমন নাম।

জন্মিছে বালক শুভ জ্ঞান হে তুমি।

ভ্রামশ্যশ শকু হই পুণ্য তপোবনে

সেহবাবে গতি হবে বিনা প্রতিপত্ত

সাগরকা করি অতিক্রম

সপ্তদ্বীপা বহুধৰা জিনিব হেলাবে

পালিব সমস্ত প্রজা

ভাবত নামেবে চট বাজবাজেধৰ ।

বজা । ভগৱন ! তুমি যাব কবিচা সংস্কাৰ

নাই তাৰ অসাধা একাক ।

অদি । শকুন্তলা তনয়াৰ প্রিয় সমাগম

জনোৱা উচিত এবে মহৰ্ষি কথক ।

কন্তাৰ মেহত বুৰি

আমাৰ সেৱাতে আছে নিয়ক মেনকা

এতিয়াই জানিব সকলো ।

শকু । ভগৱন্তী ।

মনৰ কথা কে মোৰ প্রকাশিচা তুমি ।

মাৰী । তপোবল প্রভাবত মহৰ্ষি কথক

বুদ্ধ পাপ সকলো কথাবে

জনাৰ নতুন কণ নাই প্রযাজন ।

বজা । তেজ মই বুজিছোঁ নিশ্চিত

নোৱাৰ বিতুষ্ট চব মোৰ প্রতি তেওঁ ।

মাৰী । তথাপিহো দিব লাগ এহ সুসংবাদ ।

কে'ন আছা ?

[লক্ষ্মী গালহৰ প্রবেশ ।]

গজদ । ভগৱন ! কি আদেশ কৰিম পাপন ?

মাৰী । কোবাণি হ'ব কথক —

পুত্ৰবতী শকুন্তলা এব

ভাগ্যবতী — কামাৰ শাপমুক্তা চত ।

পূৰ্বস্মৃতি মনত পৰা ।

নৰপতি দুৰ্য্যাস্ত ক'ব ও গচ

সমাবেশ কৰি আজি ৰূপৰ হিল্লোল
 তুলি দিয়া সুললিত গীতৰ কল্লোল ।
 পটল পুষ্পৰ বেণু কৰি আচৰণ
 মন্তলীয়া যি বনপৰন
 তাকেই সেৱন কৰি—
 অৱগাতি সবসৌৰ হুব সলিলত
 দিবা নিদ্ৰা বননিৰ শীতল ছায়াত
 কি আনন্দ—কি যে তৃপ্তিময় ।
 গোৱা শুদ্ধে '
 নিদাঘৰ বিজয় সঙ্গীত ।

নটী ।

সেয়ে হক দেৱ,
 তোমাৰ কথাতে মই পাঁখিম ছন্দত ।

—গীত—

আৱত নিদাঘ ধাৱত ধৰণী
 কোমল কেশৰ
 শিৰীষ মনোহৰ
 অলিকুল-চুম্বিত ৰঞ্জিত বদনৌ ।
 জয়মল উজ্জল
 লুলুপ কৰ্ণে কুন্তল
 সুশোভিত সুন্দৰ সাজত ৰমণী

ইন্দ্ৰ ।

সুন্দৰ । চমৎকাৰ সঙ্গীত তোমাৰ ।
 মুগ্ধ যত সঙ্গাযদ এঃ সঙ্গীতত
 চিত্ৰাৰ্পিত সৰসহান নাট্যমান্দৰৰ ।

কোরা এবে, কি বিষয় কবি অভিনয়
কৰোঁ চিত্ত-বিনোদন দৰ্শকবৃন্দৰ ?

নটী।

কি আশা ?

অভিজ্ঞান-শকুন্তলা নাট

আজিৰ নিমিত্তে দেখোঁ প্রস্তুত তোমাৰ !

হজ্ঞ।

ঠিক কৰা পৰিছে মনত।

সিবাদৰে ক্রুতগামী স্তম্ভৰ চৰিণে

মহীপতি দুয়াক্ষকাজৰ

কৰিছিল চিত্ত বিমোহন

সেইদৰে মাথোঁ মোক ক্ষান্তকৰ বাণে

স্বমধুৰ সঙ্গীতে তোমাৰ

কবি দিলে আত্মবিশ্ৰবণ।

যোৱা, সাজ হোৱা গঠ

সোণকালে অভিনয় কৰ আৰম্ভণ।

[উদ্যোৰো প্রস্থান

প্রথম অঙ্ক

প্রথম দৰ্শন

বননি

কাল। পিঃ-২ ৮১৫ ২ ৪০৮ ৪০৮ ৪০৮ ৪০৮

দ্যায় আৰু দাবাৰ প্রবেশ।

দাবাৰ। সমুখত সউ কৃষ্ণদাৰ

আৰু তাৰ পাছে পাছে

ধনুৰাণ সূৰ্য্যজিত দুয়াক্ষ নৃপতি !

ঐতান্ধ দেখিছো যেন সন্মুখত মোৰ
নিজেই শিণাকপালি মুগয়াৰী বোশে ।

দৃষ্ট ।

হে সাবধি !

আনিলে মুগই মোক বহু দূৰলই ।
সউ চোৱা ঘনে ঘনে ডিচ্চ বেকা কৰি
সচকিত স্নানৰ চৰিণ ।

পাছে পাছে অহা মোৰ বথলট চাই
কি লাৱণি অপূৰ্ণ চাওনি !

বহু দৃষ্টি বাধি মোৰ ভীক্ষু শব্দলই
শূন্যে শূন্যে অপিয়াই লৰিছে ভয়ত
কদাচিত্ত পৰে খোজ ধৰাৰ বক্ষত ।

পৰিশ্রান্ত অৱশ শাৰঙ্গ

অৱসন্ন বিবশ শৰীৰ

আধা গোৱা কুমলীয়া ঘাঁহ

ওৰে বাটে সৰি পাৰ যায় !

সাবধি : স্বৰ্গদেও ! অসমান এই বনভূমি

সেইচেতু বাৰজৰী টানি ধৰি মহ

বাধিছিলো অন্ধক সংঘত

এই বাৰ নাহি ভয়

পালে সমতল

নাহি মুগ অধিক দূৰত

সহজতে ধৰিম নিশ্চয় ।

দৃষ্ট ।

ভূবলই কুবলৰ গতি

অতিক্রম কৰিছে নিশ্চয় ।

আগেয়ে যিবোৰ বস্তু দূৰত্বৰ হেতু
 দেখিছিলোঁ। অতি সূক্ষ্ম বথৰ বেগত
 স্থূল তাক দেখিছোঁ। এতিয়া।
 আগৰ বিস্তৃত বস্তু দেখিছোঁ সমান
 প্ৰকৃত বেকাও এবে
 পোন যেন হয় অসুমান।
 দূৰ কিম্বা ওচৰৰ কোনো ভ্ৰম্য এবে
 স্থিৰ হই বোৱা নাই মুহূৰ্ত্তৰ বাবে।
 চোৱা হৈ সাৰথি !
 এই বাৰ বানবিদ্ধ কৰিলোঁ হৰিণ।

(শব্দ যোজনী কৰে।)

নেপথ্যত বৈথানস। হে ৰাজন।

ধনু শব্দ কৰা সম্বৰণ
 আশ্রমৰ মৃগ ঠৈটো নকৰা সংচাৰ।

সাবথি। মৃগ আৰু নৃপতিৰ বাণৰ মাজত
 তাপস দুজনে আঁহি
 আঁচৰিতে জন্মায় বিঘিনি।

হে সাবথি ! টানি ধৰি বাঘজৰী
 কৰা শীঘ্ৰে অশ্বক সংবত।

সাবথি। যি আদেশ স্বৰ্গদেও। [দুজন শিষ্যৰ লগত বৈথানসৰ প্ৰৱেশ।]

বৈথ্য (হাত দাৰ্শনিক নিষেধ কৰি) মহাৰাজ ! মহাৰাজ !

আশ্রমৰ মৃগ ঠৈটো
 নকৰিবা কদাপি সংচাৰ।
 তুলাত অনল সম
 স্নেহোমল মৃগৰ দেহত
 নকৰিবা শব্দ আঘাত।

জাবি চোরা চে বাজন ।
 এফালে তোমার
 বজ্র অগনি তুলা তীর ভীক্ষুধার
 আন ফালে—তার গুলনাত
 নিঃসহায় কত ক্ষুদ্র সত্ত্ব বক্ষসার ।
 সেহাচক্ৰ করা সংবরণ
 যি শর কবিছা তুমি পড়ত গোজনা ।
 আর্ন্তর বক্ষার তেহু অস্ত্র নৃপাধর
 বিনাদোমৌ কুসিলর বিনাশর বারণ
 একদবে নকরা প্রায়াগ ।

১ম (প্রণাম, তনাই) তাপসদন ' সংবরণ করি শর

প্রণিপাত অনাশ্রিত ক্রোধ ।
 তে পুরুষাংশ প্রদীপ ।
 যোগ্য কাম কবিছা তোমার ।
 পুরুষাংশ জন্ম যৎনর
 এনে কার্য উপযুক্ত তার ।
 করো আশীর্বাদ
 বাজচক্রবর্তী পুণ্য সন্ততি বাজন ।

১ম 'শযা । সাক্ষাভোম পুত্র লাভ করক নৃপাধর ।

২ম । তাপসদ পুত্র আশীর্বাদ
 নকিছার তুমি নী শিবত ।

১ম । তে বাজন । জ্ঞেব শমীধ অগ্নি অগ্নিছোঁ পদচাব ।

অতি ওচরতে সউ মালিনী তারত
 কুলপতি শুক্লদেব মল্লিক কথর
 সুশোভন পুণ্য তপোবন ,

কৰিছে বিবাহ তাতে
 আশ্রমৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী শকুন্তলা ।
 কাৰ্য্য যদি নহয় ব্যাঘাত
 আশ্রমৰ অতিথি স্বৰূপে ।
 মহাবাহু তাতে গঠি জিৰালে ক্ষত্ৰক
 চম আমি পৰম কৃতার্থ ।

দ্রুপা । আশ্রমত নাই কুলপতি -

বৈথী । নাই শুকদেৱ ।

অতিথি গুপ্তক ভাব
 শকুন্তলা কষ্টাক গড়াই
 প্ৰতিকুল দৈব-শাস্তি কৰিবৰ হেতু
 গল তেওঁ সোমতীৰ্ণলই ।

দ্রুপা । সেয়ে হব

আশ্রমৰ দেৱীকেই কৰিম সাক্ষাৎ ;
 মহৰ্ষি আহিলে ঘূৰি
 তেৱেই জনাব মোৰ ভক্তি নিবেদন ।

বৈথী । আমি তেন্তে আহিলোঁ বাজন । বৈথানদ আৰু শি । দুজনোৰ প্ৰহাৰ]

দ্রুপা । হে সাৰথি !

নালাগে কৰিব আৰু অশ্ব সঞ্চালন
 পদব্ৰজে চাওঁ আই। শোভা অশ্রমৰ ।

সাৰথি । হি আদেশ স্বৰ্গদেও ।

[দুয়োৰো প্ৰহাৰ ।

দ্বিতীয় দর্শন

আশ্রমের ওচর বনপথ

[বজা আক সাবধি প্রবেশ ।]

হুয়া । চোদ্দা তে সাবধি ।

নকলেও কোনো জনে আক

সহজে বুহিব পাৰি

ওচবে পুণ্য তপোবন

সাবধি । কিবা দবে স্বর্গদেও ?

হুয়া । দেখা নাই জানো সউ তকমুলে মূলে

সরিপবা ওপবর পবা

চবাই পোহালীবোর

ধাব ধবা মুখর আচাৰ ?

মুনিযে শিলেবে ডঙা হুঁদুদী ফলদ

স্থানে স্থানে সউ আঠাষোবে

পুণ্য তপোবন বু'ল ক'বছে সূচনা ।

বণর ঘরঘর ধ্বনি শুনি মৃগবোবে

অলপো নকরি ভয় কাণ 'ণয় ক'রি

চাই আছে অনিমেষ নেত্রে ।

ইমানতো কবানে সংলয় ?

বাকলি বসন সিক্ত মু'নিসকল

নিজরি নিজরি পবা সউ বাৰিধাবা

অলাশ্রয় পথবেথা ক'বছে অন্ধন ।

আক চোরা—ক্ষীণ তটিনীর জল
বায়ুর তবল ঘাবা হই আন্দোলিত
তীরব তরুর মূল দিছে ধৌত কবি।
হোম আক যজ্ঞব ধোঁয়াই
মলিন কবিছে কেনে বৃক্ষের পল্লব !
শোভা কবি ছিন্নকুশ এই উপবন
হবিণা পোরলীবোরে মনর স্তম্ভত
আমাবেই কাষে কাষে চোঁড়া
নির্ভয়ে কবে বিচরণ ।

সাবধি । নাই আক সংশয়র অলপো কাৰণ
স্বর্গদেও ! তপোবন আগত আমার ।

স্বয়্য । স্তনা হে সাবধি !
বিনীত ভাবেবে অতি
আশ্রমত পদার্পন নিত্যা উচিত ।
মোব এই ধন্য শব আভরণ যত
সকলোকে গতালে তোমাক ।
তাপস দর্শন কবি এই আশ্রমর
যুবি নাটো মানে মহি
যোড়া তুমি শীতলোরা অশ্বক তোমার ।

সাবধি । যি আদেশ কবিম পাগন । [দ্রমোবো দ্রুতালে প্রস্থান ।]

তৃতীয় দৰ্শন

কুল্ল ভপোবন

[ধীৰে ধীৰে এগাধৰ প্ৰবেশ ।

দুখ্য । প্ৰবেশ কৰিলেঁ মই পুণ্য ভপোবন ।

আহা কি স্থলৰ !

বিৰাজিছে দশোদিশে শাস্তিৰ প্ৰভাৱ

এষেনে আশ্ৰম সেই মহৰ্মি বগ্নৰ ?

নতু এয়ে অমৰাৰ নন্দন কানন ?

ভবি দিয়া মাছে মই এই কানন

শাস্তিময় হল মন শ্বৰ্গীয় ভাবত !

ইচ্ছা হয় ৰাজকাৰ্য্য দিওঁ বিসৰ্জন ।

উপভোগ কৰোঁ এই অমিয়মাধুৰী ।

ইকি । আচম্বিতে দক্ষিণ বাত

কিনো হেতু উঠিল কম্পন !

বমণী-বতন লাভ ফল স্পন্দনৰ

হব জানো সম্ভব্ টোৱাত ?

কিছা—অবাবিত হল ভৱিষ্যৎ

নিয়ন্ত্ৰিৰ অবাধ ছুৱাব ?

নেপথ্যত । সখি । সখি । এই ফালে ।

দুখ্য (কাণ জনাই) : কুল্ললিত বাক্যালাপ বমণী কণ্ঠৰ

দক্ষিণ দিশৰ পৰা এই কাননৰ

ভাৰি আছে বায়ু তৰঙ্গত

যাওঁ মই আগবাঢ়ি সেই ফাললৈ

(আগবাঢ়ি গৈ দেখা পাই ঘূৰি আহি একাষে গছৰ তলত থিয় হয়) ।

দুষ্য । সউ যে ভাপসবালা বনবিহাবিণী
 কাষত কলহ লট
 গছৰ পুলিত কেনে পানী চটিয়াই
 আগবাঢ়ি আহে ধীৰে ধীৰে !
 আহা—কি যে গৰীয়সী সৌন্দৰ্য-প্ৰতিমা !
 এয়েনে স্বৰ্গৰ জ্যোতি চকু চাঁতমৰা ।
 কিম্বা

দেৱতা ছল্লভ
 নন্দনৰ পাৰিজাত মন্দাৰ কুণ্ডম ?
 দেখা যায় তিনিটাকে দেৱবালা প্ৰায় !
 অল্লসপুৰত মোৰ এনে ৰূপৰালি
 অতিকৈ ছল্লভ ।
 আজি মই বুজিলো নিশ্চিহ্ন
 সৌন্দৰ্য্য-বিভূ লই নিজ গৰিমাৰে
 পৰাজিলে বননতা উদ্যান লাভকা ।

[গছৰ পুলৰ স্তবিত কাষৰ কলহৰ পৰা পানী চটিয়াই চটিয়াই মন্তব
 গতিৰে শকুন্তলা, অননুযা আৰু প্ৰিয়দৰ্শৰ প্ৰৱেশ ।

শকু । সখি ! সখি ! এই ফালে ।
 অন । শুনা হেৰা সখী শকুন্তলা !
 বোধকৰোঁ পিতাহ আমাৰ
 আশ্ৰমৰ তক লাভকা ক
 স্নেহ কৰে তোমাতো অধিক ।
 নহয় যদিহে সঁচা মোৰ এই কথা
 নৱমঞ্জিকাৰ দৰে কোমল তোমাক
 কিয়নো পাচিএ বাক পানী দিওলট ?

শকু। অনন্থয়া সখীটি প্রাণব।

নোহে মার্থে। পিতৃ-আদেশত

সহোদব ভ্রাতৃব নিচিনা

তক তুণ সকলোকে এষ্ট কাননব—কৰোঁ মই স্নেহ ববিষণ।

জুযা (বগত এবে নৌক শকুন্তলা কথব জীয়াবো।

(আচৰিত হৈ) ভগৱান কথ—

বিজনাই এনে ভাবে এষ্ট যুবতীক

দীক্ষা দিছে আশ্রম ধন্যত

নহয় কদাপি তেওঁ সজ বিবেচক।

অভাবহীনব এষ্ট কুমলীয়া তত

স্বকঠোৰ তপস্বীত নিয়োজিত কৰা

যি জনাই কৰিছে কামনা

নীল পদ্ম-প্রাস্ত গহৈ

শমীবৃক্ষ মূলচ্ছেদ কৰা

সিজন'ব অৱশ্য বাসনা।

সেহ কণা যিয়েকি নহক

হওঁ মই বৃক্ষ-অন্তবাল

অজ্ঞন্দ দেহব ভজা কৰোঁ নিবীক্ষণ।

(গছৰ আঁৰত লুকাই।)

শকু। চোঁড়া সখী অনন্থয়া !

চোঁড়া শ্রিঘনুনা !

মোৰ এষ্ট বাকলি বসন

কিনো দবে টানি টানি বাক্সিলা বুকুত

দিয়াচোন অলপ টলাই।

অন। বগ, দিওঁ বাক। (শকুন্তলাৰ বুকুৰ বসন টলা কৰি বাক্সি দিয়ে।)

প্রিয় (মিচিকিয়াই হাঁহি) কোন্‌দাচোন, দোষ কার বাক ?

আমার নে যৌরনব ?

পাবামানে কবা ভিৎকার

অহাচিতে কিয় আহি যৌরন-দেহতা

বঢ়াই শুনব তার কবে বিপর্যায় ।

দুষ্য (গছব আঁবত বগত) ঠিক কথা কয় প্রিয়মদা ।

কাকর ওপরে লই সূক্ষ্ম গ্রন্থীচয়

পীনোন্নত পয়োধর যন্তনে আন্তরি

মেবিঘাই দিছে গাত বাকলি বসন ;

মানস-নিকুঞ্জ তীবে

যৌরন জাগছে ধীকে

শুকান পাতেবে ঘেবা কুসুমব প্রায়

শকুন্তলা রূপ-বস্ত্রি কবে বিকীৰণ ।

কিধা—ভৌ-জীর্ণ সেই 'বৈ' বঙ্কল

শকুন্তলা শবীবব

উপযোগী যদিও নহয়

তাবে। এবে সৌন্দর্য্য-ঐশ্বর্য্য

অলিছে উজ্জল হঠ সেই দীপ্তি লই ।

যিবাচেতু শৈবাল-আবৃত পদ্ম

কিধা—কলঙ্কত মলিনা চন্দ্রমা

অসুন্দর কদাপি নহয়

নোহে হাস কেতিবাও সৌন্দর্য্য-গরিমা ।

ভস্ম-অচ্ছাদিত যেনে হেমকান্ত মণি

মধুর আকৃতি যাব

অভার-সৌন্দর্য্য তার

ভেদি আভরণ গার

শতগুণে উঠে অলি আপোনাআপুনি ।

মধু । আহাঁ এবে সখী ।

ধবাচোন মোক

ভব দি তোমার কাকত

পারবো মই আমর মুকুল ।

সেই মুকুলেবে এবে অঞ্জাল সজাট

ভক্তিভাবে পূজা করো কনকর্ণ দেহতা

সুপ্রসন্ন হয় যেন তেওঁ ।

পব । আখা ফল তোমার পূজাব

দিয়া যদি করিম সহায় ।

মধু । নকলেও পাবা সখী, তুমি আখা ফল ।

একনকে প্রজাপতি দুই অংশ করি

জয় দিছে ধবাত আমাক ।

মধু । চোরা সখী । কি কপহ আমর মুকুল ।

এতিয়াও ভালদবে ফুলি উঠা নাই

তথাপি ভালবপরা আনিলো ঘোঁতবা

তাবেই গোন্ধত চোরা

দশোদিশ চল আমোলমোল ।

(পবভক্তিকার কাকত ভব দি উঠি আমর মুকুল পাবে ।)

মধু । (যোব কবে আমর মুকুলর অগ্রলি লৈ)

হে অনজ । যোরনর জাগ্রত দেহতা !

ভক্তিভাবে প্রণমো তোমাক ।

কিনো মই জনাম প্রার্থনা ।

সজাই বাধিছা তুমি ফুল পঞ্চদশ

যোব এই ভক্তি-উপহাৰে

সজ্জিত করিব শব তাবেই তোমার ।

হে দেবতা মদন ।

হানা যেন তুমি সেই শব সন্মোহন

বিবহিণী সেইসকলক

মিসকল যুবতীর স্বামী প্রবাসত ।

[থাকবে কণ্ঠস্বর প্রবেশ ।]

কঞ্চু । বোলোঁ আইদেউইত ! তইতক পাইছে কিহে ? স্বৰ্গদেৱ নিষেধ—

এইবাৰ বসন্তোৎসৱ হব নোৱাৰে । এট কথা বাৰে বাৰে কোৱা

স্বত্বেও অতপালিখন কিয় ? আমৰ ডালবোৰ যে ভাঙিচিঙি

তেনেই চুৰমাৰ কৰিলি ?

পৰ । থং নকৰিবা কঞ্চুকী ডাঙৰীয়া !

স্বৰ্গদেৱে কৰিছে নিষেধ

কতা ? শুনা নাই আমি ।

কঞ্চু । সুশুনিবিতো । পকা জুমখিবাৰ লৰে এই বয়সত মাতৃচে বহুত কথা

শুনিও শুনে । বসন্তৰ গছে শুনিছে, গছৰ চৰায়ে শুনিছে, শুনিবলৈ

কেৱল বাকী বলি তইত দুজনী । এবাৰ ভালকৈ চকু মেলি চাচোন—

আমে বহু দিনৰপৰা মলিয়াইছে যদিও পৰাগ উৎপন্ন কৰা নাই ।

জাৰ গৈ কোনোবাখিনি পালে তপাপি কুলিয়ে মাতিব জনা নাই । এই

বাৰ তইতৰ মদন দেৱতায়ো খেচখন হাতত লৈ—তুমিৰপৰা শব আধা

উলিয়াহ মুখ মেলি বৈ আছে । কেৱল তইতৰ গাততে বিহু লাগিছে

নহয়নে ?

সাত্ত । (অগত) বাজনিৰ ইমানে প্ৰভাৱ !

পৰ । কঞ্চুকী ডাঙৰীয়া । আমি কাৰেঙৰ লিগিৰী চৈ অচা বেছি দিন

হোৱা নাই । বজাৰ খুলশালিষেক মিত্ৰবস্ত্ৰে প্ৰমোদ-কাননলৈ আমাক

অলপ দিন আগতে পঠাইছে । সেইদেখি একো জনা নাই । তুমি

আমাৰ অপৰাধ মৰিষণ কৰিবা ।

কঙ্ককী। কিঙ্ক পুনৰ এনে কাজ নকৰিবি।

মধু। কোৱা ডাঙৰীয়া!

নাই যদি আপত্তি তোমাৰ

মধুময় বসন্তৰ এই উৎসব

কিনো হেতু স্বৰ্গদেৱে কৰিছে বাৰণ।

কঙ্ককী (বগত) সকলোৱে শুনিছে যেতিয়া ইহঁতে শুনাত আপত্তি কি ?

(প্ৰকাশ্যে) তেন্তে শুন—শুন ভালদৰে মনত ৰাখিবি একা।

ভালপোৱা, প্ৰেম কাক বোলে জানি লবি। স্বৰ্গদেৱে শকুন্তলাক

ত্যাগ কৰাৰ কথা শুনিছ নহয়নে ?

মধু। কিয় শুনিম।

তাৰ পিছে সেই আঙঠি-প্ৰাপ্তিৰ কথা

ৰাজ-কন্তাসকলৰ মুখে

তাকো আমি পাৰিছো শনিব।

কঙ্ক। বেছ বেছ! বহুতখিনি আগবাঢ়ি আহ—আক অগপ কলেই হব।

সেই আঙঠি দেখি স্বৰ্গদেৱৰ মনত পৰিছে যে তেওঁ শকুন্তলাক
সঁচাকৈয়ে বিয়া কৰাইছিল—মোহত পৰি মাথোন পৰিত্যাগ কৰিলে।

সেই নিমিত্তে এতিয়া তেওঁৰ অক্লান্ত প্ৰয়াস আছে। এতিয়া সকলো ভাল
বস্তৰ প্ৰতিয়েই স্বৰ্গদেৱৰ বিৰাগ হৈছে। খাবন, শোবন এৰিছে।

ৰাজকাৰ্য্যৰ নিমিত্তেও মন্থনকালে দেখা নোপোৱা হৈছে। কেৱল
চাটিফুটি—চা-হুমুনিয়াহ। ইকাতি সিকাতি কৰিবেই শয্যাতে গোটেই

ৰাতি কটাই দিয়ে। ভদ্ৰতাৰ অনুৰোধত যেতিয়া কাৰেঙৰ মহিষাসকলৰ
ওচৰলৈ যায় তেতিয়াও ভুলতে উচ্চাৰণ কৰে শকুন্তলাৰ নাম। হাঃ

হাঃ হাঃ। তাৰ পিছতহে জিত্তাকামুৰি তপস্বী কৰে। এতিয়া
বুজিলিছো—সেইবাবেই এই বাৰ বসন্তোৎসব বন্ধ—ৰং-ধেমালি নিষেধ।

নিষেধ। নেপথ্যত বজা। বেজবতী! পথ দেখুৱা।

ককু। সৌভা স্বৰ্গদেব এই ফাললৈকে আহিছে। তইত বা—ছবি ঐকা
কাম কৰগৈ।

[সখীসকলৰ প্ৰৱেশ। তাপসবেশী বজা, বিদূষক আৰু বেত্ৰবতীৰ প্ৰৱেশ।]

ককুকা (বগত) আহা! বি সূন্দৰ তাক সকলো অৱহাতেই সূন্দৰ
দেখা যায়। অলঙ্কাৰ বৰ ভাল পাইছিল—এতিয়া সকলো আভৰণেই
ত্যাগ কৰিছে। কেৱল বাও হাতত এপাট সোণৰ থাক আছে—
সিও চিলা হৈ গৈছে। চিন্তাত ৰাতি টোপনি নাই—সেইনিমিত্তে চকু
ছুটা টক টক কৰি ৰঙা হৈছে। শৰীৰ শুকাই-বীনাই গৈছে যদিও নিম
তেজত শাণিত অন্তৰ নিচিনা চিকাচিকিয়া হৈ আছে।

সামু (বগত) সুৰ্ভীমন্ত বিবহক যেন

পালে। মই প্ৰত্যক্ষ দৰ্শন ;
এনে হেন ৰস হেৰুৱাই
পৰিত্যক্তা শকুন্তলা বিবহকাতবা।
হবইলগীয়া কথা
তোৱা নাই একো অসম্ভৱ।

বজা। বাবে বাবে প্ৰেয়সীয়ে ঘোৰ

সেঁৱিৰাই দিছিল যোতিয়া
মোহাচ্ছন্ন নিদ্ৰিত হৃদয় !
নাজাগিলি কিয়নো তেতিয়া ?
দুৰ্ভগীয়া তই—সেই শোক স্মৃতি লই
অসহন দুখ কষ্ট সহিবৰ হেতু
অসময়ে জাগিছ এতিয়া।

সামু (বগত) অভাগিনী শকুন্তলা !

নহলেনো অমৃতপু বিজন ইমান
সিজনাই পৰিত্যাগ কৰে কিবা হেতু ?

বিহু । আকউ দেখিছোঁ সেই শকুন্তলা বোণে পালে । ওচৰত ভাল বেজো
নাই । কি বিপদ ! এতিয়া উপায় ?

ককু । স্বৰ্গদেৱৰ জয় হোক !
সুসজ্জিত এই তপ্ত প্রেমোদ কানন
ভালদৰে কৰা হোক পৰিণমন
ইচ্ছামতে কবোক উপবেশন ।

বজা । বেঐকতী ! কোৱা গই মন্ত্ৰী পিণ্ডনক
উজাগৰে থকা বাবে বাতি
নোৱাৰোঁ বহিব আজি দম্ব-আমনত ।
কৰে ভেঙে যি বিচাৰ
লিখি যেন পঠিবাঠ মোৰ কাষগই ।

বেএ । পালিম আদেশ, স্বৰ্গদেও । [প্রস্থান ।]

বিদ । বেছ ! এতিয়াহে স্থখ লাগিছে । এই চাইত আক কোনো নাই ।
পোক-পকুৱা মাখি-মকৰা সকলো নিশ্ব ল ।

বজা । দেখা পালে দুখৰ সময়
সকলো অনৰ্থ আঁঠি ধৰে হেঁচা মাৰি ।
মোহৰ বশত সেই সপোন-বাগাত
পাচৰি আছিলোঁ মই শকুন্তলা কথা
পাচৰি আছিলোঁ সেৱ পূত পৰিণয় ।
সেই প্রেম—সেই মধুস্বতি
একোকেই নাছিল মনত ।
কিন্তু হায় মোহৰ অন্তত
দেখা মাত্ৰে প্রেমসীৰ হাতৰ আঙঠি
কিবে জালা ভুগিছোঁ প্রাণত !
সেই ছল চাই—আম্ন মুকুলৰ

দুই হাতে ধরি চোকা শব
কন্দর্পট দর্প করে মোর ওপরত !

বিদু। সখি ! সেই মদন-দেবতার দেখিছে— আকলটো ববকৈ বাড়ি
গৈছে। ববা, মই একে মাঝতে ঠিক করি দিওঁ।

(আম গহক টঙানিভাব ধোজে।)

বজা। ববা সখা ! বীৰত্ব নাই প্রয়োজন
জানো মই ব্রহ্মভেজ কিমান তোমার।
এবি এই বণ-আয়োজন
কোরাচোন মোক বাক তত বহৌ মই
—যত বহি দেখা পাম রূপহী প্রিয়াক
ধানতেই হব মোর চিত্ত-বিনোদন।

বিদু। কিয় ? অলপ আগতে তুমি সেই পরিচারিকাজনী কিবা বোলেনে
সেই চতুরিকাজনীক কৈছিল। নহয়—তুমি হেনো মাধবী-মণ্ডপলৈ

যাব। তালৈকে যেন তাই তুমি নিজ হাতেবে ঝঁকা ছবিখন আনে।

বজা। বলা তাকেই
চিত্রতেই প্রিয়া-মুষ্টি করিম দর্শন।

বিদু। তেস্তে এইকালে আই! স্বর্গদেও।

(বজা আৰু বিদূকৰ প্ৰস্থান। পাচে পাচে অদৃশ্যভাবে সাশুমতীও যায়।)

পট পরিবর্তন

মাধবী-মণ্ডপ

(বজা, বিদূক আৰু সাশুমতীৰ প্ৰবেশ।)

বিদু। এয়ে সেই বহুমান্বিত শিলাবেদীবিশিষ্ট মাধবীলতা-মণ্ডপ। অহো—
কেনে মনোবম স্থান ! কি মধুৰ ! এই ঠাইত মোৰো কবি হবলৈ ইচ্ছা

যায়। জ্বব জ্বব কবি বতাহ বলিছে—জ্বব, জ্বব কবি গাত লাগিছেছি। যেন
গালতে চুমাটি থাও স্থধিছ—বোঁপাটি। ভালে আছানেন? স্বৰ্গদেও! বব
ভাল এই ঠাই—ঈয়াতে বহা। তেতিয়াহে যদি বিবহ বেদনা কম।

(উভয় বহে।)

সাত্ত (স্বপ্ন) সত্যৰ অন্তৰ থাকি।

চাট লণ্ড ভালদাৰ শকুন্তলা চিত্র

স্বৰ্গদেৱে নিজ চাতে-অ কা।

সকলো কথাই মই কম ভাঙি পাতি

শকুন্তলা আহি মোক স্থধিব যেতিয়া।

বজা। প্ৰিযাৰ সকলো স্থধি

ভাঙি ভাঙি আহে কামৰূহ

সুনা সখা।

প্ৰথমতে প্ৰেয়সীক দেখিলোঁ যিদিনা

কলোঁ মানে যত কথা নহ

সকলো যে জাগিছ এতিয়া।

নিদ্রাৰ নিদ্রাম চটে দিছিলোঁ বিদ্যায়

ধোঁ কবি বাক্সৰ চকুৰ পানীৰে

শুচি গল অভিমানী প্ৰিয়া

তুমি তাত নাছিলোঁ সিদিনা।

আক চোৱা, 'কনো আচৰিণ

ভাৰ আগতেও তুমি মোৰ সম্মুখত

কোবা নাই কোনো 'দান শকুন্তলা ন'ম।

হত ভাগ্য মৰ্হ।

সেইবাবে প্ৰেয়সীক আছিলোঁ পাচৰি

কিন্তু—কোৱা সখা। মোৰেই নিচিনা

হল জানো স্মৃতি-ভ্রম ভোমারো সিদিনা ?

তুমি কিয় আছিলি পাহৰি ?

বিদু। মই আকৌ পাহৰিম কিয় ? মোক আকৌ সিমানটো গাধ
বুলি নেভাবিবা একা। গোলমালৰ মূলতেই তুমি ! সকলো কথা মোৰ
আগত ভাঙি-পাতি কৈছিল। যদিও তাৰ পিছতে কলা—সকলো ভুল,
সকলো মিছা। সকলো ভোজবাজী ময়ো ভাবিলোঁ। সঁচাকৈয়ে মিছা।
ভবিতব্য এনেকৈয়ে হয়।

সাহু (অগত) নাই তাত অকণো সংশয়।

বজা (অলপ চিন্তা কৰি) সখা ! সখা ! বজা কৰা মোক

শকুন্তলা বিবহত প্ৰাণ যায় মোৰ।

বিদু। এনে অধৈৰ্য্য হোৱা উচিত নহয় সখা ! মাহুড়ে ঠাঁইিব। সজ্জন
কৈতিয়াও শোকত কাতৰ নহয়। ধুমুহা বতাহে জানো পৰ্বতক
লৰাব পাৰে ?

বজা। সখা। অধিৰ হৃদয়ে মোৰ

একোভেই নেমানে বুজনি।

পূৰ্ব স্মৃতি পৰিলে মনত

দগ্ধ হয় চিয়া

উচ্চা-মৃত্যু জাগে মনে মনে।

মুহূৰ্ত্তে মুহূৰ্ত্তে—প্ৰতি পলে পলে

প্ৰেবসীৰ মূৰ্ত্তি মাথোঁ। দেখিছে। আগত।

প্ৰত্যাখ্যান কৰিলোঁ। যেতিয়া

প্ৰেমৰ প্ৰতিমা মৰ দিলোঁ। বিসজ্জন

অপমানে—ভয়ে ক্ৰোধে কম্পাঘিতা হ'ল

গল প্ৰিয়া ত্যোজি মোৰ পাপ বাজসভা।

শুক সম কথ শিষ্যদ্বয়

গৰ্জি উঠি বজ্জ কণ্ঠস্বৰে
 একমুহূৰ্ত্তক ববলই কৰোঁতে ঠিকিত
 ঘূৰি আহি থৰ হঠ মুহূৰ্ত্তৰ বাবে
 মোকে চাট থিয় দিলে প্ৰেয়সী যেতিয়া
 ধাৰাসাবে অশ্রুজল - যনত লট
 —সেই চিত্ত—সেই মূৰ্ছ পৰিলে মনত
 ভাঁগি যায় বুকু মোৰ—দগ্ধ হয় হিয়া ।

সাম্ভ (দগ্ধ) দেখি এনে দুৰ্দশা বজাৰ
 প্ৰবল আসক্তি এনে শকুন্তলালৈ
 যথো হলোঁ দুখত কাতৰা ।

বিদূ। স্বৰ্গধেৱেতো খেদিষেই দিলে । এতিয়া কথা হৈছে—তাৰ পিছত
 গল কলৈ ? অহো—সখীৰ যে প্ৰাণ যায় যায় ! মোৰ বোধেৰে
 দেৱতাসকলৰ কোনো জন আঁচি শ্ৰেষ্ঠক লৈ গল ।

বজা। অসম্ভৱ তেনে কথা ।
 স্বৰ্গ মন্ত্ৰী হিত্ববনে
 কাৰ আছে সাধা তেনেবুবা
 —সতী-অঙ্গ স্পৰ্শ কৰি হয় সন্মোহিত ?
 কৰোঁ অনুমান মত দেখি অনাধিনী
 জননী মেনকা নত কোনো অপেশ্বৰী
 দিছে মোৰ প্ৰিয়াক আশ্ৰয় ।

সাম্ভ (দগ্ধ) ঠৈমানৈই চৰাদুপী যাৰ
 সচক্ৰতে মাতক্ৰম তাৰ
 অতিশয় আচৰিত কথা ।

বিদূ। যদি সখা, তোমাৰ কথাটো সঁচা হয় তেন্তে আক বেছি ভয় নাই ।
 পুনর্মিলনৰ সম্ভাৱনা আছে ।

বজা । কেনে ভাবে সখা ?

বিদু । মাক বাপেকে কেতিয়াও নিজৰ ছোৱালী আজীবন বামীৰ পৰা
অঁতৰাই ৰাখিবলৈ ভাল নেপায় ।

বজা । সখা ! সখা !

সঁচা মিছা একো মই নোৱাৰোঁ বুজিব ।

সেই মোৰ পুত পৰিণয়

সেই মোৰ প্রেয়সীৰে শুভ সম্মিলন

সত্য নে সপোন

মায়া ইজ্জতাল কিছা মতিভ্ৰম

নতু-সাধি অহা পূৰ্ব জনমৰ

ক্সেক পুণ্যৰ ফল—দেহতাব বৰ ?

ভোগৰ শেষত আজি

শুচি গল প্রিয়া মোৰ শূন্য কৰি হিয়া

শূন্য কৰি এই ভূমণ্ডল !

কত আশা—কত বাঞ্ছা—মধুব কল্পনা

কত মোৰ সুখৰ সপোন

চিমাজি টিঙৰপৰা ছিড়িতাঙি পৰি

সকলো যে হল চুবমাৰ !

বিদু । বেছিকৈ ভয় নেখাবা সখা । দৈবৰ বলত যেনেকৈ অপ্রত্যাশিত
ভাবে হেৰোৱা আঙঠি পোৱা গৈছে সেইদৰেই অপ্রত্যাশিতভাবে তোমাৰ
হেৰোৱা প্রিয়াও মিলিব ।

বজা । তে আঙঠি !

মোৰ দৰে তয়ো ভাগাহীন ।

কিমান পুণ্যৰ ফলে নাজানো সঠিক

তৰুণ অৰুণ সম প্রিয়াৰ নথত

পাইছিলি স্থান তই
 চম্পক আঙুলি সেই করিছিলি শোভা ।
 তেতিয়াই শেষ হল পণ্য অলপীয়া
 মোবেই নিচিনা তয়ো দুৰ্ভাগ্য-ফলত
 পৰ্ণীয়া তবাব দবে স্বৰ্গচ্যুত হই
 প্রিয়াৰ হাতৰ পৰা পৰিণ সুলকি ।

সাহু (বগত) পৰা হলে আনৰ হাতত

পৰিণাম হল হয় অতি বিষময় ।

বিদু। বাক কোৱাচোন স্বৰ্গদেও ! এই নামলিখা আঙঠিটো নো তেওঁক
 দিবলৈ কিহে পাইছিল ?

সাহু (বগত) মোৰো সেই একে কোতুল ।

বজা। 'নিদাৰ কালত মোক স্তম্ভিলে যেতিয়া

ধৰি মই কমল কবত

কলোঁ এই আঙঠি পিছাই

আঙঠিত লিখা থকা নামৰ আখৰ

প্রতি দিনে গণি তুমি এটা এটা কৰি

যিদিনা কৰিবা শেষ গণনা তোমাৰ

সেই দিনা আহি মোৰ ৰাজঅস্থচৰ

নিবতি তোমাক প্ৰিয়ে, ৰাজধানীলই ।

অকৃতজ্ঞ—নিকৰণ মই

নিদাকৰণ মোহৰ বশত

পাহৰিলো কৰ্তব্যৰ কথা ।

সেইবাবে পালোঁ এহ মন্মদাতী ব্যথা ।

সাহু (বগত) তাৰ পিছতেই সেই বিধি-বিড়ম্বনা ।

বিদু। বাক সেয়ে হল । মোহৰ বশত তুমি সকলোকে পাহৰিলা ।

পিছে আঙঠিটো জালোৱাৰ হাতলৈ গল কেনেকৈ ?

বজা। শচীভীৰ্শলই গই দিগন্তে অঞ্জলি
গন্ধাব জলত
আঙঠি পবিল সবি সখীৰ তোমাৰ ।

বিদু। পবিব পাৰে। একো আচৰিত কথা নহয় ।

সাহু (বগত) অধৰ্ম্মৰ ভয়ত মাথোন
এনে ভাবে পৰিত্যক্ত চল শকুন্তলা ।
আচৰিত কথা—এনেকুড়া অনুৰাগে
বাট চাই বব পাৰে অভিজ্ঞানলই ।

বজা। কৰোঁ মই তিবন্ধাৰ এই আঙঠিক ।

বিদু। স্বৰ্গদেৱে যদি আঙঠিটোকে তিবন্ধাৰ কৰি সন্তোষ পায় মইনো বাক
কাক গালি পাৰি মুখৰ থজুৱতি পলুবাম ? ওচৰত বায়ুলীজনীও
নাই। বাক একো কথা নাই—এই লাঠীডালকে সোধোঁচোন ।
বোলোঁ হেৰোঁ কটা লাঠী ! মই ইমান সবল—তই মোৰ লাঠি
হৈ ইমান বেকোৰ চলি কিয় হোঁ ?

বজা (আশোন ভাৱত)—হে ততভাগ্য আঙঠি !

শোভিছিল সুশোভন প্ৰিয়াৰ আঙুলি ।

তথাপিতো কিনো এনে গ্ৰহৰ দোষত

জাপ দিলি গন্ধাৰ বৃকত ?

সেইবাবে তোক বাক কিনো দোষ দিম ?

দোষ গুণ বিচাৰৰ অক্ষম ক্ষমতা

প্ৰাণলীন অচেতন তই ।

মই কিন্তু কি কৰিলোঁ জ্ঞান-বুদ্ধি লই ?

প্ৰেয়সী প্ৰতিমা মোৰ

কিনো হেতু পেলালোঁ পানীত ?

সাহু (বগত) মোৰো অস্তৰত উঠা একে প্ৰশ্নৰেই

ভনো মাথোঁ প্রতিধ্বনি বজাব সুখত ।

বিদ্ । স্বর্গদেও ! পেটের ভোকত ঠকালেদি বন্ধা নোহোরা হৈছে । বন্ধ-

ভোজনব পবিবর্ন্তে ব্রহ্মহত্যা চব এতিয়া ।

বজা । শকুন্তলা ! শকুন্তলা ! প্রিয়ে মোৰ !

অকাৰণে—বিনাদোষে—বিনা অপরাধে

পৰিত্যাগ কৰিলোঁ তোমাক

সেইবাবে অকৃতাপে দহিছে হৃদয় ।

শ্রেয়ময়ী, ভাবময়ী, মধুময়ী প্রিয়ে মোৰ !

কৃপা কৰি—দয়া কৰি

দোষ মোৰ কৰি মৰিষণ

দিবা আনো দেখা মোক আৰু এটি বাৰ ?

[চিত্র লৈ চতুৰ্বিকার প্রবেশ ।]

চতু । প্রভু । ভট্টিনীৰ চিত্র ।

বজা । (চিত্র লৈ) চোৱা স্থা !

চিত্র সঁচা—নাই তাত প্রাণ ।

কিন্তু চোৱা এই চিত্রভেদেই

প্রতি অঙ্গে চাক ভঞ্জে কৃপৰ মাধুৰী

উৎখলি উঠিছে কিনো লাৱণ্য-লহৰি !

লীলায়িত ক্ললতা সুন্দৰ,

অপাঙ্গ বিস্তাৰি সউ বক্সিম নয়ন,

মনোহৰ কৃপৰ অধৰ,

দন্ত-প্রান্তে ইতিব জোৎস্না,

হন্দুবালা বদন কমলে

সুজামালা শ্বেদ-বিন্দু জলে !

সুপক বগবি সম বক্তৃ মনোহর
 ফুটি পৰে। পৰে। মোৰ প্ৰিয়াৰ ওঠত।
 কব খোজে বহু কথা—প্ৰীতিৰ আলাপ
 তথাপি—তথাপি সখা !
 চিত্ৰ ইটো—প্ৰাণহীন
 বৃথা মোৰ ক্ৰন্দন বিলাপ।

বিদু। সাধু সাধু সখা ! চমৎকাৰ ক্ষমতা তোমাৰ। বৰ্ণনাৰ ওপৰতেই
 ছবিখন জীবন্ত কৰি পেলালা। গোপন স্থানত চকু ফুৰাবলৈ
 অৱসৰেই নিদিলা। বেছ বেছ। সখীৰ লগত তুআধাৰ কথা
 পাতিবলৈকে মনে গৈছে।

সান্ত্ব (স্বগত) বজা নিজে দক্ষ খনিকৰ।

এনে মোৰ লাগিছে মনত
 প্ৰিয় সখী আছে যেন চকুৰ আগত।

বজা। যতেই দেখিছোঁ খুঁত—সামান্য অমিল
 চিত্ৰ আৰু প্ৰিয়াৰ লগত
 নিজ হাতে লিখনোৰে কৰিছোঁ। সলনি
 তথাপিহে মোৰেই বা ক্ষমতা কিমান ?
 —এতিয়াও কত বাকী লাগে প্ৰিয়াৰ ?

সান্ত্ব (স্বগত) নোহে মাৰ্গে। গৰ্ব্বৰ কাৰণে।

এই চিত্ৰ অঙ্গনত দেখিছোঁ। প্ৰবল
 ভালপোৱা আৰু অন্তৰাগ।

বিদু। কিম্বদন্তি ! বেয়া নোপোৱা যদি এটা কথা সোধেঁ।
 দেখিছোঁ। তিনিটা ছবি—তিনিওটীয়ে চাবলগীয়া। ইয়াৰ ভিতৰত
 মোৰ সখী কোন গৰাকী ?

সান্ত্ব (স্বগত) নিবৰ্ণক দৃষ্টিশক্তি এই ব্ৰাহ্মণৰ
 —প্ৰকৃত ৰূপেৰে যাব নাই পৰিচয়।

ৰজা । পাৰা যদি তুমিয়েই চিনি উলিবাচোন ।

বিদূ । বেছ । ময়েই উলিয়াম নেকি ? চোৱা তেস্তে (ছবি চাই)
উলিয়ালো । ক'ৰা আকৌ সখীৰ লগত মিলেনে নিমিলে । এয়া—যাঁৰ
খোপা সুলকি ঘোৱা ও তুশাবোৰ সৰি পৰিবলৈ ধৰিছে যাৰ মুখ-কমলত
বামৰ বিন্দুয়ে তিৰিবিৰাবলৈ ধৰিছে, যাৰ কান্ধ দুখন অলপ ওখ হোৱাত
হাত দুখনি তললৈ নামিছে, যি গৰাকীয়ে যেন অলপ আগতে স্নান কৰি
আঁঠি আমপালটিৰ গাত আউ'ৰি পিয় হৈছেহি কোৱাচোন সখা, সেই
গৰাকীয়েই আমাৰ প্ৰিয় সখী শকুন্তলা নহ'ব জানো ? স্নান দুগৰাকী
তেওঁৰ সখিয়েক ।

ৰজা । ধনু হৈ মাধবা । প্ৰশংসালী ৷
দৃষ্টিশক্তি সাৰ্থক তোমাৰ ।
চোৱা সখা । এই চিত্ৰতেই মোৰ
বিষপি পৰিছে বন্ধ আবগৰ ভাব ।
দাগ মোৰ ঘমা আঙু লিৰ
এই চোৱা আছে একাষত ।
সৰি সৰি অশ্রু জল মোৰ নয়নৰ
প্ৰেয়সীৰ বক্তিম গণ্ডত
বিবৰ্ণ হৈছে ব— স্নাত গণ্ডত্বল ।
মোৱা চণ্ডিকা । আন এৰ্ণবক
শেষ কৰোঁ অসমাপ্ত চিত্ৰখনি মহ
এয়ে মোৰ এক মাণ্ডী সাধনাৰ ঠাঠ

চণ্ড । অংগা মাধবা । ঘূৰি নাগো মানে মহ
লোৱা এই চিত্ৰপটখনি ।

ৰজা । মোকে দিয়া, ম'হ ধৰিম । (চিত্ৰ লয়) [চণ্ডিকাৰ প্ৰস্থান ।]

বিদু। 'সকলোকে তঁকা হল আক কিনো বাকী আছে? নতৈ কি
আকিব সখা ?

বজা। শুনা সখা।

কিনো আক বাকী আছে আকিবব বাবে।

কবিত্ত অঙ্কণ—

নৃত্যশীলা তৰঙ্গিনী তটিনী মালিনী

—যি নদীৰ তীৰে তীৰে কপালি বালিত

আনন্দে কুৰিব চৰি মৰাল মিশুন,

দূৰো কূলে আকাশ ধৰাই

গোবী-গুৰু হিমাদ্ৰিৰ শোভিব শিখৰ

যাব পূত প্ৰান্ত-প্ৰদেশত

চিত্ৰত বিচিত্ৰ তৰু কবিত্ত অঙ্কণ

শাখাই শাখাই যাব শাবি শাবি চই

আবণ্যক ঋষিসকলৰ

ওলমি থাকিব সিন্ধু বাকলি-বসন

—আক সেই ছায়াযুক্ত দেধি বন্যস্থান

মুগব অঙ্গনাবোৰে

কৃষ্ণসাব হৰিণেৰে বসণৰ হেতু

শিঙে শিঙে বাম চকু ঘঁহি

ধঙ্কুৱতি নিবারণ কৰিব হৰিষে !

বিদু (বগত) বুজিছে—আক নকলেও হব। দেখিছে—এতিয়া—দীঘল-

দড়ীয়া ধৰিব ছবি আঁকি চিত্ৰখন তেনেই কদাকাৰ কৰি পেলাব।

বজা। শুনা সখা, পাহৰিয়ে আছো।

আকিব লাগিব আক

বিসকল বেশভূষা অঙ্গৰ ভূষণ,

ভাল পায় প্ৰেয়সীয়ে মোৰ।

সাহু (বগত) আঁকিব নিশ্চয় তেনে যোগ্য অলঙ্কার

স্থপোজিতা বনবাসিনীর ।

বজা । কাণত শিখাম চাক

শিবীর ফুলব কেক

হব গণ্ড বিমণ্ডিত কণক কেশব

স্তন দুটি বুটি খোঁড়া

শাবনী জোনায়ে খোঁড়া

আকিম মণাল-সুত্র অতি মনোহর ।

বদু । সেটবোর আঁকিবা বুলিতো জনাই গৈছে । পাছ সখা, বড়া
পদুমব নবে হাতখনিবে চাকি ধৰি সখীয়ে মুখখনি বিকুলোর নবে
লুকাইছে কিয় ? হাঃ হাঃ হাঃ স্বৰ্গদেও । এইটো ফলব মোচোর
লুভীয়া ভোমোবাই প্রিয় সখীর গালত বহিব খুজিছে । তাব
আঁকলটো চোরা ।

জা । নোখোঙে ধুটতা ।

কবা তাক খীয়ে নিবাবণ ।

বদু । স্বৰ্গদেও ! দুৰ্জনের মণ্ডনাতা তুমিহে । এই শাসনব তাব তুমিয়েই
লোরা ।

জা । কইছা উচিত কথা—মোবেই কর্ণব্য ।

হে ভ্রমব ।

পুণ্ড-লভিতাৰ তুমি মোহন অতিথি ।

কিয় কবা বৃথা চেষ্টা বাহিবব বাবে ?

কিহে দুখত ? সউ চোরা—

আপেক্ষিছে মধুকবী তোমাৰে ভূষাত

বহি আছে মধুভৰা ফুলব বুকত

তথাপি বিতৃষ্ণা চোরা তুমি অবিহনে ।

যোরা ভালকেই

বধূর কাষত গই কৰা মধুপান ।

সাহু (বগত) শুনব খাসন !

বিদু। চৌবক ধৰ্ম্মৰ কথা শুনাতে কি হব ? ভোমোৰা সহজতে নিষেধনা
ভকত নহয় । একে ঠাইতেই আছে ।

বজা। ইমান অবাধ্য ! নামানে খাসন মোৰ ?

তেন্তে শুন হেৰ মধুকৰ !

অমলিন নহ পল্লৱৰ সম

লোভনীয় বিষাদৰ কপহী প্ৰিয়াৰ

আলবেৰে কৰিছে চুৰন ।

বিনা অধিকাৰে তই হে নিৰ্ম্মম !

কৰিলে দংশন

কমলৰ উদৰত তোক কৰিম বন্ধন ।

বিদু। শান্তিটো দেখিছে'। উগ্র ধৰণৰেই হল । এতিয়া বেচাৰা ভোমোৰা
নমৰিলেই মজল । (বগত) এওঁতো পগলা হলেই । লগতে মোকো
পগলা নকৰিগেই বজা । (প্ৰকাণ্ডে) পিছে স্বৰ্গদেও ! ইমান
যে হা-হুমুনিয়াহ, আলাপ বিলাপ প্ৰলাপ আবৃত্ত কৰিচা কাৰ
নিমিত্তে ? ইহে প্ৰকৃত শকুন্তলা নহয়—শকুন্তলাৰ চিত্ৰহে !

বজা (বিষয়েৰে) চিত্ৰ ।

সাহু (বগত) মোৰে। একে ভুল । অন্তপৰে ময়ো

চিত্ৰ বুলি সমূলিকে আছিলোঁ পাছৰি ।

দোষ মই নিদিশ্তি বজাক ।

বজা। কি কৰিলা ? কি কৰিলা সখা ?

ভুল মোৰ—ধ্যান মোৰ

তপস্তা সাধনা মোৰ—প্ৰিয়া-আবাধনা

চিত্র বুলি মনত পেলাই,

কিথা হেতু দিলা ভদ্র কবি ? (কালে)

সাহু (বগত) অপূৰ্ণ বিবাহ !

পূৰ্ণাপৰ এণালী বিবোধী ।

বজা । কিনো নবে সখা, লভিম সাধনা ?

অপ্তত প্রেমসী যুষ্টি—মেথোঁ বুলি মট

ত্যাগ মোক কৰিছে নিদ্রাই ।

চকুলোৰে ভাহিছে নয়ন

চিত্ততো প্ৰিয়াৰ যুষ্টি

দেখিও বেঁ নাই মই !

সাহু(বগত) শকুন্তলাক কৰা

প্রায়শ্চিত্ত বথেষ্ট হইছে ।

[চতুৰ্থিকাব প্রবেশ ।]

চতু । জয় হোক । অৰ্গবেরব জয় হোক ।

বৰ্জিতা কবণ্ড লই আহিছিলোঁ য়েবে—

বজা । তাৰ পিছে ?

চতু । দেৱী বহুমতী আহি মাজবাটেতেই

কাড়ি নিলে বল কবি সকলোখিনিকে ।

পিচলিকাও আছিল লগত

ভেয়ে হেনো সমস্ত আনি

নিজ হাতে নিবেদন কবিব প্রতুক ।

বিদু । ৰোলোঁ কথা কি ? ভাল আকবীজনো ।

চতু । লাবালবি কৰোতে দেৱীয়ে

লাগিল অঁচলখনি গছৰ ডালত ।

একমাই দিবলই পল পিচলিকা

সেই সুবোগতে মই আহিলোঁ পলাই ।

বিদু। বেছ কবিলি! কাণে কাণ মাঝিহে সাধি আহিহি নহয়নে ?

বজা। সখা! এই দেবী অতিশয় মান-গৰ্বিণী

ভালদবে বন্ধা কৰা চিত্রপট-নি।

বিদু। তাতটৈ সহজ ভাষায়ে কোৱা, যোলো মোক বন্ধা। (হাসি লৈ)

অৰ্গদেও। এই রাজ্যত যদি অস্ত্ৰেঙ্গপুৰুষ বাছোৱাৰ পৰা কেনেবাকৈ মুক্ত হ'ব
পাবা তেন্তে সেই মেধাচ্ছন্ন কাৰেঙলৈ যোকে। টেটুকালি মান্তিবা। মই এই
চিত্রপটখনি সেই কাৰেঙতে লুকাই ৰাখিম। কাৰণ—তাত বখা বুলি
পাব চবাইৰ বাহিৰে আন কেৱে গম নেপায়।

[চৰিত্ৰখন পুৰুষ সাতটি লৈ বেগেৰে প্ৰস্থান।]

সান্ন (স্বমত) যদিও আসক্ত এওঁ অস্ত্ৰ নাথী প্ৰতি

তথাপিহে পুৰুষ প্ৰেম ৰাখিছে অটুট।

অৰ্গদেও স্বার্থ প্ৰেমিক।

[বেজবৰ্ত্তীৰ প্ৰবেশ।]

বেজ। অৰ্গদেওৰ জয় হোক।

বজা। বেজবৰ্ত্তী! কি সংবাদ ?

দেখিলানে দেৱীক বাটত ?

বেজ। দেখিছিলো অৰ্গদেও।

দিলে এই পত্ৰ তেওঁ মোৰ হাততেই।

তাৰ পিছে গুচি গল ল'ৰালৰি কবি।

বজা। বুজি তেওঁ কৰ্তব্যৰ মৰ্যাদা কিমান

সেইবাবে ৰাজকাৰ্য্য থকা বুলি মোৰ

নকছিল বাধাদান তাত।

বেজ। অৰ্গদেও। মন্ত্ৰীয়ে জনালে,

ব্যস্ত তেওঁ—ৰাজকাৰ্য্য কৰিছে বহুত।

সেইবাবে এই পত্ৰ যেন

অৰ্গদেওে নিজে পঢ়ি চায়। (পত্ৰ ফিৰে।)

বজা (পদ্ম পড়ি) ডিঙা বুবি য়ত এক সমুদ্র বণিক

ধনবৃদ্ধি নাম—নিঃসন্ধান তেওঁ ।

বণিকৰ ঐশ্বৰ্য্য-বিপুল

বজা আজি এক মাথোঁ অধিকাৰী তায় ।’

যেজ্ঞরতী ! বহু কষ্ট নিঃসন্ধান চোৱা

সেই কষ্ট আজি মই বুজিছোঁ সজ্ঞে ।

বণিকৰ বহু ধন আছিল যেতিয়া

বহু পত্নী থকাটোও অতিকৈ সম্ভৱ ।

জনাবা মন্ত্ৰীক—কৰক বিচাৰ তেওঁ

তাৰে ভিতৰত

আছে যদি কোনো নাৰী সন্ধানসম্ভৱা ।

বেজ্ঞ । শুনা যায়

অযোধ্যাৰ কোনো এক শ্ৰেষ্ঠীৰ তনয়া

বণিকৰ বিবাহিতা—অস্তঃসত্তা তেওঁ ।

বজা । তেন্তে সেই গৰ্ভস্থ সন্তানে

বিপুল ধনৰ সেই হব অধিকাৰী

কোৱা গই ইয়াকে মন্ত্ৰীক ।

বেজ্ঞ । যিবা আজ্ঞা । (বাৰ খোজি ।)

বজা । ববা ।

বেজ্ঞ (ঘূৰি আহি) কি আদেশ শুনিম পুনৰ ?

বজা । সন্ধান আছেনে নাই

সেই কথা বিচাৰৰ নাই প্রয়োজন ।

প্ৰিয়-বন্ধু বিয়োগত বিবহকাতৰ

হব মোৰ প্ৰজা বিসৰল

দুষ্মন্তই সেই স্থান কবিব পূৰণ ।

বজাই প্রজাৰ বন্ধু প্রজাৰ সেৱক

এই কথা ততালিকে কৰক ঘোষণা , [বেত্ৰভীৰ প্ৰৱান ।]

বজা । পুত্ৰহীনে কি যে বাধা পায় অস্ত্ৰবত
মৰ্মে মৰ্মে সেৱে কথা কৰোঁ অস্ত্ৰভৱ ।

বংশধৰ অবিহনে সকলো সম্পদ

এই নিৰ্চনাটো হ'ব পৰহস্তগত । [বেত্ৰভীৰ পুনৰ প্ৰবেশ ।]

বেত্ৰ । স্বৰ্গদেও ! বতৰত বৰষুণ হ'লে

সিধৰে আনন্দ হয় প্ৰজাসকলৰ

বান্ধুআজ্ঞা কৰোঁতে ঘোষণা

সিধৰে অভয় বানী শুনি নৃপতিৰ

সকলোৱে মহানন্দ কৰিছে প্ৰকাশ । [প্ৰৱান ।]

বজা । হায় ! স্বৰ্গগত পিতৃ-পিতামহ মোৰ !

নিঃসন্ধান ছবাস্তক দেখি

পুৰুষবংশ লুপ্ত হয় বুলি

ভোমালোক সন্দেহত হইছা অধীৰ ।

কৃপা কৰি ভাগ্যলক্ষী

আহিছিল মোৰ কাষলই

—খেদি দিলে অপমান কৰি ।

যিক মোৰ এনে জীৱনত !

সাহু (বগত) আত্মনিন্দা কৰে স্বৰ্গদেৱে

লক্ষ্য কৰি শকুন্তলালই ।

বজা । মন্ত হই আছোঁ মই ৰাজঔষধ্যত

ওপৰত—পিণ্ডলোপ হোৱাৰ ভয়ত

পিতৃ-পিতামহে সঁচ কৰে হাহাকাৰ !

সেই নিমিত্তেই—অবিবল লই অস্ত্ৰজল

প্রতিদিনে যি তর্পণ করিছে। প্রদান

তাকেই ছুন্ন'ড জ্ঞান

পিতৃগণে করিছে গ্রহণ। পশি যায়।

চকু। স্বর্গদেও। স্বর্গদেও। (বাক্য শ্রবণ করে)

বজ্র। নিঃসন্তান মই।

মোব পিছনেই মোব পাপ মই

নিষ্কলঙ্ক পুরুষ'ণ — সর্বে পিতৃকুল

সর্বদত্তী নদীসম তব অস্বদান। (চকু)

সাক্ষ (স্বগত) কিনো মোব কল্যা এতিয়া ?

নৃপতিক হুহু কর।

কিছা করিম অপেক্ষা

দেবতা নিদ্রিতে সহি সম ব'দ্য'ব

দেবমাতা অর্দিতি'ব

শকুন্তলাক দিছিল আশাস : -

বজ্রভাগ লবলই টেঁচুক দেবতা।

ভেঙিলোকে এনেকু'রা করিব ব্য'হু

যাব দ্বা'বা শাস্ত্রে হ'ব শুভ সম্মিলন।

নাই আর ব'ব'ব সময়

ক'ব'ব পাবিলো মহ' সন্দেহভঞ্জন।

পালে এই শুভ হুসংবাদ

প্রিয় সখী শকুন্তলা মো'ব

অভিশয় হ'ব আনন্দিত।

বাণ্ডি মই ক'ব'ব। এবে তা'বেই বিধান।

[লাহে লাহে ওপবলৈ উৰি গৈ শূভত মিহলি হৈ যায়।]

নেপথ্যত বিদূষক। মাঝিলে ওঁ! মাঝিলে ওঁ! ব্রহ্মহত্যা কবিলে ওঁ!
মই অবশ্য ওঁ।

বজা। কার কর্তৃত্ব ? সখা মাধবাব - কোন আছ ? [কক্কীৰ শ্ৰেণে ।]

কক্কী। কিবা আদেশ স্বৰ্গদেও ! মাধব্য বিপন্ন।

বজা। মাধব্য বিপন্ন ! কোনে কবে ইমান সাহস ?

কক্কী। স্বৰ্গদেও ! সৌ কাৰেঙৰ আটাইতকৈ ওখ চুড়াত দিবোৰ কপৌ
চৰায়ে বাস কৰে সেই ফালৰপৰা এজন অদৃশ্য প্ৰাণী আহি
ৰাজসখা মাধব্যক কষ্ট দিছে।

বজা। অসম্ভৱ। দুবাসৰ থাকোঁতে শাসন

কাৰেঙত অদৃশ্য দুৰ্জন !

নোহে একো আচৰিত কথা !

নিচে মই অতিকৈ বিপন্ন

বুজা নাই নিজৰেই অপৰাধ মোৰ।

এনে সময়ত আজি

ছত্ৰচীন ৰাজ্যৰ প্ৰজাক

কোন কত কৰে অত্যাচাৰ

নিকপণ কৰিম কিদৰে ?

নেঃ বিদু। মাঝিলোঁ ওঁ! মাঝিলোঁ ওঁ। কোন আছইক ওঁ ? স্বৰ্গদেও
ওঁ! (কালে)

দুৰা। ভয় নাই, ভয় নাই সখা।

মই মাৰ্চী বগ ক শোমাৰ।

নেঃ বিদু। মোৰ ডিঙি মুচৰি আখ্যা পেলালে ওঁ। (কালে)

দুৰা। কোন আছ ? আনি শৰ-শৰাফন।

[বেত্ৰহতীৰ লগত ঘাবনী সেনাদোৰৰ শ্ৰেণে ।]

বেজ্ঞ। স্বৰ্গদেও। এয়া ধনু-শব।

নেঃ বিদ্। মৰিলোঁ ঐ। মৰিলা ৷।

নেঃ মাতলি। চিঞৰিলে কোনে আৰ্জ্ঞ এৰি দিস তাক ?

বুকু ফালি তোৰ—কৰি বকপান

তেতিয়াহে—তেতিয়াহে এৰি দিম মট।

মাত—মাত টেটফালি

চাওঁ মই কোন আছে বক্ষা কৰা তোৰ।

বজা। দুযান্তৰ মহাশক্তি কৰ উপচাস

দুবন্ত বাক্স তই জানিছোঁ সাঁবৰ।

বৰি, বৰি দুবাচাব।

ধনুৰ্কাণ কৰিছোঁ যোজনা।

বেজ্ঞবতী। দেখুবা দুটক

কোন পিনে প্ৰসাদৰ চুড়া।

(শব লোচনা)

বেজ্ঞ। সৌফালে—সৌফালে স্বৰ্গদেও।

বজা। কতা ? কতা ?

কোনোফালে কাক দখা নাই

কত থাকি দুবাচাব কৰ অশ্যাচাব ?

নেঃ বিদ্। (কালি কালি) দেখা নাই ? দেখা নাই ? ইফালে যে মোৰ
প্ৰাণ যায়। মই তোমাক দেখা পাইছোঁ। চোবা—চোবা,
মেকুবীৰ মুখৰ এন্দুবৰ নিচিনা মোৰ তৰ্জনা।

নেঃ মাতলি। বলা কয় স্বৰ্গদেও ?

আগতেহ আছোঁ মহ

পাৰা যদি কৰা তুমি শবৰ সন্ধান।

বজা। হে পাপিষ্ঠ ! আবত লুকাই থাক

কিয় কব তেনেকুৱা দম্ভ-আফালন ?
নালাগেনে লাজ ?
দেখা পোৱা নাই তোক যদিও দুৰ্জুন ।
তথাপি তো নোৱাৰিবি বৰ বেছি পৰ ।
দেখা পাব এই খৰে মোৰ
ভালদৰে দিব প্ৰতিফল ।

[শব এবিধ খুজিলে । বাতলিৰ প্ৰৱেশ । পাছে পাছে কান্দি কান্দি বিদূষক ।]

মাত । বৰা, বৰা স্বৰ্গদেও ।
কৰাচোন আজিলৈ শব সম্বৰণ ।
দেৱৰাজে মিছে হিৰ কৰি
তোমাৰ শবৰ লগা ছবন্ত অশ্বৰ ।
সুহৃদৰ প্ৰতি স্বৰ্গদেও ।
স্বমধুৰ দৃষ্টিবাণ বৃষ্টি কৰা তুমি
লৌচবাণ পৰক উফৰি ।

দ্রুঘ । কোন-মাতলি ?
দেৱৰাজ ইন্দুৰ সাৱণি ।
আঁঠা, আঁঠা বন্ধ মোৰ !

বিদ । বোলা স্বৰ্গদেৱে কৰা কি ' আজি এই ভবন্তয়ে ৰাজসখা ব্ৰাহ্মণ
তেজ পিবলৈ ধৰিছিল । ইমানতো আকৌ তাৰ লগত কিহৰ আলাপ ?
ইমানখন গাণীৰে-কলে সনাসনি কিয় ?

মাত । আয়ুয়ন । কৰা অৱধান
কি কাৰ্য্যত দেৱৰাজে পঠিয়ালে মোক ।

বক্তা । কোৱা বন্ধ ।

মাত । কালনেমি বংশত জন্মিছে,

ভালেমান দুর্জয় দানব ।

বজা । দেহধি বাবদে মোক দিছে সমাচার ।

মাত । দুর্জয় দানব সেট

দেহবাজ ইন্দ্রব অবধা ।

সিহঁতক দমনব ডাব

সুবেশ্বট সমর্পণ করিছে তোমাক ।

বজা । দেহেশ্বর এনে কেন অসুগম পাট ?

সন্মানিত বুলি মট ভাবিলোঁ নিজকে ।

কোরা এবিধে চে মাংশলি । এই ব্রাহ্মণক

কিয তুমি অরাবতে করিলা পীড়ন ?

মাত । শুনা আশ্রয়ন !

আছে তারো অরজ কাবণ ।

বিদু । তারো আকৌ এডাল কাবণ আছে ? এতিগাও মোব-গলধন

বেকা চৈ আছে ।

মাত । নামি আছি পৃথিবীত মট

শ্রিয়মান নৃপতিক দেখিলোঁ চিন্তাত ।

সেই তেতু উত্তেজিত করিবব বাব

ব্রাহ্মণক আলিঙ্গন করিলোঁ আগতে ।

বিদু । সেয়া আকৌ আলিঙ্গনহে হল । এই ব্রাহ্মণব ডিঙিটো বাজহরা

সম্পত্তি বুলি ভাবিছিল হবলা মোব বাপধন ?

মাত । কাটক বর্ষণ করি

যোনকই পোরা যায় দৈশু হতাশন

ফণা মেলে জোকাতে সর্পক,

সেটদবে তেজস্বী জনেও

জলি উঠে পৌড়গত নিজ শক্তি লই ।

বজা (ধীৰি) খলাগিছে। হে মাতলি । চাতুৰ্য্য ভোমাব ।

দ্বিগ্ন সখা ! নকৰা বেজাব

দেব কাৰ্য্যত মাৰ্থে।

কষ্ট তুমি কৰিল। স্বীকাৰ ।

কোৱা গই মন্ত্ৰীসকলক

ভেওঁলোকে ৰাজকাৰ্য্য নিৰ্দ্ধাৰ কৰক ।

আক মোৰ এই ধনুৰ্দ্ধাণ—

দেববৈবী দানৱ সংচাৰিব প্ৰাণ,

দেৱতাৰ সাধিম কল্যাণ ।

বিদু । স্বৰ্গদেৱ যি আদেশ । মাতলি ডাঙৰীয়া । আগলৈ যেন আক
এই ভিঙিটো ৰাজহৰা বুলি ভাবি ধেমালি নকৰা । চোৱাচোন
এতিয়াও ভালদৰে পোন কৰিব পৰা নাই ।

মাতলি । আহুয়ন । প্ৰস্তুত ৰথ ।

দুৰ্য্য । বলা

[সকলোৰে প্ৰস্থান ।]

— — —
ঐক্যতান

সপ্তম অঙ্ক

প্রথম দর্শন

শূন্যপথ

[দুয়ান্ত আৰু মাংসিক বধত প্ৰৱেশ ।]

- বজা । দুৰ্জয় দানব দল লৈ পৰাজিত ,
নিষ্কণ্টক শ্ৰবণৰি মন্দাকিনী ভাৱ
নিষ্কণ্টক দেৱেন্দ্ৰৰ নন্দনকানন ।
দেৱতাৰ লই আশীৰ্বাদ
দেৱতাৰ কাৰ্য্য মই কৰিলোঁ সাধন
ভাত মোৰ গৌৰৱৰ নেদেখোঁ কাৰণ ।
তথাপিভো কে মাতঙ্গি ।
শুণগাহী দেৱতাসমাধে
যি সন্মান দেখুৱালে মোক
আজীৱন বাঞ্ছিম মনত
সেই সন্মানৰ মই নোহি যোগ্যজন ।
- মাত । আয়ুৰ্জন ! মহেন্দ্ৰযো ভাৱিছে মনত
দেৱতাৰ যি মহান সাধিলা কল্যাণ
তাৰ তুলনাত—অতি তুচ্ছ
অতি ক্ষুদ্ৰ অভ্যর্থন' হৈ যো
বীৰ তুমি
পাৰ লাগে বীৰত্বৰ প্ৰকৃত সন্মান ।

সঁচাটেকয়ে দেবতালমাজে

পৰা নাই দিবলই বোগ্য প্ৰতিদান ।

বজা । নহয়, নহয় মাতলি !

সামান্ধ নহয় সেই দেৱতাৰ দয়া,

কল্পনাবো অগোচৰ এমুৱা গোবৰ ।

বিদায় কালত মোৰ

দেৱতাৰ সমাধিত নিজে দেৱেন্দ্ৰই

বহুৱাই একাঘত নিজ আসনৰ

নিজ পুত্ৰ অয়ন্তক থিয় কৰি ৰাখি

মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি মোৰ কালে চাই

চন্দন-চচ্চিত ফুল যক্ষাৰ মালা

নিজৰ কণ্ঠৰ পৰা লই সোলোকাই

দিলে মোক ডি'ঙত পিচ্কাই ।

মাত । আয়ুস্মন !

দেৱতাৰ নাই একো অদেয় তোমাক ।

যিবা দৰে তাড়ানি এদিন

নৰসিংহে নথোৱে বিদাৰি

কাৰিছিল দেৱতাৰ কণ্টক নিশা, ল

সেউদৰে আজি তুমি জুৰি তীক্ষ্ণ শৰ

সুখময় স্তৰোজ্বৰ কৰি শত্ৰু ক্ষয়

কাৰি দিলা শাস্তিময় স্বৰ্গ দেৱতাৰ ।

বজা । দেৱেন্দ্ৰেহে অধিকাৰী এই গোবৰৰ,

ভৃত্যৰ কাণাত বাঢ়ে প্ৰভুৰ মতিমা ।

সহস্ৰ কিৰণমালা লই দিবাকৰে

নকবিলে নিজকে প্ৰকাশ

কিবা সাধ্য আছে অকণব
 নিজ শক্তিবে করে তিমির বিনাশ ?
 মাত । শোভা পায় এনে কণা তোমার মুখত ।
 চোরা হে বীরেন্দ্র !
 হুবলোকে প্রতিষ্ঠিত যশস্তা তোমার
 ললিত-লচরি তুলি করিতাবান ।
 যশব প্রাশস্তি ০১ ৪৮ ৪৮০১
 দেহাজনা অকবাগ-প্রদামন অব শব ল-
 বজ্র কেনে বিচিত্র বর্ণেবে
 স্নানপুণ দেবতা - শিল্পীঃ
 উপহার দিছে আশি কল্ললীঃ কাক
 বজা । কোবা হে মা ০১
 আছিলে এ প্রিয় আশম
 অতিক্রম কান বায়শব
 অসুৰ-বধব বাবে ম কলীয়া ০১
 আছিলে সক্ষি মট এই পট্টদায়
 চাবলট অসব নাটুল হো ০১ ।
 মাত । পৰিবচ বায়পণে আশ্রয় হো বাকন
 চিবপরিজ্ঞ হ দশ,
 বজ্রশূত্র গ্রহ স্থান - নিঃ ৩১মাহান
 - বয় যত কুল কুল দরমন্দা কনৌ
 চক্রাকাৰে বায়বাতি কবি বিকীৰণ
 জ্যোতিকমণ্ডলী যত ঘূৰে আববাম ।
 বালক চন্দ্র হেতু
 নাবায়ণে বামন আকাৰে
 বাধিছিল টয়াতেই দ্বিতীয় চবণ ।

বজা । সেই নিমিত্তেই মোর
চকু আদি ইঞ্জিয়সকল
মনর লগত মিলি
অন্তৰাত্মা সহ এবে হই একেলগ
প্রফুল্লিত হল অতিশয় ।
কোৱা হে মাতলি !
মেঘৰো গমনপথ হলো নেকি পাৰ ?

মাত । সঁচা আয়ুয়ন !
নাহ আক বেছি দূৰ
নিজ ৰাজ্য পাবা সোণকালে ।

বজা । হে মাতলি ।
চোৱাচোন ওপৰৰ পৰা
কি বিচিত্র শোভা ধৰণীৰ ।
চোৱা এই ওপৰৰ ফালে
পৰ্বতে তুলিছে যেন গৰ্জ্জমান্ত শিব
আক যেন সেই শৈল-শিখৰৰ পৰা
তললই ধীবে ধীবে নামিছে ধৰণী ।
পাতে-ঢকা গছৰ ককাল
স্পষ্টভাবে পৰিছে চকুত ।
দৃষ্টি-অগোচৰা যত জলন্তৰজিনী
ওচৰৰ পৰা এবে
দেখা দিছে মুগ্ধিমতী হই ।
আক এনে হয় অমুমান
কজ ভেজে কোনো জনে হই বীৰ্য্যবান

তুলি ধৰি গোটেই বিশ্বকে

লই আছে মোৰ কাষলট।

মাত। যথার্থতে মহাভাগ ! কৰিছা দশন

মনোহৰা বসুন্ধৰা অতি সুশোভন।

বজা। সৌধে দেখিছে। গিৰি অ'ৰ মানোহৰ

ধোত কৰে পূৰ্ব আৰু পশ্চিম দাগৰ,

সন্ধ্যা মেঘে জ্বলে যাৰ হিৰণ্য বেশ

সৌন্দৰ্য্যৰ লীলাভূমি কিবা সেউ দেশ ?

মাত। হেমকুট নামে গিৰি কিম্বদন্তি আলয়

তপস্বীৰ প্ৰিয় স্থান সেয়ে শান্তাময়।

ব্ৰহ্মাৰ মানসপুত্ৰ মহাদি মাৰীচ

সুৰাৰুৰ সন্মাদিত্য নিকটে যিজন

সেই স্থানতেই — স্নান হৈ বাজন।

পত্নীসহ আছে তেওঁ তপস্বী মগন

বজা। তেন্তে হে মাতঙ্গি।

নোহে সেই মহাতীৰ্থ উপেক্ষাৰ স্থান।

বলা আমি সেই তীৰ্থ কৰি প্ৰদক্ষণ

ভক্তিৰূপে পূৰ্ণো ভগৱান।

মাত। বলা দেৱ।

পূৰ্ণ হোক সুপৱিত্ৰ কামনা তোমাৰ।

[সন্ধ্যাৰো প্ৰহাৰ।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

মাৰীচ আশ্রম

[দ্ব্যস্ত আৰু মাতলিৰ প্ৰৱেশ ।]

ৰজা । কোৱা বন্ধু ! এয়ে নেকি মাৰীচ আশ্রম ?

মাতলি । ধ্যানমগ্ন যোগীবৰ সৰু অদ্বত

সমাধিস্থ অৰ্দ্ধ দেহ বন্ধীক শুপত ।

উপবীত সম শোভে সৰ্প-চৰ্ম্ম গাত

নিপীড়িত কৰ্ণদেশ—জীৰ্ণ লতা তাত ।

ভটাত কৰিছে বাস বিবিধ চৰাই

অচল অটল ঋষি মাতাবাল নাই ।

ৰজা । উগ্রতপা সেই মহৰ্ষিক

ভক্তিপূৰ্ণ প্ৰণিপাত কৰিছে—জাপন ।

মাত । আদিমাতা অদিতিৰ সযত্ন-সেৱিত

প্ৰৱেশিলো তপোবন মন্দাৰশোভিত ।

চোৱা হেৰা মহাভাগ ! অতি মনোৰম

ভগৱান মাৰীচৰ পৱিত্ৰ আশ্রম ।

ৰজা । হে মাতলি ! ধন্ত মই মানিলো নিজকে

দেখা পাই চকুৰ আগত

স্বৰ্গাদপি গৰীয়সী এহ বম্য স্থান ।

নাহ যত ত্ৰিলোকৰ অপ্ৰাপ্য একোকে

শত শত কল্পবৃক্ষ শোভিত কানন ।

যি বৃক্ষৰ তলে তলে বহি মুনিগণ

প্ৰাণান্বায় কৰিছে সাধন,

বায়ু মাজে সাযোক্ত ভঞ্জন
 ভাবে হয় জীৱন ধাৰণ ।
 সুধাসিত সৰোবৰ কবি জলমল
 ফুলে যত শত শত কনক কমল
 সানি হাব পুত বেণু গাত
 কপিণ বৰণ লই
 বাৰিধাৰা হঠে সুনিশ্ৰল
 বক্সময় মণিময় নৈলগুচ মাছে
 যি স্থানত সুবাদনা অপূৰ্ণ সুন্দৰী
 অহবহ লয়লাসে কৰে বিচৰণ
 —যাব ওচৰত শিকি ঠিকিৰ সঙ্গম
 তুচ্ছ কৰি ভোগ তৃষ্ণা কামিনী-কাঞ্চন
 শ্ৰেষ্ঠতম তপস্তাত মোক্ষলাভ হেতু
 মুনিগণে কৰে যত কঠোৰ সাধনা ।
 উচ্চগামী সৰ্বকালে মহতৰ আশা ॥

(অলপ বে উৰ্ত্তলৈ চাই)

কোৱা যুদ্ধ তপস্বী প্রধান !

কিবা কাৰ্য্যে ব্যাপ্ত এৰে মাৰীচ মহান ?

(যেন সমিধান পালে) কিবা কলা দেৱ ।

পতিব্ৰতা ভাৰ্য্যাৰ কৰ্ত্তব্য

শ্ৰদ্ধ কৰে আদিদাতা দেৱী দাক্ষিণী,

মহমিয়ে দিগে সমিধান

পান কৰে মুনিপত্নী বচন-অমৃত ।

(বজাক) অৰ্গদেও ! বহি এই অশোকমূলত

লোৱা কুমি কণ্ঠক বিজ্ঞান ।

সেই স্বযোগতে যই
 অৰপণ্ডি পিতৃৰ আগত
 নৃপতিৰ আগমন দিওঁ সমাচাৰ।

বজা। যোৱা দেৱ অভিকচিনতে

বম মই বহি প্ৰতীক্ষাত।

(মাতুলিৰ প্ৰস্থান।

কিবা হেতু অকাৰণ

দক্ষিণ বাহুত মোৰ উঠিল স্পন্দন ?

ভাঙিছে মজল ঘট

নিজ হাতে বিসৰ্জিছোঁ সোণৰ প্ৰতিমা

আৰু কিয় বুধা সেই আশা ?

দশোদিশে অন্ধকাৰ

ধেকুৱা সূৰ্যৰ বাবে

আৰু কিয় পুনৰ্বাৰ উঠে হাহাকাৰ ?

নেপথ্যত ১ম তাপসী। দৃষ্ট লৰা।

যতে ততে কেৱল ধেমালি ?

নাপায় নহয় সোণ। নকৰ ধেমালি।

বজা। কাৰ কণ্ঠস্বৰ ? শালু এই তপোবন

কোনে কাক কৰে নিবাৰণ ?

(নেপথ্যলৈ চাই) ইকি ! কোন সেই সূন্দৰ বালক ?

সূৰ্যকৰ সম বল ধৰি শৰীৰত

মাতৃৰ বুকুৰ পৰা কেশবত ধৰি

দুগ্ধ-পান নউ হওতেই

খেলা কৰে টানি আনি সিংহৰ পোৱালী।

তাপসী ছজনা মিলি দুবক্ত শিশুক

প্ৰাণপণে যত্ন কৰে কৰিব শাসন।

নেপথ্যত (সিংহ গৰ্জন ।)

নেপঃ ১ম ভাপ । অবাধা বালক !

এই সিংহ-শিশু

সন্তানৰ সম প্ৰিয় সত্তাবে আমাৰ ।

কিয় তাক কব তই অবধা গীড়ন ?

দৰ্প তোৰ বাটে দিনে দিনে ।

স্বৰূপতে সৰ্বদমন তই

জানি শুনি মূনিগণে দিছে ঠিক নাম ।

নেপথ্যত (সিংহ গৰ্জন ।)

নেপথ্যত সৰ্বদমন । ইঃ ! মই জানিবা ভয়হে কৰিলো ?

জানিবা তাপসী আই !

সৰ্বদমনৰ কতো পৰাজয় নাই ।

নেপঃ ২য় ভাপ । সৰ্বদমন সোণ মোৰ !

এৰি দে, এৰি দে সিংহৰ শিশু

নতু—সউ সিংহিনীয়ে আতি

কাঢ়ি নিব ঘটুৱাই তোক ।

ৰজা । মহাতেজ আছে সেই বালকৰ গাত ।

যেন এটি ফুলক অগ্নিৰ

কাঠৰ নিমিত্তে মাৰ্ণে অপেক্ষা কৰিছে

অচিৰতে দাবানল জ্বলিব ভীষণ ।

নেপঃ ১ম ভাপ । সৰ্বদমন সোণটি মোৰ ।

এৰি দিলে তই এই সিংহৰ পোৱালী

বহু বস্তু দিম মই খেলৰ কাৰণে ।

নেপঃ সৰ্ব্ব । কতা ? কতা ? দিয়াচোন বাক ।

ৰজা । নোহে মাৰ্ণে বীৰ্য্যবান শিশু ।

হাত দুটি মেলি দিওতেই
তরণ উষার দেখি হাঁহি মিচিকিয়া
আধা-ফুলা বঙচুয়া পদুমর দবে
বঙা সেট আঙুলিত প্রত্যক্ষ দেখিছো
বালচক্রবর্তী চিন জাগকিছে তাত ।

নেপ: ২য় তাপ । ভগিনী স্নেহতা !

এবি দিয়া বালকক তুমি
কথাবে ভুলাব তাক নোরাবা কদাপি ।
সঙ্কোচন নামে সেই ঋষির কুমাৰে
নানা বঙে বিভূষিত কবি
সাজি খোড়া মাটির ময়ূর
তাকেচোন আনি দিয়া তাক ।

নেপ: ১ম তাপ । এক তাকে আনো গই ।

নেপথ্যত (সিংহ গর্জন ।)

নেপ: সর্ব । তেজ্ঞে শুনা, যেতিয়ালৈকে সেই মাটির ময়ূর আঁঠি মোর
হাতত নপরিবে তেতিয়ালৈকে এহ সিংহ লিঙ্গ মোর বন্দী হৈ
থাকিব । ঠিক জানিবা একা ।

বজা । অশাস্ত শিশুরে এই

কিবা হেতু মন মোর করে আকর্ষণ ?
ঈষৎ প্রকাশিত সউ চাঁক দন্তপাঁতি
মন্দ মন্দ হাঁহে অকাবণ,
আধা-ফুটা মিঠা মাতে
দুই কাণে করে মোর মধু বরিষণ ।
আনন্দ আকুল হই দুই বাহু মেলি
কোলালই যি তনয় আছে আগবাড়ি

এনে শিশু লবণুকোমল
বুকুত স্নমাই লই
যি মানব ভব পাৰে ধূলি-ধূসৰিত
ধন্য তেওঁ নব সমাজত ।

নেপঃ ২য় তাপ । অৰোধ বাগক !

এতিয়াও মুগুনিলি মোৰ কথা তই ?
কোন আছা ওচৰত স্বৰ্গৰ কুমাৰ
লই যোৱা এই বাগকক ।

(প্ৰৱেশ কৰি বজাক কয় ।)

ভদ্ৰমুখ ! আনাচোন তুমিয়েই বাক ।
দুৰল শিশুৱে চোৱা কেশবত ধৰি
কেনে ভাবে কষ্ট দিছে সিংহ-পোৱালীক ।

বজা । চাওঁ বাক চেপ্তা কাৰ ।

[প্ৰস্থান । পুনৰ বজা এ ক বাগক সম্পদমনৰ প্ৰৱেশ ।

বজা । শুনো সোণ ! মূৰ্নিৰ নন্দন তুমি
জন্ম ৱে, অধিকাৰ অৰ্হি সা ভোমাৰ
সংঘমৰ তুমিয়েই প্ৰদান সাধক ।
আশ্ৰমবিৰোধী তম্বু এনে আচৰণ
অতিকই নিন্দনীয়—অতি অপোভন ।
অন্তৰৰ শুদ্ধ ভাব দেৱতা-দুল্লভ
কোৱা সোণ ! কি কাৰণে কৰা কলুষিত ?
যিবা দৰে কৃষ্ণ সৰ্গাশিত্ত
সুগন্ধি চন্দন তক অতি অনায়াসে
বিষ-জৰ্জৰিত কৰে নিজ সহবাসে
সেইদৰে চে সোণাই ।

অহিংসা সংযম ভাব কবি পরিহার
বুকুত সারিটি ধরি
আশ্রমবিক্রম এনে উগ্র বান্ধব
তুমি দেবশিশু—মুনির কুমার
নকরিবা কলঙ্কিত জনম তোমার।

২য় তাপ। ভদ্রমুখ !

নোহে এই বীরশিশু মুনির কুমার।

বজ্রা। বালকর প্রকৃতিয়ে

শরীর অল্পরূপ বীরত্ব কাঁচাউ

সেই কথা কবিছে প্রকাশ।

আশ্রমত দেখা পাই মাথোঁ।

তাপসকুমার বুলি ভাবিছিলোঁ মই।

(বালকর গাত হাত বুটাই)

আহা—স্পর্শস্থ কিসে মধুর ! কেনে শূণ্যকল !

কোন কুলে জন্ম ?

জন্মদাতা কোন ভাগ্যবান ?

স্পর্শ কবি এই হেন বাহুব পুতলি

কিমান আনন্দ তেঁও পায় হৃদয়ত

ভাষাবে প্রকাশ করা নহয় সম্ভব !

নহও আপোন মই—তথাপিভো মোবে

নাচি উঠে প্রীতি অঙ্গ স্থখ-পৰণত !

২য় তাপ। ইকি ! অতিশয় আচরিত কথা।

বজ্রা। আর্থো ! কিনো চেতু বিষয় টেমান ?

২য় তাপ। এই শিশু আক তুমি

সম্বন্ধত কারো কোনো একোকে নোহোয়া

তথাপিভো দুজনবে সাদৃশ্য ইমান !

আশ্রমৰ স্বভাৱ-বিবোধী
 দৃষ্ট শিশুক তুমি অচিনাকি হযো
 একেধাৰ মুখৰ কথাৰে
 কৰিও যে পাৰিচা শাসন
 তাকে দেখি মানিছো বিশ্বয় ।

ৰজা । নোহে যদি ঋষিৰ কুমাৰ
 কোন কুলে—কোন গৃহে জন্ম বালকৰ ?
 কোৱা আৰ্য্যো ! বালকৰ দিয়া পৰিচয় ।

২য় তাপ । পুৰুষে জন্ম বালকৰ ।

ৰজা (স্বগত) জন্মিছে বালক এই মোৰ বংশতেহ
 সেই হেতু বালকত দেখিলে তাপসী
 মোৰ সতে আকাৰত সাদৃশ্য ইমান ।

(প্রকাশ্যে) পৌৰুষৰ বংশধৰ এই বীৰশিশু

সুপৰিত কুলৰ গৌৰৱ
 পুৰুষে কৰি জন্মলাভ
 শোভা কৰি স্তৰমা শ্রাসাদ
 প্রথমতে লই ভাৱ পৃথিবী-শাসন
 সুদীৰ্ঘ কালৰ অন্তে বৃদ্ধ বয়সত
 সংযম সাধনা কৰি গছৰ তলত
 লব লাগে তাপসৰ ব্রত ।
 কিন্তু এনে বনবাস কোমল শিশুৰ
 অকালতে অবগ্য আশ্রয়
 সম্ভৱ কিদৰে হয় কোৱা আৰ্য্যো মোক ।

২য় তাপ । ঠিক কথা, নাই তাত অসত্যৰ লেশ ।

অপ্সরা-সম্বন্ধ মাথোঁ! থকাৰ নিমিত্তে

জননীয়ে এই বালকৰ

আজ্ঞামতে কৰিছে প্ৰসন্ন ।

ৰজা (বগত) আশা ! কুহকিনী মোহিনী আশাই

এতিবাও মন মোৰ কৰিছে উত্তলা ।

(একান্তে) সেই মাতৃ এট বালকৰ

কোন বাজৰিৰ পত্নী কোৱা হৈ তাপসী ।

২য় তাপ । সেই ধৰ্মপত্নী-ভ্যাগী নাম

নোৱাৰিম আনিম মুখত ।

ৰাজা (বগত) বোধকৰোঁ! মোকে লক্ষ্য কৰি

হানে এই বিজ্ঞপৰ বাণ ।

সোধোচোন, কোন এই শিশুৰ জননী

নাই—নহয় উচিত !

পৰ-দাৰ চৰ্চা কৰা হব মহাপাপ ।

(মাটিৰ ময়ূৰ লৈ ১ম তাপসীৰ প্ৰবেশ ।)

১ম তাপ । সৰ্বদমন !

শকুন্ত-সৌন্দৰ্য্য এই কৰা দৰিশন ।

সৰ্ব । আই ! কতা আই মোৰ ?

১ম তাপ । মিল দেখি জননীৰ নামৰ লগত

মতলীয়া মাতৃভক্ত শিশু ।

২য় তাপ । কোৱা নাই শকুন্তলা কথা ।

কেনেনো ৰূপচ বুলি

চাবলই এট ময়ূৰক

কইছে তোমাক সোণ ! তাপসী মাহীয়ে ।

ৰজা (বগত) শকুন্তলা বালকৰ জননীৰ নাম ।

শকুন্তলা ! কোন শকুন্তলা ?

শুমধুৰ নাম শুনিয়েই

আগন্ত নাচিছে মোৰ

সুগত্ৰফিকাব বেধে কুহকিনী আশা ।

বিপুল বিশ্বৰ মাজে একে নাম লই

কত জনা আছে শকুন্তলা !

সৰ্ব্ব (মধুৰ লৈ) কপট মধুৰ ! বৰ ভাল পাম তোকে মই ।

১ম ভাপ । ইকি ? বক্ষাকবচ নাই বালকৰ !

কেনি বা পৰিল ? কিনো হৰ উপায় এতিয়া ?

বজা । আৰ্য্যে ! নাই একো চিন্তাৰ কাৰণ

সিংহৰ শিশুৰ সতে যুজোঁতে বালকে

মাটিত পৰিছে সৰি কবচ হাতৰ ।

এই চোৱা । (কবচ ভুলিব খোজে)

দুই ভাপ । কুতুলিবা, কুতুলিবা, কুচুবা হাতেৰে ।

বজা (কবচ মাটিৰ পৰা ভুলি ললে ।)

১ম ভাপ । তুলিলা যে হাতত কবচ ?

বজা । কিয় ? কিনো হেতু তোমালোকে মোক

নিবাবণ কৰিলা ইমান ?

১ম ভাপ । শুনা মহাভাগ !

অপৰাজিতা নামে ই বক্ষাকবচ

জাতকৰ্ম্ম কৰাৰ কালত

নিজ হাতে দিছে দান মহৰ্ষি মাৰীচে ।

পিতৃ, মাতৃ, কিম্বা নিজে বালকে মাথোন

তুলিব কবচ এই পৰিলে মাটিত ।

বজা । তোলে যদি আনে ?

১ম ভাণ্ড। সৰ্প হই কবিব দংশন।

বজা। দেখিছানে কেতিয়াবা ভেনে ?

১ম ভাণ্ড। দেখিছো অনেক বাব।

বজা। তেনে আক কিহৰ পলম ?

পূৰ্ণ হল মনোবধ মোৰ।

(বাদকক সাহাট ধৰি) কুলৰ প্রদীপ মোৰ।

বক্ষনিধি বংশৰ ছল্লাল।

আঁহা বুকুলই

প্রাণভৰি হেপাহেৰে কৰোঁ আলিঙ্গন।

২য় ভাণ্ড। চোরা হে স্ত্রুতা। স্বৰ্গদেৱ এবেই নিশ্চয়।

আঁহা, ব্রতচাৰিণী শকুন্তলাক

দিওঁ গই শুভ সমাচাৰ।

[৬ষ্ঠ ভাণ্ডৰ প্ৰস্থান।]

সৰ্ব্ব। এৰি দিয়া, এৰি দিয়া মোক

গঠ আটৰ কাফল দাঁত।

বজা। পুত্ৰ।

মোৰ লগতেই থাবা মাতৃ সমীপত।

সৰ্ব্ব। নহয়—নোচোৱা তুমি।

পিতা মোৰ দুষা হু নৃপতি।

বজা। আক কিয় অযথা সন্দেহ ?

বিবাদৰ মাজতেই মোক

দিছে পুত্ৰ পিতৃ পৰিচয়।

[এক বশিষ্ঠাৰিণী শকুন্তলাৰ প্ৰৱেশ।]

শকু। সৌভাগ্যত মোৰ

আক মই কোনো দৰে মানিম প্ৰত্যয়।

সত্য নে সাপান ?

বজা।

কয়নে এয়েই সেই হৃদয়বতন ?

বজা। এয়ে সেই প্রেমময়ী শকুন্তলা মোর।

এক বেণী শোভিছে মূৰত

জীর্ণ কাস্তি, দীর্ণ মন কঠোর ব্রতত।

শুধুমনা ধূসরবসনা

তাপিতা দাক্ষণ্যেতে প্রিয় মা মোর।

মোৰেই নিমিত্তে প্রিয়া

স্বদীঘ বিবত ব্রত কৰিছে পালন।

এনে হেন পত্নীত্যাগী নিদাক্ষণ মহ।

শকু। এওঁ কোন নোহে মোর আধাপুত্র সৎ।

তো'ন কোন ?

স্পৰ্শ কৰি বক্ষামঙ্গলানমুক্ত পুত্রৰ শৰাব

অকলাণ কৰিল সাধন।

সৰ্ব (“কুণ্ডলার কাছ”) চোৱা আই। কোন “ত” মনা। পুত্র বুলি মোক

ব্যক্তি স্তম্ভিত হৈছে।

বজা। প্রিয়ে। কল্যাণ না মা মোর কথ

অনিদ-০ ৩৫ বাকবোধ।

“দয় নিম্মত” “নাৰ লগত

কৰিছিলো নিকৰণ বেয়া ব্যৱহাৰ।

তথাপি তো আদৰিণী প্রিয়তমা মোর।

তোমাক হৈদৰে আজি পাই সমুখত—

পৰিণাম হল শান্তিময়।

ভাগ্য ভাল— এতয়াও তুমি মোৰ স্মৃতি

কৰা নাই বিস্মৃতিত গীন।

শকু। (অগত) মন। আশ্বস্ত হ।

হৃদয় ! আনন্দ কব ।
 প্রতিকূল দৈব মোৰ হগ অমুকুস ।
 তুটে আজি নিজ কৃপাশুণে
 অসঙ্কটে হৃদয়-দেৱতা
 —প্রকৃততে স্বাৰ্থাপূত্ৰ এওঁ ।

বজা । স্বপদনৌ প্ৰিয়তমে মোৰ ।
 ভাগ্যৱান আজি মই ভাগ্যবতী তুমি ।
 স্তম্ভ স্মৃতি জাগিছে প্ৰাণত
 আঁতৰিছে মাৰাজাল—মোহ-অন্ধকাৰ ।
 বোণিগীৰ সমুখত
 বাহুগ্ৰাস মূৰু হোৱা পূৰ্ণচন্দ সম
 মই এবৈ লাভিছোঁ তোমাক ।

শকু (বাষ্পকক কৰে) জয় হোক স্বাৰ্থাপূত্ৰ সদায় তোমাৰ
 জয় হোক— (আঁৰিত আক বব নোৱাৰিলে ।)

বজা । জয় শব্দ অন্ধ উচ্চাৰিত
 বাষ্পকক কণ্ঠত তোমাৰ ।
 তপালিতো প্ৰিয় । প্ৰত্যক্ষ দৰ্শন কৰি
 বিশ্ব-ওষ্ঠ স্তম্ভোভিত সুন্দৰ বয়ান
 জয়ী মই—পৰিপূৰ্ণ জয়লাভ মোৰ

সৰ্ব । এওঁ কোন আই ।

শকু । সোধ তোৰ ভাগ্যক সোধাই ।

বজা । শাস্ত্ৰ হোৱা শোভনাজী প্ৰিয়ে ।

সমূলি পাহৰা আজি
 প্ৰত্যাখ্যান দাক্ষণ বহুগা ।
 মোহৰ জালত মই নিজকে পাহৰি

হিতাতিত জ্ঞান হেঁকরাই
 তিমির আচ্ছন্ন হই আছিল। তোঁতয়া ।
 ভাগদবে জানা তুমি- মোহভ্রান্ত নাবে
 ত্যাগ কবে এনে ভাবে নিজের কলাগ ।
 মোহাক্ত মানবে
 সৰ্পনাম কুসুমব মালা
 ন'লগাঠ দিয়ে দূব হ ।
 সেহবাবে তুমি আঁজ প্রিয় ।
 দগা কব'—রূপা কবা - ক্ষমা কবা মোক ।

(শকুন্তলাৰ মনৰ কাষত লিখি পাবে ।

শকু । ছি ছি আয়াপুত ।
 এনে কাম নকৰা কদাপি ।
 উঠা উঠা প্ৰিয়তম ।
 সেটো চম্বা কবা পাৰহাব ।
 পূৰ্ব জন্মত মন সাঁধ অচা পাপ,
 গৰ ফল ভূগিছিলো এত জন্মত ।
 তুমি 'ক্ষমা' কৰা অপরাধী ।
 আঁচ ম'ৰ মঠাভাগা আনন্দৰ দিন
 কোলা অগ্নিপুত ।
 পাণ্ডব আছিলো যাক আঁচ অত দিও
 মনত শোনাগা বাক 'কেনে' কাৰণত
 এত তুমি ভাণ্যহীনা দাসক তোমাৰ ?
 বজা । 'প্ৰায় । সেটো কথা কম মৰ্চ পিছত বিবৰি ।
 পণ্ডিত্যান কৰিগা যেতি ।
 নিৰ্দাসক নিষ্পন্ন হৈ—পৰম নিজৰ মন

চাইছিলোঁ উদাসীন ভাবে
অবিবল জলধারা নীল নয়নৰ,
আহাঁ প্রিয়ে! অশ্রুধার স্নেহে দুঃখ
নিজ হাতে মচি দিষ্ট মই। (চক্ৰোত্তর গতি দিয়ে।)

শকু (বলার হাত ও আঙঠি দেখি)

আর্য্যপুত্র! হে যে সেই হেরোরা আঙঠি।

বল। সঁচা প্রিয়ে! আচরিত কথা।
আঙঠি যেতিয়া আঁচি পরিণত হত
শোমার সকলো কথা মধু স্মৃতি যত
তেতিয়াই পরিণত মন হত।

শকু। আঙঠিযে যতমানে অনিষ্টের মূল।
কিমান লিচাৰি চালে।
তথাপিতো নাপালোঁ তেঁতিয়া।

বল। তেনেকল প্রিয়ে।
আর কি মোর আশ্রয় হত?
এই আঙঠির জাল তামার হাত হত।
আঁতরিল দুঃখোত্তর মেঘ
প্রচোৰি বসন্ত বার্ষিক কনকলতা
এই ফুল ফুলক এঁতিয়া।

(শকুন্তলাক আঙঠি পিছাই দিয়ে।)

শকু। বিশ্বাসঘাতক অবিদ্বানী এই আঙঠির
নাই আর প্রয়োজন বোধ।

আর্য্যপুত্র! সুমিয়েছ বাখা বাক্য আর। [মাতালব পদে।]

মাত। আজি অতি পূণ্য দিন!
লাভ করি ধর্মপত্নী, পাঠি বীর পুত্র
অর্গদেও। হলা তুমি পরম যশস্বী।

জ্ঞা। আঠা প্ৰিয় ! আহাঁহে হৃদয় !
 এনে হেন আকাঙ্ক্ষিত মণিমিলনৰ
 সকলো প্ৰাৰ্থনা লাগে তুমিয়ে লভিব ।
 কোৱা হে মাতলি !
 পাইছেনে দেউবাজে এই সমাচাৰ ?

মাতলি (মিচিকিয়াই হাঁহি)

দেউতাৰ অবিদিত নাই একোকেই ।
 আঁহা স্বৰ্গদেও ! দৰ্শন কামনা কৰে
 ভগৱান মহৰি মাৰীচে ।

পু। আৰ্য্যপুত্ৰ ! লাজেই লাগিছে মোৰ
 গুৰুজন সমীপত—যাবলই তোমাৰ লগত ।

জ্ঞা। বলা প্ৰিয়ে ! এনে হেন সুখৰ দিনত
 নাই একো লাজৰ বিষয় ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান]

পট পৰিৱৰ্ত্তন

আসনৰ মাৰীচ, কাষতে দেউমাতা অধিষ্ঠিত । বজা, শকুন্তলা, সৰ্বদামন

মাতলি আদি ।

মাৰীচ । দাক্ষাগনী ! মহিপতি জুযায় গবত
 তম্ পুণ মতেন্দুৰ বণৰ নায়ক,
 —স্বৰ্গৰ সকলো শত্ৰু বিনাশিছে এয়ে ।

- অদি । আকুতিয়ে দেই কথা নিছে পৰিচয় ।
- মাত । স্বৰ্গদেৱ ! দেৱতাৰ জনক-জননী
পুত্ৰস্নেহ নিৰীক্ষণ কৰিছে তোমাক
কাষলহ যোৱা আগবাঢ়ি ।
- বজা । হে মাতৃগি । জাত হল যি দম্পতি,
ব্ৰহ্মাপুত্ৰ দক্ষ আৰু মৰীচৰ পৰা
উৎপত্তি হেতু বুলি দ্বাদশ সূৰ্য্যব
মুনিগণে কৰে যাক সমায় বন্দনা,
যজ্ঞভাগ অধিকাৰী
জিলোকৰ দৈশ্বৰ ইন্দ্ৰক
যিসকলে কৰিছে প্ৰসঙ্গ,
যাব গৃহে বাসনাৱতাব চাই
অৱতীৰ্ণ সৃষ্টিকৰ্ত্তা হৰি
সেহ বিৰাট দম্পতি
মহাপুৰো কবিভাৰ্য্য । ১৭০ মনু অঃ ৭ঃ ৭২ ।
- মাত । স্বৰ্গদেৱ কয় সত্য কথা ।
- বজা । দেৱতাক তৃত্য দৃশ্যস্বৰ
কৰে উপায়—চৰণ বন্দনা ।
- মাৰী । বৎস !
পৃথিৱী পালন কৰা দীৰ্ঘজীৱী চাই ।
শকুন্তলা !
ইন্দ্ৰজ্য শ্বামী যাব
পুত্ৰবহু জয়স্বৰ দৰে
কিনো বাক আশীৰ্ব্বাদ কৰিম তোমাক ?
- অদি । বৎসে ! তোৱা শ্বামী-স্বৰ্গাগিনী

গালত্ৰ । প্রভুৰ আদেশ মই তুলিলোঁ শিবত ।

[প্রহান]

যাবী । বৎস হৃষ্যক ! সপুত্র কলত্র তুমি
বজ্জপাণি চক্ৰৰ বথত
যাত্ৰা কৰা ৰাজধানীলত ।

ৰজা । ভৱন ! পালিম আদেশ ।

যাবী । স্বৰ্গপাত বাসবে এতিয়া
চৰিত্তনাৰ প্রজাসকলক
বৃত্তিদান কৰক প্রচুৰ
আৰু তুমি সেৱনাবে চৰিত্তনা-জৈৱ ।
যাগযজ্ঞ নিকিৰ্ব্বিৰে কাঁৰ সম্পাদন
মহেশ্বৰ বচাবা সজোৰ ।
এহদৰে স্বৰ্গ মতা
বাৰ্দ্ধি লত হোকগাছি পী ১০৬ ৭ তাৰে
শ ০ যুগ বিয়া প্ৰশোদ
০ ০২৫ কদা স্বপ্ন জাগা ।

ৰজা । ০০৬ ১ ০০৭ ০৮ মঙ্গল মঙ্গল
হৃষ্যক সৰ্বাশক্তি পৰিত প্রয়োগ ।

যাবী । বৎস ।
আৰু কিবা প্ৰিয় কাৰ্য্য কৰিম সাবন ?

ৰজা । ইয়াতো অধিক নাই প্ৰিয় কাৰ্য্য মোৰ ।
তথাপিহো যদি দেৱ কৰুণা ইমান
জনা হেনে—
প্ৰজাৰ হিতৰ বাবে
প্ৰৱৰ্ত্তিত হোক নৰপতি

জগজনে প্রবণত করোক গ্রহণ
 সুপ্রশস্তা দেবী সবস্বতী ।
 শক্তিবান মহামেধে মোৰ
 পুনৰ্জন্ম করোক বিনাশ—
 হোক মোক্ষলাভ
 পান করো মুক্তিৰ অমিয়া
 হৃদয়ৰ এয়ে অভিলಾষ

—আৰকাপোৰ—

শ্ৰীযুত হাজৰিকাৰ সম্পাদিত

সোণালী-পাঠ

গুৱাহাটীৰ “অসমীয়াই” লেখিছে—“* * *সোণালী-পাঠ”ৰ এটা মূল্য স্পষ্টভাবে ওলাই পৰিছে। আমাৰ পাঠ্য-পুথিবোৰ ৰচনা কৰোতে ইমানদিনে অকণিহতৰ মনটো আৰু দেশৰ আবশ্যকতালৈ মুঠেই চকু দিয়া হোৱা নাছিল। ফলত পাঠ্যপুথিৰ মাজত আমি পঞ্চম জৰ্জৰ জয়গানো থকা দেখিবলৈ পাইছিলো। সময়ৰ গতিৰ লগে লগে অকণিহতক নটক গঢ়িবৰ ক্ষেণ পাইছেহি। বৈজ্ঞানিক ভেটিৰ ওপৰত ৰচনা কৰিলেহে লিখকসকলৰ লেখাই “দেশৰ কামত আহিব। কিছুমান নীতিৰ ভেটিত এই পাঠ্যপুথি প্ৰস্তুত কৰাৰ বাবে শ্ৰীযুত অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা আমাৰ শলাগৰ পাত্ৰ। পাঠৰ বাছনিও বিতৰ্কপন হৈছে।”

১২ অক্টোবৰ, ১৯৪৭ চন

গুৱাহাটীৰ “জনমভূমিয়ে” লেখিছে—“লৰা-ছোৱালীৰ ‘কোমল মন’ বাতে বিজ্ঞাতবীয়া নহয় তালৈ লক্ষ্য ৰাখি সকলো পৰা জাতীয় ভাবাপন্ন কৰিবৰ, মাতৃভাষা আৰু সাহিত্যৰ প্ৰতি অনুৰাগ বঢ়াবৰ, সকলো ধৰ্মৰে মহাপুৰুষ আৰু ভাল কথাবোৰৰ প্ৰতি প্ৰজ্ঞা আৰু মনোযোগ আকৰ্ষণ, কৰিবৰ উদ্দেশ্যে, সাক্ষাৎ মাৰ্জিত আৰু শুৱলা পাঠেৰে ‘সোণালী-পাঠ’ পুথিলালি অধ্যাপক শ্ৰীযুত অতুল হাজৰিকাদেৱে সঙ্কলন কৰি উলিয়াইছে। শ্ৰেণীৰ ক্ৰম অনুযায়ী পাঠৰ ক্ৰমত বিশেষ শৃঙ্খলা বৈছে। মহাত্মা গান্ধী আৰু পণ্ডিত নেহেৰুৰ লেখাৰ ভাঙনি আৰু নতুন-পুৰণি প্ৰসিদ্ধ নেতা সাহিত্যিকসকলৰ বুৰঞ্জী, আখ্যান, বিজ্ঞান বিষয়ক সৰল আৰু বসল পাঠ আৰু মনমোহা কবিতাবিলাক লৰাৰ কাৰণে একেহাতে শিক্ষণীয় আৰু আমোদজনক হৈছে। দেশবৰেণা নেতা-সাহিত্যিকসকলৰ প্ৰতিকৃতি আৰু পাঠৰ প্ৰাসঙ্গিক চৰ্চাবল্যকে কি পাঠ্যখিনি বিবিলাকৰ কাৰণে লিখা হৈছে সিবিলাকৰ কাৰণে আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে। মুঠতে দেশৰ পৰিবৰ্তিত নতুন অৱস্থাত পুথি-লালি ছাত্ৰৰ কাৰণে উপযোগী আৰু সুখপাঠ্য লৈছে।”

৫ ডিচেম্বৰ, ১৯৪৮ চন

শ্রীযুক্ত হাজৰিকাৰ সম্পাদিত

সোণালী পাঠ

চৰকাৰী হাইস্কুলৰ প্ৰধান-শিক্ষক সাহিত্যিক শ্রীযুক্ত বসন্তকুমাৰ বৰুৱা বি-এ, বি-টি দেৱে লেখিছে—“সোণালী-পাঠ তিনিওখন পঢ়ি বৰ সন্তোষ পালো। সকলো লৰা-ছোৱালীৰ কাৰণে তিনিওখন কিতাপ বৰ উপযুক্ত হৈছে। ছাপা, ছবি আৰু বাছকবনীয়া পাঠবোৰে সোণালী-পাঠ সঁচাকৈয়ে সোণালী কৰি তুলিছে। কিতাপ কেইখনত নতুন আৰু বিশেষ আছে। গতানুগতিক বাট এৰি আপুনি নতুন বচনা ভঙ্গীৰে কিতাপ তিনিওখন যুগুত কৰিব পাৰিছে। সেটোবোৰ আপোনাৰ শলাগ লৈছো। আপোনাৰ উদ্দেশ্যে সফল হৈছে, পৰিশ্ৰমস্বৰ্গস্বৰ্গক হৈছে।

তেজপুৰ, ২০।০।১৯৭

মঙলদৈ স্কুল-সমূহৰ ডেপুটি ইন্সপেক্টৰ সাহিত্যিক শ্রীযুক্ত কমলেশ্বৰ বৰঠাকুৰ বি-এ, বি-টি দেৱে লেখিছে—বাছকবনীয়া, দায়ী, মনোভাৱী অথচ জাতীয়-ভাবাপন্ন সজ্জাবোৰে ভৰ। স্বাধীনতাৰ লগে লগে, বিজাতবীয়া আৰু ক্ৰমহীন পাঠ্য-পুথিবোৰৰ ঠাট নোহোৱাত পৰিল। দেশবৰেণ্য নেতৃবৃন্দ আৰু দেশমাতৃকাৰ সেৱাতলৈ অনুৰাগ আৰু প্ৰীতি বঢ়োৱাই এতিয়াৰ পাঠ্যপুথিৰ কাম হ'ব তাকো হাঁহি-থিকিন্দালিৰ যোগেদি। এই কেইখন পাঠ্যপুথিয়ে এওঁৰনি কৰিব পৰাত আৰু লগে লগে আমনি নলগোৱা পদ্ধতিতে ব্যাকৰণ আদিৰ সংশ্লিষ্ট পাঠবোৰ লিকোৱাত অধ্যাপক শ্রীযুক্ত হাজৰিকা ডাঙৰীয়া পাঠ্য-পুথিৰ প্ৰথম প্ৰচেষ্টাতে কৃতকাৰ্য হোৱাত আমি অন্তৰ্ভৱা আনন্দ প্ৰকাশ কৰিছো।

তুৰা, ৩১।১০।৮৭

অসমীয়া, বঙালী, ইংৰাজী সকলো বিধৰ পুথিকে

আমি যুগুত ৰাখো। যাক যি লাগে

ভতালিকে পঠাও। কেটেলগৰ কাৰণে

আমালৈ লিখক।

চপলা বুক ষ্টল—শ্বিলং

অধ্যাপক হাজৰিকাদেৱৰ

—ঃ মাতৃ-পূজাৰ অৰ্ঘ্যঃ—

অলপতে চপা হৈ ওলাইছে

জাতীয়-সঙ্গীত

বাছকবনীয়া, মনমোহা, অসমীয়া জাতীয় গীতৰ

সক সংগ্ৰহ। এই গীতৰ গীতবোৰ অসমীয়া

মাত্ৰেৰে মুখে মুখে থকা উচিত। মূল্য ১৮

অশ্রু-অৰ্ঘ্য

মহাকাব্যি ছেন্ননৌদেৱৰ 'বজা লিয়েৰ' নাটৰ

অসমীয়া ৰূপান্তৰ। অধ্যাপক ৰাধাহন ছাহুৰ

বিশ্লেষণ-পৰ্ব পাঠনি বিশেষত্ব।

—ঃ নাটকাৱলী :—

১। নৰকাসুৰ ২। বেউলা ৩। কুৰুক্ষেত্ৰ ৪। কনোজ-কুইৰী

৫। নন্দ-হুলাল ৬। শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ ৭। সাৱিত্ৰী

৮। মজিগানা ৯। চম্পাৱতী ১০। শকুন্তলা

১১। কল্যাণী ১২। বণিজ-কৌৰৱ

১৩। ছত্ৰপতি শিৱাজী

১৪। অশ্রু-তীৰ্থ আদি

—ঃ কবিতাবলী :—

১। পাঞ্চজন্ত ২। দীপালী ৩। মুকুতামালা

৪। মণিমালা ৫। জাতীয়-সঙ্গীত

—ঃ শিশু-সাহিত্যাবলী :—

১। সবল ঠংলঙ-বুৰঞ্জী ২। সোণালী-পাঠ (৩য় ভাগ)

৩। সোণালী-পাঠ (৪র্থ ভাগ) ৪। সোণালী পাঠ (৫ম ভাগ)

৫। কণা কৌন্তন ৬। কথা দশন (১ম ভাগ)

৭। নীলা চৰাই আদি

চপলা বুক ষ্টল—খলং ২। বকরা এজেকি—ওৱাহাণী